

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
SÍK SÁNDOR

PAUL CLAUDEL
RADÓ POLIKÁRP
SÍK SÁNDOR
EVELYN WAUGH
HARSÁNYI LAJOS
MEDVIGY MIHÁLY
TISZA JÁNOS
MAGYAR FERENC

írássai

1957 DECEMBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Paul Claudel</i> : Karácsonyi ének	385
<i>Radó Polikárp</i> : A magyar liturgia eredete a XI. században	391
<i>Sik Sándor</i> : Hat szonett a csodálkozásról, Megyen már a hajnal- csillag (versek)	400
<i>Evelyn Waugh</i> : Heléna megtalálja a keresztet (elbeszélés)	403
<i>Harsányi Lajos</i> : Szent István vértanú, Aprószentek (versek)	409
<i>Medvigy Mihály</i> : Bartók színpadának eszmevilága és a Fából fara- gott királyfi	410
<i>Tisza János</i> : Nyugtalanlás (vers)	414
<i>Magyar Ferenc</i> : Fekete csillagok (elbeszélés)	415
A kis út	421

NAPLÓ

Szent Erzsébet magyarsága (422); Az új rubrikák és a Missale (427); A modernizmus ötven esztendeje (429); Evelyn Waugh „Helena”-járól (432); Kodály Zoltán 75 éves (433); Kétezer-
évvvel ezelőtt történt (435); Az olvasó naplója (436); Színházi
örjárat (442); Két érdekes kiállításról (443); A család problémái
(445); Klasszikus álmok (447) 422

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5.— forint.

KARÁCSONYÉJI ÉNEK

Gyerünk, fiúk, itt az idő az indulásra, készen vagyunk-e már?
Megvan-e minden, ami kell, mert csikorog ám odakünn, a hó-
cipők, kabátok, takarók, a kesztyű és a sál?

Akkor fújjátok el a lámpát s gyertek, mert én, én majd elől
megyek.

Jól ismerem már az utat, s ne fontoskodjék senki más, ha
vezetek.

Eloltottak, és kisded csapatunk torlódik feketén a visszfényben,
amint a tűz végsőt piheg,

Vérbeli rokonaim itt, amott meg szívbéliek,

A bátya és a nénike, szolgálólányok és legények, s gyermekeivel
az anya is ott topog,

S az igaz is, aki a nap terhét viselte, a tizenegyedik óra nap-
számosával.

Túl sötét van már számlálgatni egymást, de mintha az iméntinél
most többen volnánk valahánnyal.

Ha tán halottak csatlakoztak hozzánk, Isten hozott körünkbe,
kedves rokonok!

Ne féljeteek tőlünk, meggyóntunk mind az este, tiszta szívvel
várunk közénk, ártatlanok.

Meggyóntunk mind, kivéve azokat, kik úgy hisznek, hogy mégis
kétkedve élnek,

És akik, kissé meghökkenve bár, barátságból mégiscsak el-
kisértnek,

„Amint markolva nagy husángomat, akár egy búcsúvezető, csa-
patunk élén lépdegélek,

Zengve karácsonyéji énekünket telt tüdővel, ahogy-esik-úgy-
puffan épp:

Egyetlen verset, hogyha nincs több az iszákban, s a többit is,
ha föltolul s egymás nyakába lép.

Ha nincsen rajta rím, hát le kell róla mondani, hiába.

És ha biceg a vers, nem azért sántikál, mintha nem volna lába,

Hanem kissé előtte jár a gondolatnak, akár a vak, kit megelőz
a bot,

Meg aztán nem valami kényelmes az út sem, vastag hó lepi,
nem gyapot.

De azért csak gyerünk tovább Isten nevében! a vidám szív
mindent jónak talál.

Ha nem is tetszik énekem, mégiscsak végig fogom fújni már.

A négyszeres Alleluját a neumával, s nem azt, hogy ajjaj!
s Requiem;

Mert ez az a nagy éjszaka, mikor a keresztények mindenfelől
feléd vannak úton, Betlehem;

Mi meg itt milyen kevesen vagyunk, lám milyen kisdéd ez a nyáj!

Alighogy kitárul az ajtó, im szemünkbe lobban a tágas ég fenn,
Millió szikrázó csillag, a Tejúttal közepen.

Az ünnepség szertartásmestere, az ég az égnek tudományát
magyarázza,

Roppant nagy diszében a firmamentum az Isten dicsőségét har-
sonázza.

Egy villanás! az égi seregek kirántják kardjukat, fölibénk so-
rakozva, s kapitányaik ott állnak az élen, épp öten vagy hatan,
A roppant nép egybevegyül és Gloria in excelsis zeng
egy hangon, hatalmasan!

Épp öt vagy hat csillag, nézzétek a legszebbet ott felül.

Ó szellemi Glóbusz, amint a szent Istálló fölött tündöklön
megül!

Megszentelt fény edénye, melyet egy angyal hoz nekünk ma,
kétségtelenül.

Ami téged illet, Boáz és Dávid városa, Efrata Betlehemje,
Júda minden városai között bizonyára nem vagy a legkisebb te,
Mert öledben kell megszülessék az emberek megváltója ma éjjel!
A legmesszebről is eljött mindenki hozzád, amelyet visel, az-
zal a nevével.

Utcáidon ma mennyi fény! mekkora sürgés-forgás, zenebona,
forgalom!

Augustus Caesar megszámlálja az egész földet e napon.

A Tékozló Fiú, ki megvendégeli a Bal Latort s a Computus
tisztviselőit,

Fuvoláslányok közt a lacikonyhán szórakozik és élcelődik.

Mindenkinek jut egy meleg zug itt, kivéve a mennyország fe-
jedelmét.

Soha nincs hely a fogadóban, ha szegény Jézus, te volnál a
vendég.

Az alázatos Máriával a számaron József csak házról házra
baktat.

A kocsmáros, meglátva ezt a terhes asszonyt, segítséget kiált és
karhatalmat!

S a tornácon s a fenyőág alatt szalvétájával hessentgeti el
Szent Józsefet, kinek fején nincs ott a fényköre, csak egy ko-
pott nyúlőr kucsmát visel.

Ezért aztán, mivelhogy pénzünk sincs, hogy itt egy kissé vigan
éljünk,

Elhagyjuk jobbfelé a várost és itt ezen az úton balra térünk.

A pusztaság felé visz ez az út s a közlegelők felé, ahogy jelzi a
Barmok sűrű csapása, melyet kedvtelven néz a Levita.

Ezen a sarkon forduljunk be most, és ott ahol a boronák és
ekék állanak,

Látjátok azt az üreget a földben, Ábrahám öreg tölgyfája alatt?
Ott van.

Maradjunk egy-két percig nyugton itt, várjuk meg, míg éjfél
kondítanak.

Még néhány pillanat, és túl vagyunk a nagy várakozáson!
Dánielnek hetei végetérnek, ma elkezdődik a karácsony.
*Hodie lux illuxit nobis, coeli facti sunt mel-
lifuli.*

Itt fakadnak föl magának az öröklétnek forrásai.
Ma kezdődik az Ige bennünk, ahogy az Istennel kezdődött
kezdetül!

Tiszta eredet ténye, melyben természetünk is részesül!
Ő bűnnél hatalmasabb kegyelem! ok, melytől átlényegül az
ígéret!

Hármas misével tisztelt titka a hármasszületésnek!
Im az igazmondó Igét elsőnek pillantják meg szemeink,
Amint a korporálén pihen, a rubrika meghagyása szerint.

Éjfél kondul. Folytassátok hát utatokat s lépjete be.
Lehet-e szív olyan kemény, hogy a látványon, melyet látunk,
föl ne gerjedezne?

Ki minket ennyire szeret, lehetséges, hogy viszont ne szeressék?
Van-e, kinek, karjába véve ezt a kisdedet, könnyel a szeme meg
ne tellnék?

S ha még mindig akad, aki kételkedik, vonuljon félre és vizs-
gálja meg

Ezt a papírt, amelyre egybeszedtem Mózesről a róla szóló jöven-
döléseket.

Mert gyermek született ma nekünk, parányi kisded adatott az
égből,

Dávid törzse kihajtott, és virág sarjadt Jessze gyökeréből,
Dávid személye a büntelen Szűz öléből született meg!
Ime hús a húsunkból, im a tőlünk-való, az Istengyermek,
Örökségünket mit a Sátán elrabolt, visszaállítva teljesen,
S az ő neve Csodálatos, Tanácsadó, Erős Isten, Jövendő Évszá-
zadok Atyja, Békefejedelem!

Folytassátok hát, mondom, utatok és lépjete be bátran, mert
ami engem illet, én maradok, ahol vagyok,

De előbb készítsétek mind elő, amit Jézusnak ajándékba hoz-
tatok,

(Ki tekintélyes származású, egy rézcillag tanúskodik felőle pon-
tosan a hely felett,

Hol manapság egy török katona áll őrt, puskája végén bajonett).
Aztán zörgessetek, s az Anyához elsőnek ezt az anyát vezessék el,

Ki elsőszülött fiát hozta el, szemében érett anyasága teljes me-
legével;

S az együgyű együgyűségét hozza, s a bűnös jön bűnei seregével,

Jön a reménytelen kishivatalnok, s az író, ki belátja már, hogy tehetségtelen,

A kicsapongó, megtalálva tiszta szívét hirtelen,
Becsületrendjével a tiszt, az özvegy jeggyűrűjét hozva hiven,
S az aggastyán élete lajstromát, az itatóssal az utolsó íven.

En meg, mert semmim sincs, amit ne kaptam volna csak, örülve, hogy veletek eddig eltaláltam,

Mint egy derék, idekinn maradok az éjszakában,

S mint Mózes az égő csipkebokor előtt, hallgatva az isteni szózatot,

Úgy nézem buzgó áhitattal és mélységesen meghatott

Lélekkel ezt a zárt kaput, amelyen a tej tündöklése átragyog !

Üdvözlégy, térdeplő Asszony a fényben, minden teremtetett élő-lény elsőszülötte !

Mert te már akkor megfogantál, amikor még nem létezett a lenti mély sem,

A hiánytalan fényesség a te réveden született az égben !

Amikor a mélység fölé keresztet állított, a Mindenható arcodat helyezte el előtte,

Ahogy előttem itt áll a szívemben, ó tiszta Szűz, ki fényes lilium vagy !

Méhedben hordtad teremtődöt, kebled alatt nevelted alkotódat !

Hívő nővérünk Mária, beborít mindenfelől ölelése,

Egy meztelen kis lény tapad az Istenszülő kebelére !

Mint a Fiú az Ősidőktől Létező szívére, aki az Ámen és az Ország !

Isten értelmes paradicsoma, balzsamaidnak illatába vonj hát !

Mint Őt magát vontad, aki az öröklétben tejednek édességét vágyta szüntelen.

„Nyiss ajtót nekem, húgocskám, galambom, barátnőm, szeplőtelenem !”

Add át az embert végre Istenének, királyi kapu és pecséttelen !

Ó éji áradatok, szíve, kiben egy el nem mondható akkordban

A galamb ezüst színe és az arany sápadtsága egybelobban !

De közben zavaros lármával telnek el a földek és a rétek,

Valami kiáltozás kezdődik a földön, s az égben valami ének.

A pásztorok, virrasztva botjukkal a nyáj fölött, az Egyház pásztorainak képei,

Hallgatják a jó hírt, amint az angyal hirdeti.

S hallgatják ezt a mondatot: Dicsőség s béke, amit a Rendek fönt a megnyílt égben zengedeznek:

„Dicsőség Istennek a magasságban s a földön
békeesség a jószándékú embereknek !”

A Tékozló szívén, káromlásai közt, mintha zene suhanna át,

Föláll, látni akar, körmével vakarja a nyilvánosház ablakát.
Mert útrakeltek már a pásztorok, s mögöttük az egész föld
megremegeg,

E kocabanda léptei nyomán, akik közt a legöregebb
A banda dobját cipeli s rá kétfelől is jókorákat vereget !

Népek és szigetek ! elmerült nemzetek ! s kikkel méltatlanság
esett: ó figyeljetek sorra mind !

Megtörtetett a nyakas Izrael, Isten lángja szabadon villog oda-
kint !

Kik a halál árnyának országában éltek, világosságuk született,
fényt látnak im mindannyian !

„Megtöröm a zsarnok igáját rajtatok, mint Mádián napjaiban,
Semmiért adtak el — így szól az Úr — és én pénz nélkül foglak
visszavenni.

Ó féreg, mit se félj ! Nem felejtkeztem rólad el. Gyermekeit tán
az édesanya elfelejti ?

S ha elfelejtené, én nem feledkezem meg rólad — így szól a
mindenható örök Isten.

Mi történt énvelem, hogy népemet elvették tőlem ingyen ?

S nem teszem hozzá: tünjenek el földemről a pogányok és a
szennyesek.

Kelj föl a porból, ó fogoly, halld meg ezen a napon nevemet:
Mert én vagyok az Úr — így szól az Úr — én magam, aki szó-
lottam veled.”

Perzsák és görögök angyalai ! Róma angyala ! Éjszak és a ten-
gerek angyalai !

Keserű virrasztásban éberek ! éjben tengődő vak népek pász-
torai !

Mint ahogy a jelszót ismétlik toronyról toronyra a katonák,
A világ egyik sarkától a másikig úgy adjátok kérdéseket a
nap felé tovább !

Most, amikor az alszerpap, aki a szerpaptól — az meg a paptól —
részesült a békecsókban,

Indul testvérei között az elsőhöz a karban s köszönti tisztelettel,
meghajoltan,

Kezét a vállára teszi és kétfelől az arcához érinti arcát:

Akár a hírvivő, ki börtönről börtönre jár és hirdeti, hogy vé-
getért a rabság;

S tömjén, tűz és arany között az oltártól, a főpaptól elindul
nemsokára

Ünnepélyes kíséretével, a lengő füstölők és zengő harsonák
nyomába

A hírnök és szószékre lép, az egyetemes Jóhírt prédikálva !

„Megszületett az isteni gyermek !” Ti is halljátok, ó mi ez az
ének,

Ósatyák, kik még a Pokol hatalmas tornácában éltek !
Az elfeketült gyökér is megérzi, amint a lomb virága közt az
áldás megfogog.

Az Élet Fája, melyen az örök gyümölcs születik, megremeg
nemzedékeiben boldogan:

Ime a csodálatos fiúgyermek, akit egy Szűz Simon karjába
helyezett !

Ósatyák s pátriárhák, Jézus Krisztusnak ősei, örvendjete !

A csontotokból származott csontokból származott a Bosszúló,
akit az Irás emleget.

És csakhamar a halottakon át, kik egymás hegyén-hátán he-
vernek rokonul és befedik,

A föld egész Ádám mélyéig megremeg s kitárja méheite.

A kínból és a börtön éjjeléből a sóhajtozó lelkek hangja száll
S elcsigázottan így kiált: „Ó gyermekem, hát itt vagy végre
már !”

Amíg az Élő maga is be nem zörget a Halál küszöbén, amely
nem az ő alkotása,

S míg, alászállta szombatján az Úr lelkének hirnökül előtte
járva,

Be nem zúzza a zengő kapukat egy angyal iszonyú csapása !

De már a sivatag fölött dereng a virradat, amelynek nem lesz
soha vége,

Első keresztény napunk hajnala és üdvösségünk első éve !

Itt lent és ezután az Isten örökre velünk lakik,

Amennyiben az övéi leszünk — de meddig ! hiszen jószándé-
kunk vajmi kurta itt !

Mert nyomban megteesszük a rosszat ismét, bár menedékünk
is lehet

A tabernákulumbeli szívben, ki oly elnéző hozzánk s úgy szeret.

Valóban karácsony napja ez, színarany, melyet semmi szenny
se rág.

Holnap, mert kell, a kegyetlen Heródest szolgáljuk majd tovább,

Az iparos a szerszámaival, a hivatalnok elfoglalva asztalát.

De én az isteni örömben lakozom, akár József, az ács,

Itt látva mellettem a kisdedet s Urunkat Istenünket egy sze-
mélyben,

S anyánkat, Máriát, aki semmit se szól, s megőrzi mindezt a
szívében.

Rónay György fordítása

A MAGYAR LITURGIA EREDETE

A XI. SZÁZADBAN

Közismert mindenki előtt Szent István király eredményes törekvése, hogy újonnan szervezett országát függetlenítse a Német-Római birodalomtól. Ezért Sz. Cyrill és Metód útját követve, a magyarság részére külön érsekséget kívánt biztosítani, ami a szlovákokkal ellentétben Sz. Istvánnak sikerült is. A Metódtól alapított morva egyház érseksége annak halála után elenyészett, a csehek püspöksége, Prága pedig külföldi metropolitának, Mainznak lett suffraganusa és középkori szokásnak megfelelően az erős egyházi függést politikai és kulturális függés követte nyomon. Szent István ezt a veszedelmet eredményesen hátrította el. A nagy király előtt így felvetődött a kérdés, milyen személyekkel szervezze meg a magyar egyházat, s missziós munkát, Magyarországnak a nyugati műveltségbe való bekapcsolódását. Míg atyja, Géza fejedelem a német orientációt követte (bajor hercegnőt ad feleségül fiának, — az új fegyvernem bevezetésére német lovagokat hív be, — német térítő papokat: Wolfgang, Pilgrim papjai), Sz. István latinokat hív Pannonhalmára az Aventinus hegyről, Sz. Bonifác és Alexius kolostorából jön Adalbert, prágai püspök, majd aventinusi bencés, 12 társával. Mint az újabb kutatás kimutatta, latinokat fogad be messze nyugatról, a frank birodalomból. Az első püspökök között francia szerzetest nevezett ki püspökké: Bonipert pécsi püspök, György kalocsai püspök, majd Liduinus bihari püspök személyében. Szent Odilo clunyi apáttal levelezésben állott. A koronát és a felhatalmazást az egyház szervezésére a frank II. Szilveszter pápától kapja.

Ha már most vizsgálni akarjuk a magyar-római liturgia eredetét, meg kell állapítanunk, hogy ez 1038 előtt nem volt lehetséges. Addig ugyanis az egész Árpád-korból mindössze két liturgikus kódexet ismertünk: A Pray-kódexnek nevezett sacramentariumot, melyről a legújabb időkig azt hitték, hogy a benne lévő Halotti beszéddel együtt a XIII. század első harmadából való, és a XIII. századból való Németujvári misekönyvet. Ez utóbbit azonban egyáltalán nem ismerték, csak létezéséről tudtak, tartalmát és szövegeit 1947-ben közöltem.¹ Az utóbbi két évtized leforgása alatt azonban még tíz újabb magyar liturgikus forrást ismertünk meg, ezek közül hét a XI. századból való. A valójában XII. századból való Pray-kódex is felhasználható liturgiánk eredetének vizsgálatában, mintapéldány jellegét tekintve.

Két nagy kérdést próbálunk megoldani. Az első kérdés: honnan hozták liturgiánkat? Nagy általánosságban szinte dogma-szerűen, magától értetődőnek látszott a felelet, amit az érdemes úttörő ku-

tató, Zalán Menyhért mondott a Pray-kódex-szel kapcsolatban: „Az bizonyos a misék oratóióból, hogy német szűrőn át jutott hozzánk és már itthon is alakítottak rajta.”²⁴ Ezt az apriorisztikus feltevést sokan osztották, külföldön is, aminek tanújelét adta a világhírű kutató, Germain Morin, mikor először közölte 1926-ban, a Jahrbuch für Liturgiewissenschaftban az általa Zágrábban felfedezett három magyar XI. századi liturgikus kézirat rövid tartalmát. Meglepidve mondja: „Váratlan módon találunk itt saját miséket, melyeket francia helyi szentek, közelebből Normandiában tiszteltek számára írtak. Ki gondolta valaha, hogy egy magyar monostor naptárában ily régi korból ezeket a francia szenteket találhatja?”²⁵ Valóban meglepő volt, hogy a szokványos német származás feltételezése ellenére más a valóság. A kérdésre ugyanis nem a priori kell válaszolni, hanem a könyvek vizsgálatából kell eldönteni azt. Morin három kódexéhez ugyanis Dragutin Kniewald még három másikat fedezett fel és a Morin által először ismertetetteket hazánk liturgia- és kultúrtörténete számára teljes alapossággal feldolgozta és közzétette. Ezen kéziratok anyag vizsgálata kétség kívül eldönti az első kérdést: liturgiánk a XI. században eredetét tekintve Északfranciaországra utal. A második kérdés ehhez kapcsolódik: ha már be van bizonyítva liturgiánk frank eredete, kik lehetnek annak közvetítői?

I. Liturgiánk frank eredete.

Kétségtelen, hogy Árpád-kori liturgikus könyveink frank eredetűek. Megjegyzendő, hogy ezek a könyvek a magyar liturgia mintapéldányai: A XIV–XVI. századi magyar használatú liturgikus kódexek végig megtartják a frank eredet bélyegét. A francia szentek a középkor végéig hemzsegnék bennük, frank és nem német liturgikus szokások maradtak meg egészen Pázmányig, a magyar liturgia megszüntetőjéig; az évenkénti nagy benediktói ritusa az, az az Ordo Missae is, a löweni Mária-siralom nemcsak szerzőjében, hanem paraliturgikus használatának módjában is nem német, hanem francia szokásokat ültetett magyar földre. Forrásainknak ez a belső vizsgálata nagy fontosságú, eldönti a tényt, hogy hazai liturgiánk, mely még forrásaiban sem egészen publikált, és szintetikusán még egyáltalán nincs feldolgozva, valóban, eredetét tekintve, kétségtelenül észak-frank származású. Némely könyvnek származási helyét is sikerült megállapítani: St.-Vaastból való a Radon-biblia és a Pray-kódex mintapéldánya, Fontenelle-ből a Hahóti kódexé, Rouen-ra utal a Hartwick-Pontificale és Liege-re az Oláh-féle evangéliumos könyv és vele a Szelepchényi-kódex.

A legrégebb magyar liturgikus könyv, általában a legrégebb Magyarországon írott könyv, mely eredeti kéziratában is reánk maradt: a Szelepchényi-kódex. Jelenleg a nyitrai káptalan birtokában van. Bár kultúrtörténeti szempontból ismerték, liturgiátörténeti szempontból nagy jelentőségére Kniewald professzor hívta fel a

figyelmet. Az ő biztatására e sorok szerzője irt róla kimerítő tanulmányt.⁴ 1073–1083 között irták, kétségkívül hazánk részére ezt az evangéliumi perikópákat tartalmazó kódexet, a kutatás eddig ezt az eredményt elfogadta. Már most e legrégibb ránk maradt magyar liturgikus könyv kétségkívül frank mintapéldány után készült. Az egyházi év (De tempore) szakaszai majdnem egészükben azonosak egy, a frank birodalomban a X. század táján nagyon elterjedt perikopa-rendszerrel; ünnepkatalogusa (Sanctorale) pedig helyi ünnepeivel vitán kívül a frank birodalom északi részeire utal. Sok francia szent mellett találhatók olyan szentek, akiknek a XI. században csak helyi kultusza volt (Medardus, Gildardus, Lambert).

Ennek a könyvnek szinte mintapéldánya, annyira hasonlít hozzá, egy másik XI. századi kódex (Esztergomi főszékesegyházi könyvtár: Oláh Miklós-evangéliumos-könyve.). Ezt a kódexet még pontosabban tudjuk lokalizálni, azaz használatának helyét megállapítani: kétségtelenül a liege-i (lüttichi) egyházmegye részére irták, mert ennek összes helyi jellegű szentjei megvannak benne.⁵

Hazai liturgiánk másik fontos kútforrása első, ránk maradt Sacramentariumunk a XI. századból a veszprém-egyházmegyei Hahót monostora számára készült kódex, melynek tüzetes értékelését Kniewald végezte el.⁶ Ebben megtaláljuk Szent István, Szent Imre és Szent Gellért, valamint Szent Zoerard (Szólád) és Szent Benedek zaborhegyi vértanúk miséjét. Ami a legrégibb magyar misekönyv eredetét illeti, kétségtelen, hogy mintapéldánya a fontenellei észak-francia monostor részére íródott. Még Magyarországon is szolgálai lemásolták Szent Audoenus miséjében a „Beatissimi Patris Nostri” kiejelést, aki, mint roueni püspök alapította a nevezett apátságot. Német hatásnak e kódexben híre-hamva sincsen.

Nagy felfedezés volt az ugyancsak Zágrábban lévő Agenda Pontificalis a XI. sz. végéről. Amint Morin és Kniewald megállapította,⁷ ez a főpapi szerkönyv Győr részére készült, és nagy értéke abban rejlik, hogy minden egyes ritusa a későbbi magyar és horvát liturgiának kiindulópontja. Benne találjuk meg a keresztség, bérmlás, utolsókenet, egyházi rend kiszolgáltatásának hazai ritusát. A szentségek magyar liturgiájának ez a nagyértékű emléke egészen világosan franciaországi eredetet mutat. Értékét emeli, hogy ebben a könyvben található a két legrégibb magyar liturgikus színijáték, az első az u. n. „Tractus stellae”, mellyel Karsai Géza kimerítően foglalkozott,⁸ a második a nagypénteki szent sir officiuma, mind a kettő Rouen püspökének, Jean d’Avrenchesnek alkotása.

Ugyancsak az említett két jeles kutató felfedezése, illetve részletes ismertetése a szintén jelentős XI. századi Benedictionale, amelyet kétségtelenül az esztergomi székesegyház részére irtak,⁹ amint az Esztergom egyházi hatáskörébe tartozó szenthelyek ordinandusainak felsorolásából látható (esztergomi székesegyház, székesfehérvári Mária-bazilika, az obudai Szent Péter és Szent Pál társaskápa-

talán, a zoborhegyi Szent Ipoly monostor, és a dömösi Szent Margit apátság). Ennek a tiszteletreméltó liturgikus kútfőnek, mely többek között az egyházi rend szentségének liturgiáját is tartalmazza, francia jellegét bizonyítja, hogy az egész gyűjtemény Északfranciaországban keletkezett gallikán stílusú benedictio pontificalisoknak foglalata.

Bécsben, a Nationalbibliothekben őrzik az u. n. *Radon-bibliát*. A XI. században írták a Szent Vedastus (St. Vaast) bencés apátság részére, értéke a benne lévő feljegyzések miatt van, amelyekkel kijelölték, hogy milyen vasárnapon vagy ünnepen milyen szakaszokat kell olvasni a szentmisében. Ez Kniewald bizonyítása szerint a legrégebb magyarországi perikopa-jegyzék, s amint látjuk, szintén frank eredetű.¹⁰

Ugyancsak perikopa-feljegyzések vannak egy Zágrábban őrzött *csonka Evangeliarium*-ban, amelyek a XI. században magyarországi használatára készültek. Ez a kódex is francia hatásra vall; Kniewald megállapította, hogy Szent Lukács és Szent János evangélisták szimbolikus képei teljesen ugyanazok, mint a gellone-i Sacramentarium kódexében.¹¹

A XII. század utolsó évtizedéből való legnagyobb kulturtörténeti és liturgikus emlékünknél: a *Pray-kódex*.¹² Árpádkori liturgiánknak sokoldalú és leggazdagabb emléke, nemcsak Halotti beszéde miatt felbecsülhetetlen értékű, gyűjteményes volta is azzá teszi. Benne van a Nagy Kalendárium, Magyarország legrégebb naptára, melyben minden hónapban érdekes egészségi szabályokat is találunk: mikor kell eret vágatni, milyen hónapban kell fürödni, mikor együnk meleg, hideg, vagy édes ételeket, mikor kell hashajtót bevenni, stb. Benne van a történeti szempontból nagyértékű Pozsonyi krónika, és egy eddig ismeretlen szimbolikus mise-magyarázat. Rövid Rituale is van benne, többek között a vasárnapi szenteltvízhintés szertartása, majd az alapkövetételnek még a missziós korra visszautaló ritusa, a temetés szertartása, benne a Halotti beszéddel. Már most, ha ezt a jelentős liturgikus forrásunkat megvizsgáljuk, kétségtelenül megállapítható ennél is, hogy frank eredetű. Az arrasi egyházmegyére utal Vedastus arrasi püspök háromszoros miséje (febr. 6., okt. 1. és okt. 26.), Amandus, maastrichti püspökkel együtt. Figyelemreméltó, hogy Vedastus az alapítója az arrasi egyházmegyében fekvő Szent Vaast (Vedastus) apátságnak. A Nagy naptár mintapéldányát is egészen pontosan sikerült megtalálni, két X. századi St. Vaast részére írt kódexben található az meg. Az egyik a Sacramentarium Ratoldi, a másik pedig egy jelenleg Leningrádban őrzött kódexben található. A J. Jungmann, innsbrucki professzor, a mise-történet legnagyobb monografistája, részletesen foglalkozván a Pray-kódex-szel is, megállapította, hogy annak miserendje különös hűséggel az a típus, amelyet 1000 táján valahol Normandiában alkottak (Séez-Gruppe újabban Rajnai miserendnek nevezi).¹³

II. Liturgiánk közvetítői a XI. században.

Tekintve, hogy összes XI.–XII. századi liturgikus könyveink bencés jellegűek, s hogy a hithirdetők ebből az akkor még egyetlen szerzetből kerültek ki, nyilvánvaló, hogy egy a XI. század elején virágzó északfrancia monostorcsoportha kell bukkanni, amely valami módon érintkezésben volt hazánkkal. Ez magában véve lehetne Cluny, amely mint Galla Ferenc hangsúlyozta, érintkezésben volt Szent Istvánnal. XI.–XII. századi liturgikus könyveink azonban semmi kapcsolatot Clunyvel nem mutatnak, Cluny szerzetes szövetségének közvetlen hatása a magyar liturgiára a XI. században nem volt. A Halottak napjának, valamint Szent Majolus ünnepének hiányzása liturgikus könyveinkben ezt eléggé bizonyítja. A cluny lelkeség hatása egyébként is Sackur, a cluny mozgalom híres történetírójának¹⁴ egyoldalú túlzásai óta manap már egész más értékelést lelt. A X–XI. század vallásos szellemét korántsem lehet oly egyöntetű folyamatnak tekinteni, amint arra az újabb kutatás rámutatott. Zimmermann 1934-ben,¹⁵ Ph. Schmitz 1942-ben,¹⁶ hazánkban Csóka Lajos 1943-ban¹⁷ s ezeket perdöntően túlszárnyalva Kassius Hallinger 1950–51-ben megjelent hétékötetes nagy művében.¹⁸

Már régóta ismeretes dolog egy XI. században keletkezett nagy Északfrancia, lotaringiai, illetve flandriai területen ható kolostorszövetség és alapítójának, Richárd St. Vannes-i apátnak (1004–1046) magyar kapcsolata. Ezt először 1885-ben Pfister¹⁹ és O. Ringholz²⁰ állapította meg, mind a ketten ugyanabban az évben, egymástól függetlenül; majd maga Ernst Sackur 1886-ban,²¹ nagy cluny monografiájának megírása előtt, majd Király Ilona, 1929-ben²² és az 1938-i Szent István Emlékkönyv tanulmányainak írói. Utoljára Csóka J. Lajos hívta fel 1943-ban erre a figyelmet: „Hogy Szent István részletes értesüléseket szerzett Richárdtól a francia egyházi és kolostori viszonyokról, az igen természetes.”²³

Szent Richard a XI. század első felének egyik legnagyobb reformátora, rendkívül mozgékony, világot járt és nagy szervező volt. XII. századi életírója szerint „a kisebb csillagok között, mint valami hajnalcsillag ragyogott fel és széjjelhintve szent erényeinek tündöklő sugarait, égi igehirdetésének fényével egész Belgiumot, és Németországnak is legnagyobb részét bevilágította, a szerzeteseknek számtalan monostorait járta be.”²⁴

Richard egy Clunytól független monostor-kongregáció alapítója, a XI. század elején, több mint húsz kolostor tartozott szövetségéhez. Az apátok a kolostorokból évenként mentek Verdunba és így a nagykáptalanokra nála találjuk az első adatot. St-Vannes (Vitonus) Verdun városa mellett épült, a verduni püspök Richardot nevezte ki apátnak és innen indult ki sajátos, a gorzei reformmozgalom keretébe tartozó, de attól mégis eléggé független és önálló szövetsége. Érdemes szemügyre venni magyar kapcsolatait. Richard

II. Henrik császárnak, Szent István sógorának főembere volt, verduni monostorát is a császár építette nagygyá, „... ő adta meg a költségeket, hogy a kőműveseket és a szükségelt iparosokat megszerezhesse a monostor kibővítésére” – mondja életrajzírója.²⁵

Richard apát hatása a magyar egyházra II. Henrikkel való kapcsolata miatt tehát lehetséges volt. A valóság azonban messze túlmege ezen, személyes kapcsolatban is állott hazánkkal; négy ízben fordult meg nálunk. Először és másodszor 1026–7-ben a Szentföldre menet és jövet Szent István vendége volt, amint kortársának, Ademarusnak krónikája elmondja.²⁶ A Szentföldre menet Vilmos angouleme-i comes seregével ment, aki Verdunön át vonult Pannónia felé, ott csatlakozott hozzá Richard apát hétszáz kísérelőjével, kiket Normandia hercege, II. Richard támogatott.²⁷ Új dolog volt akkoriban Pannónián át zárándokolni az Úr sírjához, amint az angouleme-i püspök Gesta-ja mondja,²⁸ Vilmos gróffal kapcsolatban: „Előtte senki azon országrészekben keresztül nem ment, mert még új volt a kereszténység Ungriában és Slavóniában.” – Harmadszor és negyedszer 1035-ben ment át hazánkon Szent Richard apát, Eberwinus-szal, a trieri Szent Márton apátjával.²⁹

Magában véve nem megvetendő kapcsolatra vall Richard ezen négy tartózkodása hazánk területén. *Van azonban még újabb kapcsolat is*, amely még inkább megerősíti a lehetőséget, hogy Richard liturgikus irányban hatással volt Magyarországra. Ez az újabb kapcsolat pedig annál értékesebb, mert éppen a kezdődő magyar egyháznak egyik legnagyobb szervezőjével kötötte Richardot össze. *Szent Gellért*, a nagy, Magyarország keleti részeit megszervező misziós-püspök, az első magyar királynak egyik főtanácsadója ugyanis személyes kapcsolatban volt vele. Szent Gellért járt Franciaországban, az biztos. Ezt már Manitius, a középkori latin irodalom jeles történésze 1923-ban szövéttette.³⁰ „Szent Gellért ugyanis egyetlen megmaradt művében maga mondja: „Midőn egykor Galliában voltam, bizton mondom, hogy Platonban a héberek istenéről olvastam részleteket.”³¹ Emellett azonban biztos az is, hogy Szent Gellért *ismerte Richard apátot is*. Gellért ugyanis megemlíti, hogy írt egy művet – mely mai napig lappang – „*De divino patrimonio*”. Az isteni örökségről, amelyet Andreas presbyternek ajánlott és aki most „Richard apátnál, Krisztus szeplőtlen szolgájánál, Istentől nevelt („divinitus iraditus”) férfiuán van... Hosszasan írtam erről a kérdérről az elmúlt évben,” t. i. az András papnak ajánlott könyvben. Mind a két férfiúról úgy szól, mint aki közismert valaki. Csak *st-Vunnes-i Richard-ról* lehet szó. A hasonlónevű, egykorú külföldi apátok között (a fuldai, a soissons-i és az angouleme-i) egyik sem kerülhet szóba,³² mert jelentéktelen emberek voltak és akkoriban már nem éltek. Hiszen Szent Gellért *Deliberatio* című művét élete vége felé írta († 1047), az András papnak ajánlott, elveszett művét pedig az „elmúlt évben”. *St-Vannes-i Richard* személyét biztosnak tartja Manitius és Karácsonyi János³³, de hogy *ki volt András pap*,

azt nem tudják. Pedig őt is meghatározhatjuk: minden bizonnyal Fleury priorja († 1056). Ebben az időben ugyanis két András presbyter jöhet szóba, az egyik a XI. században élt milánói presbyter-író, a második az említett prior, aki a neki dedikált könyvet kölcsön adta Richardnak, tehát ő is francia volt.³⁴ Fleury élenk érintkezésben állott a gorze-i mozgalommal és Szent Richard szövetségével. Világos tehát, hogy Richard *lehetett* az észak-frank-római liturgia közvetítője hazánk felé. Ez azonban még nem perdöntő: *a posse ad esse non valet illatio*, vagyis a lehetőség még nem valóság.

Hogyha ellenben az a néhány hely, amelytől legrégebbi liturgikus könyveinknek a mintapéldánya származik, kapcsolatban állott Richarddal, akkor a lehetőségre alapított feltevésünk már nyugodtan mondható valószínűnek, sőt, mint munka-hypotézis, tudományosan is megalapozottnak. Eddig azonban senkinek sem jutott eszébe a *magyar liturgia keletkezését Richard kolostor-szövetségével kapcsolatba hozni*, pedig ez a feltételezés a források jelenlegi ismerete mellett a legvalószínűbb. Döntő ténynek lehet ugyanis tekinteni, hogy ezen Richardnak, aki oly élenk magyar vonatkozásokkal rendelkezik, kolostor-szövetségéhez tartoznak azok a helyek, amelyekből a legelső magyar liturgikus könyveknek mintapéldányai származnak.

Mindjárt elsőnek vegyük a St-Vaastból származó könyveket, a Radon-bibliát, amelybe a XI. században hazánkban irtak be perikopa-jegyzeteket és a nagyfontosságú Pray-kódexet. Ez az Arras melletti monostor a Richard-féle reformnak fő támaszpontja volt és az anyamonostor után: maga Richard volt az apátja és Fredericust tette meg priornak.³⁵ A monostort Richard mindjárt működése elején kapta meg, négy évvel azután, hogy St-Vannes apátja lett Verdunban, amint Hugo Verdunensis krónikája elmondja.³⁶

Liege-re és környékére utal az *Oláh Miklós-féle Evangéliumos könyv* és a *Szelepchényi-kódex*. Márpedig Lüttichben, a XI. században fejedelemséggé alakuló és élenk fejlődő városban Szent Lőrinc monostorát Szent Richard alapította, „amelynek alapításában szorgosságának kiváló tanújelét adta,” amint életírója mondja, és „az övéiből adott apátokat neki és gondosan ügyelt arra, hogy a szerzetnek ugyanazon életszabályával tünjék ki”³⁷ Két nagyon fontos alapvető liturgikus könyvünknek származási problémája oldódik itt meg, a Szelepchényi kódexé, amely Liege környékére utal és a Pray-kódexé, melynek St-Vaast-i volt a mintapéldánya.

Amint a részletes kutatás biztosan megállapítja, legelső Sacramentárium-unk, a *XI. századi Hahóti-kódex* mintapéldánya *Fontenelle* monostorából való. Ez a monostor Szent Wandregisilus (St. Windrille) alapítása, akiről gyakran nevezik ezen a néven a monostort is. Ő alapította 648-ban azt, 657-ben szentelte fel Szent Audoenus, a monostornak mintegy társ-alapítója, 862-ben a normannok lerombolták. A X. század második felében kezdték ujjaalapítani, igazi ujjaalapítója I. Gerardus (1008–1031).³⁸ II. Richard, ez emlí-

tett normandiai herceg bízta őt meg ezzel az ujjaalapítással, ugyanaz a herceg, aki nagy haddal Magyarországon keresztül vonult a Szentföldre. A monostor maga eredetileg nem tartozott a St.-Vannesi szövetséghez, de kezdettől fogva ennek a lotharingiai reformnak a szelleme lebegett a monostor fölött is és közeli rokon volt Richard körével. A tény az, hogy az 1102-ig vezetett verduni Hugo krónikája már a St.-Vannesi kongregáció monostorai közé sorolja az „abbatia Sancti Wandregisili”-t is.³⁹ Mivel a Hahóti-kódexet 1083–1092 között Magyarországon írták, Kniewald biztos megállapítása szerint fontenelle-i mintapéldánya akkor már biztosan a St.-Vannesi körhöz tartozott.

Rouen környékére mutat a Hartwick-Pontificale. Rouen volt a normann fejedelemség és tartomány fővárosa, Fontenelle monostora a rouen-i egyházmegyéhez tartozott. Így érthető, miért van annyi középkori liturgikus könyvünkben a különben egyáltalán alig ismert Szent Gildardus ünnepe (június 8-án). Gildardus Rouen püspöke volt, († 511 körül) Fontenelle második alapítója, Szent Audoenus is itt volt püspök (641–684) neve megmaradt a középkori magyar liturgikus könyvekben, bár már azt sem tudják, ki lehetett ez az augusztus 24-én, Szent Bertalan apostol mellett megemlékezésben (Commemoratio) szereplő szent. Ezért írják nevét Audeonusnak, Adeoniusnak, ezzel az archaizmussal elárulják liturgikus könyveink származását.

Vázlatos ismertetésünknek ezzel végére értünk. Nagyon jól tudjuk, hogy hazai kulturánk, szellemi életünk, lelkiségünk, egyházi szervezetünk és vele együtt liturgiánk is többféle égtájról, sok mozgalom útján és különböző lelkiségek hatása alatt született és fejlődött tovább. Csak éppen ujjheggyel mutatunk rá, milyen kétségtelen a XI. század első felének nagy, keleti hatásra és mintaképek után elinduló vezeklő mozgalmának a hatása: a Szent Nilus görög remetét ismerő és tisztelő, szent Romuálddal baráti érintkezésben álló Szent Gellért hatása, és vele együtt a remete-szerzetesség feltűnő megléte és továbbélése a XIII. század derekáig, amikor az egyetlen magyar rendet, Remete Szent Pál szerzetét megalapították. Ugyanilyen jelentős hatást látunk a keleti szerzetesekkel együtt élő latin szerzetesek köréből is hazánkba eljutni: Szent Adalberttel és a vele együtt elköltözött 12 aventinusi szerzetesnek személyében, akik Pannonhalmát népesítették be. E hullámok hatása a XIV. századig megmaradt a magyarországi kettős-monostorokban, ahol görög és latin szerzetesek éltek együtt testvéri egyetértésben. Ugyanígy nem tagadhatjuk a közvetlen hazánkra ható keleti lelkiséget sem, ennek nyomait a Hahóti kódexben is megtaláljuk Szent Illés próféta ünnepében; a győri Agenda Pontificiálisban a január 6-i nagy vízszentelést „more Graecorum”, görög szokás szerint, „valamint leginkább a Pray kódexben, annak keleti jellegű és származású ünnepében, többek között az Európában először itt szereplő” Repraesentatio B. M. V. (Mária bemutatása a templomban) november 21-i

ünnepével. Ugyanígy nem tagadjuk a szláv és a német hatást sem.

Sokoldalú hatás érte a korai magyar kereszténységet. Nem vé-
tünk azonban talán, a kutatót illető kötelező szerénység ellen, ha
úgy véljük, hogy liturgiánk eredetének kérdéséhez a további kuta-
tás serkentésére némi iránymutatással hozzájárultunk.

J E G Y Z E T E K

- 1 Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae I. 59—65. — 2 Magy. Könyv-
szemle 1927. 62. — 3 Manuscris liturgiques hongrois des XI. et XII. siècles p. 63. s. —
4 Hazánk legrégibb lit. könyve, a Szelephényi-kódex, Magy. Könyvszemle 1939.
352—412. — 5 Radó I. alatt i. mű I. 181—183. — 6 Pann. Szemle 1938. 36—54; M. Könyv-
szemle 1938. 97—112; Der Sanctore d. ältesten ung. Sakramentars, Jahrb. f. Lit.
w. 1939. 1—21. — 7 Morin Jahrb. f. Lit. w. 1926. 54—61; Kniewald Magy. Kszemle.
1941. 1—21. — 8 Pannonhalmi Főiskola Evk. 1942/43. 7—312. — 9 Kniewald Magy.
Kszemle 1941. 213—231. — 10 Zagrabacki liturgijski kodeksi XI—XV. stoljeca, Zagreb
1940. 2—3. — 11 Kniewald 10. alatt i. mű 112—113. — 12 A reá vonatkozó kutatások
és irodalom cikkemben: Irod. tört. 1944. 49—55; tartalma I. alatti i. m. I. 31—65. —
13 Missarum sollempnia 3. kiad. Wien 1952, I. 122. 5. jegyzet. — 14 E. Sackur, Die
Cluniacenser Halle I. II. 1892. 1894. — 15 A. Zimmermann, Kalendarium Benedictum,
Metten 1934. II. 243. — 16 Histoire de l'orde de St. Benoit, Maredsous 1942, I. 129. —
17 Clunyi szellemű volt-e a magyar egyház, Regnum 1942/43. 141—176. — 18 Gorze-
Kluny. Studien zu den monastischen Lebensformen u. Gegensätzen im Hochmittel-
alter, Roma 1950. 1951. I—II. — 19 Etude sur le regne de Robert le Pieux. 1855. p.
348. — 20 Der hl. Odilo, Brünn 1885. — 21 Richard, Abt. von St. Vannes (dissert.)
Breslau 1886. 44 k. 48. 93—98. — 22 Szent Márton magyar király legendája, Buda-
pest, 1929. — 23 17. alatt i. mű 167 l. — 24 Vita c. 9. Mon. Germ. Hist. (= MGH)
Scriptores XI. 284. — 25 24. alatt i. mű. p. 283. — 26 Ademarl Hist. I. III. 65. MGH.
Script. XI. 145—146. — 27 Hugo Verdun. Chron. c. 18. MGH Script. X. 393. — 28 Gesta
Episcoporum Engolesmensium c. 25. MGH. Script. IV. 145. — 29 Hugo Flaviniacens.
Chron. II. c. 23. MGH. Script. VIII. 392. — 30 Geschichte der lateinischen Literatur
des Mittelalters, München 1923. II. 74. — 31 J. Batthyányi, S. Gerardi ep. Chana-
diensis scripta et acta hactenus inedita, Albo-Carolinae 1790. p. 84. — 32 U. Chevalier,
Repertoire dio-bibliograph. II. 3945—3963. — 33 Manitius p. 75. Karácsonyi, Szent
Gellért 121 l. — 34 Chevalier 32. alatti i. mű I. 218—230. — 35 Vita Richardi c. 10.
MGH Script. XI. 285. — 36 Chron. II. 10. MGH X, 377. — 37 35 alatt i. mű p. 286. —
38 Gallia christiana XI. (1759) 175—177. — 39 Chron. II. 10 MGH. Script. X. 377.

SÍK SÁNDOR VERSEI

HAT SZONETT A CSODÁLKOZÁSRÓL

I.

*A munka mámorától ittasultan
Gondolatom ha olykor elpihen
S lassan elúszik, mély vizeiben
Az éntelennek, a jövőm s a multam,*

*Vagy éjjel, hogyha hullaként kinyúltan,
S mintha megállna virrasztó szívem,
Fekszem az éjszakai semmiben
És semmijében annak, ami voltam:*

*Egyszerre sajtó semmiségem éje
Kettéhasad s mellemre rázuhan
A halhatatlan kérdés meredélye:*

*A semminél sötétebb l e n n i mélye:
Lehet-e semmi ami van? — s hogyan,
Hogyan lehet az, hogy valami v a n?*

II.

*Kérdezted már, mi az, hogy „Én vagyok“?
Vérzik az ujjam, tüske szúrt belém.
Látom, hogy vérzik, — az ujjam, nem én! —
De mért szisszentem akkor oly nagyot?*

*Én érzem, hogy a vérző ujj sajog.
A drót lennék a lámpa belsején?
A drót a fényes, de nem ő a fény.
Én nem a fényes, én a fény vagyok.*

*Nem is a fény, nem is a fájdalom:
Más ami érez és más amit érez:
A fényt is én csak érzem, gondolom.*

*Csodálkozás, nyiss nékem ablakot!
És gyujts nekem fényt a meztelen énhez,
Mondd meg nekem, mi az, hogy „Én vagyok“?*

III.

*Mondd, látod ezt a fejedelmi hársfát?
Milyen egyetlen, milyen szuverén!
Érzed-e láttán, amit érzek én:
A mélyek és a magasok varázsát?*

A napra húzó mélyzöld kupolán át,
Ezer ágán és ezer levelén,
Egy miniatűr kozmosz kebelén
Érzed az élet izgató talányát ?

Látsz-e a lengő kupolákon túlra,
Hová a szemnek nincsen már fel-útja ?
Hallod a hívást a mély lombokon ?

Én hallom, érzem, olykor szinte látom.
Hallod ? nem hallod ? borszívú barátom ?
S csodálkozol, hogy én csodálkozom ?

IV.

Csak egy perc — mondod — csak egy pillanat,
Ki tudna minden percet számbavenni.
Csak egy pillanat, annyi mint a semmi,
Már nem is volt — csak egy szemvillanat.

De míg a szó átlépte ajkamat,
Hány ember jött e jajvilágra ? Mennyi
Hunyta le szemét örökre pihenni ?
S hányon betelt üdvösség, kárhozat !

Tán egy naprendszer robbant szét szilánkra,
Egy máson tán kigyult az élet lángja
S egy történelem indult ezalatt.

S hány mérfölddel vitt közelebb magadhoz
S magadat a bizonynál bizonyabbhoz
Ez a pillanat — csak egy pillanat !

V.

Csodálkozom azon, hogy megszülettem,
Csodálkozom azon, hogy meghalok,
Hogy lábam alatt egy világ forog
És egy mindenség kering körülöttem.

Én nem keringek. Amit szemre vettem,
Hallok, tapintok, ízek, illatok:
Énbennem vannak, — s én én maradok
És ők sincsenek megkétszerezetten.

Én én vagyok, olyan mint minden ember.
És mégis, mint a hold a végtelenben,
Egyedül úszom és fogyatkozom,

S egy messze láng mindig megújít engem
S a teljes fény előtti homlokom.
S én úszom, úszom és csodálkozom.

VI.

Csodálkozás! te vagy az ember-elme
Első ügyetlen-édes mozdulatja,
Ami ösztönből lélekké avatja,
S te utolsó, beérett szenvedelme.

Belőled él az ihlet áhítatja,
Te nélkülöd a szív nem énekelne,
Szürkére jagyna szava és szerelme,
Te minden alkotásnak édesatyja!

Mikor elhangzott az első *l e g y e n*
S az ujszülött angyalok lábhegyen
Hallgatták a Hallhatatlan szavát,

Akkor születél s el nem is enyészél,
Mert az Isten szívére te kisérsz el
Pihegő dalt és dadogó imát,

Az ezredeknek ezredein át.

MEGYEN MÁR A HAJNALCSILLAG

Megyen már a hajnalcsillag lefelé.
Készülődöm én is már hazafelé.
Készülődöm, — nincsen messze odáig:
Megkérdeznek, hol maradtam idáig.

A nagy könyvből felolvassák előttem
A kontraktust: mi mindenre szegődtem.
Latra vetik a munkámat: mennyit ért?
Számonkérnek, felelnem kell magamért.

Szedegetem a cókmókom szepegve:
Van-e közte, amit o d a vigyek be?
Számolgom itt akiket szerettem:
Lesz-e aki szól egy jó szót érettem?

Jó szót hiszen mondtam én is eleget:
Tudtam én, hogy szóból ért a szeretet.
De ha volt is szeretetem csipetnyi:
Inkább csak szerettem volna szeretni.

Mégis, talán ott sem leszek egyedül:
Hónom alatt ez a kopott hegedű.
Nevem mellé írva lesz tán odaát:
„Sokat nem ért, de legalább *ntuzsikált*“.

Szeretik ám a muzsikát amott is,
A muzsikus ha még ilyen kopott is.
Hát ha nem is a mennyei karokban,
Elcincognék valahol egy sarokban.

HELENA MEGTALÁLJA A KERESZTET

Irta Evelyn Waugh

Helena azt álmodta, hogy felébredt és egyedül járt az úton, amely ott fut végig Salamon templomának falai mentén. Most nem volt tele, mint más napokon, tolongó emberekkel, nem burkolódzott porfelhőbe, — üres volt és csendes és fénylett, akár egy hegycsúcs. Helena újra fiatal volt, vidáman integetett egy szembejövő férfinak, úgy integetett neki, mintha apjának valamelyik alattvalója lenne, akivel útban a vadászatra találkozott. S amikor a férfi így válaszolt: „Jó reggelt, kisasszony“, szavai ezen az időtlen reggelen természetesen és magától értetődőek voltak.

Szemmelláthatóan középkorú férfi lehetett, s szigorú hithű zsidók ruháját viselte és szakálla is olyan volt, mint azoké.

— Azért jár erre, hogy a templom falainál kipanaszkodja magát?

— Nem azért, nagyságos asszonyom. Ne a ruhám után ítéljen meg. Csak nagynéha öltöm magamra, ha errefelé jövök, hogy lássam, mit csinál az öreg utca. Hosszú úton voltam, bejártam az egész világot. Az ilyesmi tágítja az ember láthatárát. A zsidók, akikkel Jeruzsálemben találkozni szokott, hígvelejű társaság. Jól tudom én, hisz valaha közjük tartoztam én is, és itt, odaát a sarkon, volt a boltocskám. Nem sokat jövedelmezett, de azért soha el nem költöztem volna, ha a rómaiak ki nem rámolják az utcát. De higgye el nekem, mylady, én ezért voltaképpen hálás vagyok nekik.

Helena tudta, hogy találkozásuk e napját nem találná egyetlen kalendáriumban sem.

— Ön nagyon öreg lehet, — mondta.

— Igaza van. És soha ki nem találná, *milyen* öreg.

Helena merőn figyelte, és észrevette, hogy ezen a sugárzóifjú reggelen a férfiből hiányzott minden fiatalság. Bőre síma volt, akár a bazalt; haja épphogy nekiszürkült; teste erős és zömök; de a tekintete, — hiába beszélt ily arcátlanul, zavartalanul, — fáradt volt és hideg, akár a krokodilusé.

— Először az öreg Titusz fosztott ki minket és tette tönkre a boltomat. Újra felépítettem, apránként, az egészet. Aztán új zűrzavar jött, és ismét elsöpört mindent. Ekkor aztán egyszersmindenkorra elegendem volt. Kétszer tönkrementem, ez kicsit sok volt az ön odaadott szolgálátának. Így kezdtem el hát utazni, és azóta jó meg rossz napokat egyaránt megértem, de sohasem néztem vissza. Ha egyszer-egyszer idejövök, így öltözöm fel; mert szabályként tűztem magam elé, hogy bárhol is legyek, mindenütt az ország játékszabályaihoz igazodom. Bordeaux-ban sárگا madrágot viselek, Németországban farkasbőrt. Ha látott volna a perzsa udvarban! Alkalmazkodó képesség, ez a titka annak a nagyon is személyes jellegű üzletnek, amire a fejemet adtam. Ugyanis tömjénnel kereskedem. Finomabb vevői senkinek sincsenek, mint nekem. Üzleti könyveimben szerepel valamennyi nagyobb templom. Tudják, hogy jóféle árut szállítok. Magam vásárolom be Arábiában, magam rakom hajóra is. No meg aztán szívesen kereskedik velem mindenki, s lényem, tetszik tudni,

csupa tisztelet. Mert bármit is imádjának, majmot vagy kígyót, — elárulhatom önnek, hogy Frigiában sok mindenféle bolondériának voltam szemtanúja, — én tisztelek minden hitvallást. Ez az én mindennapi kenyerem, és ez a vaj is rajta. Az üzletem valóban rendkívül sajátos egy üzlet; és különösen mostanság nyitott szemmel-füllel kell járnom, mert minden percben és mindenütt új kultuszok keletkeznek, és akár gomba a földből, nőnek ki az új templomok. És ezért vagyok ma itt. Hadramaut bazáraiban másról sem beszélnek, mint az új templomról, amelyet a rómaiak Jeruzsálemben építenek, és pont annak a Galileainak. Ez egy kicsit eszembe juttatta azokat a régi idöket, visszavitt háromszáz évvel ezelőltre, hogy pontos számot is mondjak. És ha most itt vagyok, akkor csak a Galileai miatt vagyok itt.

— Ismerte őt ?

— Voltaképpen akár azt is mondhatnám, hogy nem. Abban az időben igen jó barátságban voltam a szanhedrinnel, és ha valaki egy tányérból cseresznyézett a Galileaival, az nem igen használt az üzletnek. Hogy változnak a dolgok ! Azon a napon, amikor kivégezték, itt ment el a boltom előtt és ausgerechnet az én küszbömön kellett megbotlania ! Már teljesen kikészült. Valakit keríteni kellett, aki segítsen neki továbbvinni a keresztet. Én különben egyáltalában nem helyeseltam, hogy keresztre feszítették. Élni és élni hagyni, — ez az én jelszavam. De azért mégsem tűrhettem a küszöbön, vagy igen ? Tehát a lehető leggyorsabban tovább küldtem. „Na — mondtam neki — ne komédiázz. Itt nincs helye efféle alakoknak, mint te vagy !“ Egy pillanatig rámtekintett, nem éppen haragosan, csak úgy valahogyan, mint ha meg akarna jegyezni magának, hogy egyszer még felismerjen. Aztán így szólt: „Várj rám, míg visszajövök.“ Ez akkoriban nem sokat jelentett, de azóta gyakran gondolnom kellett rá. És higgye el nekem, madame, volt rá időm elég. Akkoriban ötven éves sem voltam még, és azóta soha egyetlen nappal sem éreztem öregebbnek magamat. Különös, nem igaz ? Ön nyilván azt hiszi, hogy az én foglalkozásom előtt a vallásnak nincs többé titka, de ez nem így van. Még mindig akadnak dolgok, amelyek furcsának tűnnek fel előttem. Mióta betöltöttem a százötvenediket, azóta nem számlálom többé az éveimet. Addig elég izgalmas volt látni, hogyan hal meg mindenki, egyik a másik után, én előttem. Aztán ez is unalmassá vált. Senki sem hinné el nekem, és az emberek aligha kívánnának ilyen öreg emberrel boltot kötni. Azt hinnék, túl sokat tudok. Egy bizonyos idő után le kell számolni mindennel, előbb az asszonyokkal, és végül magával a pénzzel is.

— Meséljen még arról a napról.

— Nem volt kellemes nap, — mondta a kereskedő. — Őszintén szólva, ki nem állhattam. Egészen besötétedett. Rengett a föld, de csak épphogy. Mindazok után azonban, amik addig történtek, az emberek elvesztették a fejüket. Azt állították, kísérteteket látnak. Hát ilyen egy bolond nap volt az ! Üzlet szóba se jöhetett. Egy idő múlva aztán becsuktam a boltomat és elindultam szétnézni, mi is történt valójában. De mire odaértem, minden végetért. Épp akkor szedték le a hullákat.

A császárnő és a kereskedő beszélgetés közben lefelé haladtak az utcán, a térig, ahol a bazilika épült.

— Ha elgondolom, mennyi pénzt költenek rá, annyi idő után. De épp ez a folytonos meglepetés teszi a szakmámat olyan érdekessé.

— Mi lett a keresztből? — kérdezte Helena.

— Eldobták mind a hármát. Így kellett tenni, ez az előírás.

— Hová dobták? Emlékszik még rá?

— Igen.

— Én meg akarom találni a keresztet.

— Azt meghiszem! Bizonyára nagyban keresnek-kutatnak mindent, amihez a Galileainak köze volt. Hisz mostanság olyan népszerű, annyira tisztelik.

— Meg tudná mutatni nekem a helyet?

— Azt hiszem.

— Gazdag vagyok. Mondja meg, mit kér érte.

— Egy ilyen apró szívességért nem fogadok el öntől semmit, madame. Megkeresem én a magam hasznát, ha eljön az ideje. Az én szakmámban hosszú távra kell dolgozni. Véleményem szerint tódulni fognak ennek a Galileainak a kultuszába. Egy új vallás az úgy keletkezik, hogy az ember maga sem tudja hogyan. Hamarosan mindenütt szent férfiak és kegyhelyek támadnak, a régi oltárok nevet cserélnek és akkor jönnek a jelenések és a zarándokutak. És jönnek a hölgyek, akik a kereszten kívül még másra is áhítoznak. Minél előbb jól meg kell szervezni a dolgot. Néhány valódi ereklje, abszolúte megbízható kezekben, a többi már jön magától. Akkor lesz a kereslet, hogy hiány mutatkozik majd valódi erekljékben. Akkor jövök aztán én, és búsásan megfizetnek. Most semmit sem fogadok el öntől, madame. Örülnék, ha megtalálná a keresztet, és pláne, ingyen.

Helena hallgatta, és akárcsak minden mást ezen a sugárzó, időtlen reggelen, lélekben látta azt is, amit a jövődő rejtett. Látta, hogyan válnak piaccá is a kereszténység szentelt helyei; látta a butikokat tele rózsafüzérrel és emlékérmekkel, új, előtte még ismeretlen anyagokból, melyeket szent jelképekké préseltek; hallotta, ahogy új, még soha nem beszélt nyelveken kúfárkodnak. Látta, ahogy az egyház kincseskamrái hamisítványokkal és utánzatokkal telnek meg. Látta a keresztényeket, akik verik és meglopják egymást, hogy valamelyik ócskaság birtokába jussanak. Mindezt látta és végig gondolta, és aztán így szólt:

— Nagy ára van, — majd hozzátette: — Mutasd meg a keresztet.

— Egy földalatti ciszternába hajították, — mondta a kereskedő. — Ott a kapuk előtt. Nagy térség ez, kis lépcsők vezetnek le hozzá. A város e részének fő-vízellátása épült erre felé, de a ciszterna valamiféle okból akkoriban már esztendőkké azelőtt kiszáradt.

— Merre van?

A zsidó tétovázás nélkül az új terraszy nyugati sarkára vezette, majd tovább, a romhalmaz közé.

— Nehéz pontosan megmondani, merre van, — vélte. — Nagyon megváltoztatták a teret.

És fáradt, bölcs tekintetével az egyre változó táj két szilárd pontjára nézett: a Szent Sírra és a Golgotha hegyére. Gondosan kimériskélte a távolságot, s végül botjával a földbe szúrt.

— Itt ásson, — mondta. — Innen sokkal messzebb nem lehet. Ásson, amíg a lépcsőkre nem bukkan.

Helena ekkor felébredt és megállapította, hogy már öreg asszony, aki magányosan és könnyű kábulatban fekszik a sötétben. Így várta meg a reggelt, a hála és a reménység imái közt.

Amikor kiválagosodott, elment a Sírhez, melynél már egybegyűltek az emberek az első nagyszombati istentiszteletre. Ismert jelenség volt Helena errefelé, senki se vetett rá ügyet.

Továbbment az ösvényen, melyen álmában járt, felmászott a romhalmazra, melyen a kereskedővel állt. Ahol az kampósbotját a földbe szúrta, nyom látszott a porban, akár egy kecske hasított patájának nyoma. Helena óvatosan elsímította, és a saját jelét tette a helyre: kavicsokból kis keresztet.

Husvét után azonnal megkezdődtek az új ásatások. Helena jött, nézte a munkát és szertartásos ünnepélyességgel maga töltötte meg az első törmelékes kosarat. Parancsait zokszó nélkül hajtották végre, de senki se törődött bele, hogy eltértek a megszokott ásatási munkától. A pallérok úgy látták, se vége se hossza annak a huzavonának, melyet a munka a bolondos idős hölgy ötletei miatt szenvedett és maguk a munkások is kedvetlenül dolgoztak. Mintha közömbös lett volna nekik, mit cselekszenek, verejtékezve, nekifeszülve, tekintetükkel a földön, parancsszóra; és mintha közömbös lett volna az is, miért dolgoznak. Akkoriban az ásatás abba a szakaszba lépett, mely már eredményt ígért. Előtűnt a hatalmas falak alaprajza, és az emberek kezdtek büszkékké lenni rá, hogy résztvesznek ebben a történelmi vállalkozásban. És most azt kívánták tőlük, hogy a gondosan egybekubikolt törmeléket újra elkubikolják, és egy kiapadt ciszterna után kutassanak. A barakkokban és a rajztermekben morogtak. Még Macarius püspök kedélye is elborult, mert ha tovább tart ez a zűrzavar, még messzebb kerül a remény, hogy visszatérnek a rendszeres ájtatosságok. De akár így, akár úgy, tovább folytatták a munkát, öröm nélkül, de római fegyellemmel és módszerességgel.

A Golgotha hegyének nyugati lejtőjén ástak. Saját, új törmelékük alatt nagy darabjait találták a város lebontott falaiból származó régi bástyáknak. Alattuk a csupasz szikla volt csak; és pontosan ott, ahol Helena megjelölte, rábukkantak a lépcsőkre és arra az alacsony boltozatra, melynél a makkabeusok idejében az asszonyok korsóikat merítették meg, és ahol a karavánok, mielőtt a városba tértek volna, megpihentek, megittatták állataikat. A lejárát fölé tetőt ácsoltak, és Helena utasítására nem ásóval és csákánnyal dolgoztak tovább, hanem fa-lapátokkal, nehogy a Fát, ha rábukkannának, megsértsék. A kosarak törmelékét gondosan átvizsgálták, minden darabka fát félretettek. Ilymódon lassan dolgoztak befelé, a mélység felé, egészen április végéig, amikor általános meglepetésre, — csak Helena nem csodálkozott, — rábukkantak a ciszternára. A fáklyák fényében nagy, omladozó pincét láttak, melyet övig a beomlott boltozat romjai borítottak. Ez lehet a hely, amelyet kerestek; és egyszerre meglevevénedett, kíváncsi lett az egész csoport. Helena elefántcsontszékét hozatott, és egy apáca kíséretében most minden óráját ott töltötte, csapongó kormos fáklyafényben és porban, és nézte a munkát.

Több napig tartott még. A boltozat beomlással fenyegetett, úgyhogy akár egy bányát, lépésről lépésre fel kellett ducolni. Kosárszám hordták kifelé a törmelékét, a kosarakat átvizsgálták, majd kiürítették. Helena imádkozott és figyelt kicsinyke trónusán. Az utolsó két napon egyre világosabbá vált, hogy a nagy fa-roncsok, melyeket keresett, sehová sem bujhattak már el. De ez nem vette el a kedvét. Amikor végre az egész terem üresen és kisöpörve feküdt előtte, Helena ülve maradt és tovább imádkozott.

— Nem gondolja, Felség, — szólt az apáca, — hogy haza kellene mennünk ?

— Miért ? Még nem találtuk meg, amiért idejöttünk.

— De hiszen nincs is itt, Felség. Az ember nem hihet minden álmoknak. Némelyiket a sátán küldi ránk.

— Az én álmom a jobbik fajtából való.

A pallér jött és engedélyt kért, hogy hazaküldhesse a munkásokat.

— Kint már teljesen besötétedett, — mondta.

— Idelent az nem számít.

— De mit tegyenek még ?

— Keressenek.

Az idős hölgy felállt székéről, és a fáklyahordók kíséretében lassan, alaposan szemügyre vette a boltozatot. A délnyugati sarkon botjával megkocogtatta a falat.

— Ezt nézzék meg, — mondta. — Itt ajtó lehetett, amit valaki sebtiben befoldoztatott.

— Igen, itt valami kétségtelenül volt valamikor.

— És én, azt hiszem, ki tudom találni, kinek a műve volt. Miután a követ elhengergették a Sírről, a főpap intézkedett, nehogy más valami is eltűnjék. Ezt az én hazámban úgy hívják, hogy az istállót elreteszelni, miután a lovat ellopták.

— Igen, Felség. Rendkívül érdekes feltételezés. Talán holnap reggel...

— Addig nem hagyom el a pincét, amíg nem tudom, mi van a fal mögött, — mondta Helena. — Hívjon önkénteseket. Ma éjszaka nincs sok emberre szükségünk. Ügyeljen, hogy valamennyien keresztények legyenek. Pogányokkal ilyen pillanatban semmit sem kezdetünk.

A falat dönteni kezdték, Helena mellette állt és imádkozott. Egyszerű munka volt, és amikor a fal beomlott, a kövek a sötét mélységbe gurultak. A lejárát meredek volt és nem volt benne semmi kő. Az emberek tétováztak és visszaléptek.

— Tovább, — mondta Helena. — Odalent egy keresztet találtak, talán többet is. Óvatosan hozzátok fel. Én itt várok. Még elmondanék néhány imát.

A fáklyafényes kis csapat eltűnt. Helena hallotta, ahogyan botladozó, félénk léptekkel haladtak lefelé, majd ahogy a léptek elhallgattak, majd ahogy visszafelé közeledtek.

A bejáratnál elsőnek a fáklyavivő jelent meg. Mögötte két férfi jött, akik egy fagerendát hoztak.

— Még több darab van odalent, Felség.

— Hozzátok fel valamennyit. Ide tegyék le. Hadd lássa holnap ko-

rán reggel a püspök. Adj bőségesen pénzt az embereidnek, — szólt könnyű szédüléssel a pallérhoz. — Állítsatok őrséget a Fa mellé. — Aztán az apáca kezébe fogózott, engedte hogy vezesse és így szólt: — Most már végeztünk.

Másnap, május harmadikán, Helena a püspökkel együtt vizsgálta meg a leletet. A darabokat az új bazilika padozatára helyezték, jelentőségük szerint, úgyhogy darabokban ugyan, de jó állapotban, három kereszt kevédezt ki belőlük; ehhez társult még egy kettőbe-tört tábla, valamint négy szög és egy háromszögletű fadarab. A tábla egyik darabkája, — mely ügyetlen betűkkel, az ókor három nagy nyelvén, a Legfőbbnek címét viselte, — még az egyik hosszabb rúdon volt felerősítve.

— Erről a keresztől már tudjuk, hogy kié, — mondta Helena élénken.

Most, hogy végre beteljesedett küldetése, minden érzés kihamvadt benne; és olyan praktikus utasításokat adott, mintha csak néhány új bútort szállítottak volna a házba.

— A szögek a szent Keresztnél maradnak, — döntötte el. — Ez a fadarab pedig, gondolom, a láb-támaszték.

— Nagyon valószínű, Felség.

— És most a kereszt-gerendák. Hadd lássuk, hogyan illene egybe. Hívasson asztalost, az tud a legjobban segíteni.

De az asztalos azt mondta, ő sem ismeri ki magát; általában igen durván ácsolták össze a keresztet, egyik darab sem illeszkedik a másikba.

— Csak Isten tudja egyedül, — mondta az asztalos, — melyik hová tartozik.

— Akkor Isten meg is mutatja nekünk, — felelte Helena.

— Felség, drága felséges asszonyom, — szólt Macarius püspök, — mégsem várhat mindennap újabb csodát!

— Miért nem? Annak semmi értelme se lenne, ha Isten nekünk adná a keresztet és nem akarná ugyanakkor azt is, hogy az igazít felfedezzük. Keressen egy beteget, egy súlyos beteget, — mondta — és próbálja ki rajta a különböző darabokat.

És sikerült ez is, mint ahogy minden sikerült Helenának ezen az elgondolkodtató utazásán. A gerendákat egy haldokló szobájába vitték, egyiket a másik után melléje fektették az ágyba. Kettőnek nem volt semmi hatása. A harmadik tökéletesen meggyógyította.

— Most már tudjuk, — mondta Helena.

Aztán nekifogott, hogy szétossza a kincseit...

... A felfedezés hírére hirmondó tüzek vitték a fővárosba, és posta-futárok hirdették keresztül-kasul szerte a keresztény világban. Minden császári bazilikában Te Deumot énekeltek. A császárnő csendes örömét, ahogy boldogan osztogatta kincseit, senki sem figyelte meg. Munkája végetért. Teljességgel alárendelte magát Isten akaratának. Mások, évekkel azelőtt még, az arénában teljesítették dicsőséges kötelességüket. Helenának szelídebb feladat jutott: fadarabokat kellett egybegyűjtenie. Ezért az alázatos, különös célért teremtette az Isten. És most befejezte művét; és drága terhével vidáman hajózott hazafelé.

Károlyi András fordítása

HARSÁNYI LAJOS VERSEI

SZENT ISTVÁN VÉRTANÚ

*A templomban szitok repült feléje.
Csikorgó foggal hallgatták a vének
És sérelméért Mózes nagy nevének
Halált rendeltek angyalszép fejére.*

*Kihurcolták a kősziklás mezőre.
A köntösét letépték róla durván.
Egy kis zsidó: Saul hevert a murván,
Ő volt a gyilkosok ruhái őre.*

*S repült a kő... Lihegték a szökő vért.
De ő imádkozott az üldözőkért.
— Amit cselekszenek, aligha tudják! —*

*Lehunyt szemével már az égbe látott.
Az Úr pedig szent trónusán felállott,
Hogy — állva várja első vértanúját.*

APRÓSZENTEK

*Lehulltak már a vérpiros narancsok.
A hír a várban szájról-szájra lebben:
— Minden fiút megölni Betlehemben! —
Heródes adja ezt a vad parancsot.*

*A harci zászló borvörösré bomlott,
Csattogva verte Betlehem vidékét.
Anyák a kisdedet sikongva védték,
De folyt a vér, repedt a gyenge homlok.*

*És nagy sírás lett. Ráma vérbe fulladt.
A kisdedek (kis vérnarancsok) hulltak.
Király a Várra lázas göggel állt ki.*

*Pedig hiába ölt le annyi zsenjét.
Az Aprószentek már a mennyben zengték:
— Örülj Egyiptom! Ott a kis királyfi!*

BARTÓK SZÍNPADÁNAK ESZMEVILÁGA ÉS A FÁBÓL FARAGOTT KIRÁLYFI

Ez év május 12-én volt negyven esztendeje, hogy Bartók Béla táncjátéka, A fából faragott királyfi első ízben előadásra került. Egy év múltán megismerhette a budapesti Operaház közönsége a mű öt évvel idősebb, 1911-ből való testvérét is, A kékszakállú herceg vára c. egyfelvonásos operát. Bartók harmadik és egyben utolsó színpadi műve, A csodálatos mandarin c. pantomim a nagy háború végére, 1919-ben készült el, bemutatásra pedig csak 1926-ban külföldön, Kölnben kerülhetett, — ott is egy magát találva érző társadalom farizeusi felháborodása kíséretében. Idehaza (két meghíúsult kísérlet után) egy még szörnyűbb háború befejeztével, 1945-ben láthatuk és hallhattuk, sőt hiteles előadása csak legutóbb, Bartók halálának tizedik évfordulója alkalmából vált valóra.

A három mű egyáltalán nem valami előre kimódolt program megvalósítása, mégis nagyszerű triptichon kerekedett ki belőlük. Mindhárom alkotás a szerelemről beszél, bár természetesen más-más problematikával. Bartók a magánéletben a szokásosnál is nagyobb diszkréció falát építette e köré az érzés köré. Első házasságkötéséről édesanyja is csak mint megtörtént dologról értesült, noha egy háztartásban élt fiával. Egy szokásszerűen szerencsét kívánó főiskolai tanártársát Bartók tettettett cinizmussal utasította el. Házasesetének későbbi válságáról egy halvány utaláson kívül semmi több nem árulkodik a mester három kötetnyi kiadott levelezésében, és az az alapos sejtésünk, hogy az eddigelé kiadatlan anyagban sem találunk majd többet. Ami mondanivalója volt, azt az elvi állásfoglalás magaslatán adta elő a művészi szimbolika merészen sokatmondó és ugyanakkor mégis tartózkodó eszközeivel. Színpadán, a Mozartéhoz hasonlóan, minden a szerelem gondolata körül forog, csak hogy a német mester felfogásától eltérő mélységesen mély komolysággal. A triptichon egyenesen a szerelem pszichológiáját és metafizikáját adja.

A kékszakállú herceg vára: a női lélek sorsa a szerelemben; A fából faragott királyfi a férfiléleké, A csodálatos mandarin pedig a szerelem sorsa a modern világban. Mondhatnók úgy is, hogy tragikus sorsa, mert a három mű közül egyedül a Királyfinak van kifejezetten optimista kifejelete, annak is csak a legvégső fordulatban. A Kékszakállú története visszahull abba a vigasztalan sötétségbe, ahonnet kibontakozott; a Mandarin könyörtelen reflektorfényéből pedig csupán a gondos eszmei szinképelemzés tudja kiemelni a művész optimizmusának egyetlen, árva sugarát.

Az értékes férfilélek túlságosan is gazdag és sokrétű ahhoz, hogy a szerelem egészen betölthesse és lefoglalhassa. Innét ered a szerelmes asszony keserű csalódása. Erről szól A kékszakállú herceg

vára. Bartók Kékszakállja korántsem a hirhedt középkori kéjgyilkos. Ő sem ölte meg asszonyait inkább, mint akármelyik férfi a világon. A férfi lealacsonyodnék, ha nem tudna több lenni férfivilótánál, és ha csak a szerelem jelentené számára a világot. A nő azonban felmagasztosul abban is, ha csak nő, ha mindenestül női hivatásának áldozza magát, és a szeretett férfiben találja meg egész világát. Meneláosz a legcsodálatosabb nőnek, Helénának a férje volt, mégis szánalmasnak kell tartanunk, mert nem volt más nevezetessége. Az asszonynak bele kell tehát törődnie, hogy a férfi lelkében számtalan ajtócska nyílik, amelyek mögött nem övele foglalkoznak. Kinczókamrák, fegyvertárak és kincsesházak, erkélyek egy végtelenbe nyíló birodalom láthatárával, a művészet csodavirágait termő titkos kertek, és egy egész tó az örök elégedetlenség és meg nem értettség befelé sírt férfikönnyeiből. S mindehhez még a régi szerelmek emlékével is mérkőznie kell! A szerető — és viszontszeretett — női lélek martiriuma, hogy kénytelen beérni azzal a darabka hellyel, amely a másik lélekben neki jut, — még ha az a házioltár piederstálja is.

A fából faragott királyfi a férfilelek tragikumát példázza. A női átlag túlságosan gyermeki és játékos, akárhányszor túlságosan felszínes és hiú is ahhoz, hogy megbecsülje a férfi értékeit. Innen ered a szerelmes férfi csalódása. A nőnek szenvedésben kell elmélyülnie, és alázatban kell megtisztulnia, hogy a szerelemre méltó legyen. Erről szól A fából faragott királyfi. A táncjáték szinpadán királyfi és királykisasszony szerepel, mint ahogy királyfit és királyleányt látnak egymásban a szerelmesek még akkor is, ha egyikük görcsös vándorbottal járja a világot, a másik meg az orsót pörgeti. Szerepel egy szigorú, de jóságos tündér is, maga a bölcs Természet, amely elválasztja egymástól a szerelmeseket, akadályokat gördít közéjük, de csak azért, hogy méltóvá tegye őket egymáshoz. A királyfi szörnyű harcot vív a felgerjedt elemekkel — saját valója nyers erőivel —, egy megelevenedett erdő faóriásaival és a patak vizének tengerré dagadó hullámaival. Mindez hiába! A királylány közömbös marad, és nem becsüli meg az érte hozott áldozatot. A királyfi erre újat gondol. A természet mellé feltalálja a művészetet. Fából irdatlan bábut ró össze. Kifosztja miatta önmagát: a fabábra aggatja rá palástját, aranyhaját, koronáját és így akarja felhívni a királyleány figyelmét. Ez sikerül is, de a királyfin beteljesedik a művésztragikum: a mű jobban érdekli a leányt, mint az alkotója. A tündér most megeleveníti a fabábot. A királyfin erre beteljesedik a férfitragikum is: az ő „királyleányának” az üresfejú, de mutatós táncoló fajankó tetszik, nem pedig a tartalmas, érte küzdő és győtrődő férfilelek. Rászakad az éjszaka és a bánat. A tündér megvigasztalja a királyfit, sőt felékesíti a természet kincseivel, amelyek többet érnek, mint a fabábra aggatott palást és korona. A királylány persze hamarosan megunja a fabábot, el is dobja magától. Megpillantja az új szépségében tündöklő királyfit, és örülni kezd, hogy ime, újabb játékszert talált. Megpróbálja meghódítani

magának, de a királyfi szomorúan elfordul tőle. Megpróbál küzdeni is szerelméért, de be kell látnia elégtelenségét. Ekkor megalázkodik, és eldobja koronáját: addigi hiú, tetszelgő lelkületét. A királyfi most már lehajlik hozzá, és magához emeli. A természet elérte célját. A tündér visszavonul, és a dolgok felöltik eredeti alakjukat.

A Mandarin művészi mondanivalója borzongatóan félelmes Mementó. Az alkonyba hanyatló „civilizáció” megfosztotta a szerelmet természetszerű rendeltetésétől, az élet lángjának továbbadásától. Felelőtlen szórakozássá tette, vagy üzletté, sőt egyenesen rablókalanddá aljasította. Csakhogy ezzel halálra ítélte önmagát. De „az Élet — Adyval szólva — szent okokból élni akar”. Megjelenik tehát a jelképes Sárga Ember, az el nem égetett életrejáró Kelet. Túléli egy embertelenül gyilkos küzdelem minden galádságát — és folytatja azt, amire a fehér ember méltatlannak bizonyult.

Mondhatná valaki, hogy mindez nem is a Bartók filozófiája, hanem a szövegíróké, Balázs Béláé, ill. a Mandarin esetében Lengyel Menyhérté. Aki azonban tudja, hogy Bartók mennyire válogatott a szövegekben, mennyit elolvasott, és mennyit feldolgozatlanul hagyott, az nem tarthatja esetlegesnek, hogy éppen csak ez a három lett választása tárgyává. Éppen az elkészült mű a bizonyítéka, mennyire magáénak érezte a mondanivalót. Hiszen a remekmű születésének lényeges előfeltétele, hogy a művész valóságosnak érzett problémáról és őszintén beszélhessen. De Bartók tovább is ment. A zenés színpad nagymestereinek, egy Lullynek, Verdinek vagy Puccininak módján nem átallott hozzányúlni a librettóhoz, és könyörtelenül elvégezte rajta a szükségesnek ítélt retust. A legszembeütőbben épp a Királyfi szövegénél látjuk ezt. Balázs Béla táncraperdűlő karácsonyfa-erdeje helyébe Bartók zenéje kísérteties faóriásokat növeszt a királyfi és a királylány közé. A tündér Baláznál vetélytársa a királykisasszonynak, és maga is keresi a királyfi szerelmét. Bartók teljesen elhagyja ezt a merőben csak mesemotívumot, minthogy az megzavarná a mondanivaló egységes szimbolikáját.

Van-e olyan ember, aki Mozart operáiban Da Ponte vagy Schikaneder szavát véli hallani? Többé-kevésbé sikerült szövegeik csakis annyira élnek még, amennyire Mozart mondanivalóját hordozzák. Pislogó lámpásuk minden fénye elvesz a mozarti nap sugaraiiban. Bartók mindkét szövegírója kitűnő és rendkívül nagyigényű szöveget bocsátott a mester rendelkezésére. De hol lennének ma már ezek az apró írások, ki beszélne még egyáltalán róluk, ha Bartók Béla a maga hangját és a maga lelkét nem adja mindegyikhez?

A művész és a mondanivaló egybeválásának legmagasabbrendű bizonyága a három Bartók-darab zenéje. Az azonosulás mértékének megítélésére vessünk egy futó pillantást a „jubiláló” Fából faragott királyfi kottasoraiba.

A mű zenéje színpad nélkül is megáll a maga lábán. Világos tagolású, groteszk részleteiben rendkívül érdekes, egyébként pedig kifejezetten „szép” muzsika. Csak sajnálkoznunk lehet, hogy a Man-

darintól eltérően oly régóta nem szerepel hangversenyeink műsorán, noha idegenkedő szíveket is könnyűszerrel meg tudna nyitni Bartók művészete számára. Óriási szonátatételre emlékeztető, Liszt Ferenc-i értelemben vett szimfónikus költemény. Építkezésének vezérelve az ún. 'hidforma, amelyet Bartók egyébként is annyira kedvelt: egy központi szimmetriatengely túlsó oldalán ellentett sorrendben peregnék le az előző részből megismert zenei gondolatok, persze a költői program és a művészi ökönomia megkívánta módosulásokkal vagy rövidítésekkel. Bartók tehát ugyanazt az utat járja itt, mint Wagner a formai szempontból is kitűnő Tannhäuser-előjátékban. Mindkét mű középpontjában egy-egy lassú szólódallam áll; Wagnernél a klarinét, Bartóknál az angolkürt éneklí (a tündér vizgasztalja a királyfit). A közvetlenül megelőző és rákövetkező részekkel, a királyfi nagy bánatának, majd apoteózisának zenei képével együtt ez emlékeztet a szonáták szokásos középrészére. A mű zenei anyaga egyebekben a különböző szereplőket jellemzi. A zenekar vonós részlege képviseli a királyfit. Tettvágya egyszerű, feszes ritmusú dallamokban jut kifejezésre, töprengése pedig deklamáló muzsika, a hangszerek recitativója formájában. Ez az utóbbi ötlet fejlik ki a középrész említett nagy fájdalomzenéjében. A királykisasszony hangszere a szólóklarinét. Neki is két témája van. Pontozott, „lengyel ritmusú” $\frac{3}{4}$ -es úri táncdallam az első. A leány öntelt büszkesége ez, amely a szó szoros értelmében darabjaira török szét a mű végén, a megalázkodási jelenetben. A másik klarinétdallam primitív, népzenei hangvételű, és a királylány kíváncsiságát, majd magakelletését jellemzi. Bartók huncutul arra utal, hogy ilyesféle magatartások tekintetében éppen semmi különbség sincs a királykisasszonyok és a parasztlányok között. Zseniális zenei ötlet, amelynek megfelelőjét Mozart Figarójában tudnók megmutatni. A meg-elevenedő rengeteg erdő tizenkétfokú, „embertelen” zenében szólal meg. Ennek éppen az ellentéte a víz énekének három (többé vissza nem térő) igézetesen szép ötfokú, ill. dór dallama. A hatásosság csúcsait a fabáb két tánca jelenti. Groteszk ritmuszenéjükben primitívség, komikum és gúny keveredik. Legutoljára hagytam a darab fedhetetlenül megkapó kezdetét. Csodálatos akkordok őserdejéből egyszer csak előbukkan a kürtön az első énekelhető zenei gondolat: a természet motívuma. Ennek a titokteljes hangulatnak rövid visszaidézésével zárul a mű.

Az olvasónak az lehet az érzése, hogy a bartóki színpad gondolatvilága, amelyet a szövegből és a zenéből kiemelhetünk, Csokonai kifejezését használva csak „philosophia, revelatio nélkül”, vagyis a keresztény hit szempontjait teljesen nélkülöző szemléleti mód. A keresztény férfi és a keresztény nő lelkiségébe egy másik világ járva is beleszolgálnak. A keresztény ember az isteni segítő kegyelem gyógyító olaját tudja önteni az emberi természet sebeibe. Életének súlypontját egészen sohasem helyezi emberi személyekbe, és Szent Ágostonnal egy sokkal hatalmasabb, Istenre éhező szerelem jelképét és szikráját tudja meglátni vagy átélni a földi szerelemben.

Az emberi szerelem problémái tehát nem is oly fájdalmasak, tragikuma nem is oly végzetes a számára.

Ez így van, vagy inkább így kellene lennie. A probléma azonban probléma marad, amint hogy az ember ember marad a természetfölötti javak közelségében is. A kereszténységgel ajándékba kaptuk minden kinzó emberi válság elvi megoldását. Életünk problémáinak gyakorlati keresztény megoldása azonban nagy tisztánlátást és elszántságot igénylő feladat, nem pedig készen talált eredmény. Annál inkább ráébredünk a kegyelmi orvosság igénybevételének szükségére, és annál hálásabbak tudunk lenni érte, minél tisztábban áll előttünk a természeti ember diagnózisa. Köszönet annak, aki eszméltet, és látni segít! A dantei Vergilius ő, megbízható kalauz poklokon és purgatoriumon keresztül, ha nem is lépi át egy magasabbrendű, más világ határmezsgyéjét.* Addig azonban, amíg szilárd természeti alapra kell építenünk a természetfölöttiség építményét, nem utasíthatjuk vissza sem a baráti segítő kezet, sem a mély emberi bölcsességet.

* Bartók világnézetéről v. ö. a „Zarathustrától az Adagio religiosóig“ c. cikket a Vigilia 1955 decemberi számában.

NYUGTALANSÁG

*Ilyenkor érzem,
több vagyok magamnál
hatvan kiló
és néhány dekagrammnál
csontnál meg bőrnél,
színeknél, alaknál
s hogy ez a többlet
végre megmarad már.*

*Érzem ilyenkor
amit a lét sejtet,
földobbanását
halk-verő szívemnek,
a forró vért
amit agyamba kerget
lelkemnek láza,
míg halálba dermed.*

*Más vagyok most:
magammal mit sem érek,
átfutnak rajtam
idegen jelzések,
minden idegszál
tüzes vasként éget
s várom remegve
miként hat e méreg,*

*mert nem nyugalmat:
mindíg vajúdást hoz,
kétséges békét
a megalkuváshoz —
sohasem épít,
mindíg mindent áldoz,
új sóhajt sző
a világ sóhajához...*

Tisza János

FEKETE CSILLAGOK

Irta Magyar Ferenc

Délutánra felszállt a köd, de a téli napnak csak annyi fénye volt, mint egy homályos üvegű lámpásnak. A Karácsony jó hírével eleresztett angyaloknak ugyancsak ki kellett nyitni a szemüket, hogy megtalálják Mahorka Pál házát a keskeny völgyben.

Mogorva hegyek tövében van a bányásztelep. A völgy torkában a táró, mellette a szén-osztályozó a szüntelenül füstölő salakheggyel. Lejjebb a völgy kiszélesedik és helyet ad a tónak, melyet a tárnák szivárgó vize táplál. A tó túlsó oldalán van a bányásztelep. Csupa egyforma ház. Középen három emeletes, sötétszürkére öregedett épület, a régi „kolónia”.

A legszélső házban lakik Mahorka Pál, akinek hosszú esztendők óta ez az első karácsonyestje, amikor itthon lehet a családjával. Most jött be a fűszerből. Az aprított fával telt hatalmas kosarat becsúsztatja a tűzhely alá, azután felakasztja a kis tükröt a konyha üveges ajtajának keresztfájára és nekikészülődik a borotválkozásnak. Kényelmesen teszi, van ideje. Ma már nem kell lemenni a föld alá. Az éjszakai sikta is csak éjfélig dolgozik, azután azoknak is megvirrad az ünnep.

Felesége kalácsot szed ki a sütőből. A konyha megtelik ünnepi illatokkal. Odakinn pedig közben megindult a hóesés. Kövér pelyhek libegnek alá a magasságból. Lassacskán minden fehérre válik. Eltűnnek a hegyoldal sötétbarna foltjai s a lombjuk hullatott kopasz fák ágain megülepszik a friss hó. A salakdomb rozsdás tömegét finom csipketakaró teríti be s már úgy tűnődik, mint egy hatalmas süvegukor. A szakadékos hegylábak ráncait is belepi a hó, akáresak az ő ráncosodó kemény arcát a dús szappanhab.

Láthatóan élvezi ezt a délutánt, amely szinte minden átmenet nélkül beleolvad a puhán szövődő estébe. Minden olyan ünnepélyes, meghitt és barátságos körülötte. A három gyermek már tisztá ruhába öltözött, izgalommal eltelve várja a karácsonyfát. A két kisebb minduntalan kiszökik az ajtón, hallgatózni, hogy nem hallik-e már az angyali csengetyűszó. Ilyenkor neki félbe kell hagynia a borotválkozást, félreáll az ajtóból, melyen már a tél lehellelte csapódik be a hegyek felől. Nem zsörtölődik miatta, inkább ugratja a kicsinyeket.

— Az előbb, mintha hallottam volna valamit...

— Csenget már a Jézuska, édesapám? — ragyog fel a négyéves Klárika arca.

— Nemigen a Jézuska lehetett, mert én valami kereplőt hallottam.

— Ki kejepele... minek kejepele... milyen kejeplője van? — csicsereg a legkisebb, aki szintén Mahorka Pál lesz, ha megnő és alkalmasint bányász.

— Hát a Bőrembukk, aki a hegyekben lakik és előbb összeszedi a rossz gyerekeket...

— A zsátjába szedi össze? — húzódik kisebbik Pál vissza az ajtóból és illedelmesen leül az asztal mellé. Még a kezét is összeteszi. Ha most valaki benézne az ablakon, igazán elhíhetné, hogy Mahorkákékhöz már megjött az angyal.

Felesége már megterített az első szobában. Ott áll készen a karácsonyfa is. Csak az urát várja, hogy elkészüljön az öltözködéssel s akkor meggyújtják a gyertyákat, csillagszórókat.

— Siessen egy kicsit. A gyerekek már türelmetlenek...

— Én ma nem sietek!... Azért se sietek. Nem is emlékszem, hogy mikor voltam itthon utoljára Karácsony estjén. Mindig csak lenni ünnepeltem a föld alatt. Ti itt ettétek a kalácsot, nyaltátok a mézet, mennyből az angyaloztatok, bámúlatok a csillagszórót... Én meg csak izzadtam, nyeltem a szénport. Ott lenni bizony nincsen csemettyűszó, se angyali ének, csak a villanyfűró ropogatja a szénfalat s a csillék csikorognak egymás nyomában az aknaszáj felé. Nincsen betlehemi csillag, csak a karbidlámpa libegő fénye... meg a szivárgó víz csillogása... A mennyország varázslatából oda nem jutott semmi, csak a pokol sötétségéből és a szüntelen leskelődő haláléből...

Megpihent a beszédben egy kis időre, elmélázott a mosdótál felett. Az éjjeli sikta embereire gondolt. Homm Gazsi csapatára, meg Terebes Miskáékra, Szokol Jóskára, erre a fiatal — még alig legény bányászra, akik ma is lenni vannak éjfélig a föld alatt. Igen, Szokol Jóskára különösen. Ennek a szegény gyereknek senkije sincs. Úgy került ide három éve, hogy se apja, se anyja. Sosem beszélt még eddig róla, hogy hogyan is maradhatott ilyen árván és egyedül a világban. De jó munkás lett belőle, jó bányász. Talán ő az egyetlen, aki most is szívesen van odalenni. Legalább elfelejti, hogy ezen az estén mindenütt karácsonyfa áll az asztalon. Hogy most mindenki odahúzódik az övéhez. Dehát akinek se otthona, se családja, annak ünnepe sincsen. Az szívesen van a föld alatt.

— Hát azért nem olyan sötét az a lenti világ sem, asszony! Csillagszóró azért ott is van. Mert az a jó szén, az igazi finom szén úgy tud ám csillogni, úgy tud szikrázni, akárcsak a csillagok... Fekete csillagok... Én nem mondom, hogy nem szép dolog a fényes mennyország — ha tud benne valaki hinni —, de az sem utolsó, amiben mi hiszünk: ebben a fekete mennyországban ott a föld alatt, a vad hegyek alatt. S amiért odaadjuk az életünket, a fiatalságunkat, az erőnket, egészségünket, izmunk rugalmasságát, szívünk derűjét, lelkesedésünket... Mert olyan jelentéktelen semminek látszik, amikor te a lapátról beszórod a kályhába s azt mondd, hogy meleg lesz belőle, meg füst és korom. De vannak ám nagyobb kályhák is, nagyobb kemencék, ahol megolvad a vasérc, szerszám lesz belőle, mozdony, tengereket járó hajógépek. No meg a villany!... Azokból az öklömnnyi széndarabkákból, ezekből a fekete rögökből születik a fény, meg a villamos áram... A mi munkánk van az ivólámpák fényében, a mi erőnk szaladgál a huzalokban... Igen, Szokol Jóska izzadt testéből folyik a fény s enélkül a fény nélkül nincsen világosság az éjszakában, hiába ragyognak felettünk azok a titokzatos csillagok...

Elhallgatott, mert felesége lépett hozzá, és halkán, könyörgő tekintettel suttopta:

— Már megint a gyerekek előtt kezdi... és éppen ma!

— Hiszen jól van, dehát néha erről is kellene beszélni nekik, nemcsak a Jézuskáról...

Most már gyorsabban kezdett öltözködni, mert észrevette, hogy a gyerekek sűrűn félrehúzogaliák az első szobába nyíló aító függönyét. Látni nem láthattak mást, csak a kályha szelelőjéből parázsló fényt. Gondolatban azonban továbbmondta, amit elkezdett.

Voltaképpen csak szénelmet érzett a felesége iránt.

Ez a hamar kiszikkadt, parasztlánvól lett bányászasszony elég okos ahhoz, hogy józanul nevelie a gyerekeit. De amikor a Jézuskáról van szó, meg az angyalokról, mennyországról, maga is gyermekké válik. Olyan különös csillogása lesz a szemének és néha még el is sírja magát. Ilyenkor Mahorka azt hiszi, hogy az asszony nagyon megbánta már,

hogy bányászhoz ment feleségül. Mert a falu az más. Tele van titokzatossággal, földöntúli rejtelmek igézetével. A parasztember, aki nappal a ragyogó napfényben, éjjel meg a tágas égbolt szikrázó csillagai alatt jár a millió csodával teljes természetben, annak könnyű megkapaszkodni a vallásos hitben; egy olyan Isten kezében, amely kézből egyforma beleértődéssel lehet elfogadni áldást és szenvedést. A falvakban szép templomok vannak, aranyos oltárok, orgonaszó. S mi kell egy ilyen falun-felnőtt, egyszerű asszonynak. Csak hogy kiénekelhesse magát. Ha bánata van, elmondja a fájdalmas olvasót, ha meg öröme, hát elmondja az örvendetest és megnyugszik tőle.

A telepen azonban nincs templom. Ha az asszony misére áhítozik, hat kilométert kell gyalogolnia a legközelebbi faluig, a hegyen túlra. Ha néha mégis elmegy, hazajövet sokáig ül maga elé meredve, valami értelmetlen révületben, míg ki nem megy fejéből a predikáció, meg az orgonaszó. Azután becsavarja a keresztanyjától kapott imakönyvet egy törülközőbe, s mintha az lenne a ház legföltettebb kincse, elrejtí az ágy-neműek közé, amíg kedve nem jön megint misére gyalogolni.

Nem bántja ő ezekért a dolgokért a feleségét, akit annyira lefoglalt a háztartás, a gyerekekkel való bajlódás, a konyhakert, hogy semmi más szórakozása nincsen, mint ezek a templomos ábrándozások. Hadd csínálja !

Persze jobban szeretné, ha kivenné a fejéből a mennyországot, mert az is itt van a földön, már akinek van. S a pokolból is kijut mindenkinek, ha nem elég raffinált az élethez. Ezért nem kellene annyit mesélni a gyerekeknek az Istenről. Mert vagy lesz rá szükségük az életben, s akkor valahogyan csak kitalálják maguknak, vagy nem lesz, akkor meg feleslegesek ezek a mesék. Inkább az életről tanítaná őket,

Itt van most is ez a karácsonyfa. Mire való ez a sok titokzatosság körülötte. Miért nem lehet megmondani, hogy a karácsonyfa is a szénből lesz, az ajándékok is abból, az ő keresetéből. S hogy mennit kell azért dolgozni, hogy meleg ruha legyen, friss kalács az asztalon, cirog a három pár lábra és meleg szoba, hizlalt disznó, meg miegymás. Mennyi veszedelemnek van kitéve mindezért a bányászember és mennyi áldozatot hoz a családjáért. Ezek a gyerekek nem tudnak találkozni az Istennel, de mindennap találkoznak a bányászokkal. És nem tudnak rájuk semmit. Még az apjukról is csak annyit, hogy lemegy a föld alá, feljön, hazajön, megmosakszik a szénortól, megeszi az ételt, lefekszik, alszik, újra felkel s ismét lemegy a föld alá.

Elhatározta, hogy ma és éppen a karácsonyfa alatt mindezt szépen elmondja a gyerekeknek. Nem fog fájdalmat okozni a feleségének, de hadd tudják meg a gyerekek is az igazságot.

Éppen ebből nem lett semmi, mert alig öltötte magára az ezüst vállrojtokkal ékes bányász zubbonyt, kopogtak az ajtón. Lesták Tamás jött kerékpáron, megrémült arccal.

— Szaladjon azonnal Pali bácsi, betört a víz !

A fiú már futott is tovább s a nyitvahagyott ajtóból jól lehetett hallani az osztályzó felől egy sziréna elkeseredett jajgatását.

Gyorsan átöltözött. Felesége addig előkészítette és meggyújtotta a bányalámpát. A tornácra sokáig követte az egyre iramosabban futó férfi alakját, amely olyannak tűnt a karbidlámpa táncoló fényében, mintha nem is a földön futna, hanem nyugtalan szárnycsapásokkal emelkedne a csillagok felé.

Mahorka Pál már futás közben hallotta azoktól, akik mellett elhaladt, hogy a hetes aknánál van a baj. Egyenesen oda tartott hát. Csuromvizes bányászok álltak körül az aknaházat, jajgató, kezüket tördelő asszonyok. Neveket hallott felroppenni az asszonyok síró szájából. A neveknek mintha szárnyuk nőtt volna és egyszerre ott keringtek fekete suhanással a völgy felett, lecsaptak a sejtelmesen hallgató tó vizére, azután fel a magasba, a hegység feltornyosodó árnyékai fölé. A karácsonyi öröm éjjelén így lebegtek a fájdalom madarai a kincses föld felett.

— Hányan maradtak lenn? — kérdezi Mahorka a szivattyúgépészről.

— Azt mondják, hogy még négyen vannak lenn, dehát... annyi a víz... A felvonó már csak a kettes szintig tud lemenni. Az alsó szinten már az ácsolat boltozatát nyaldossa az ár s gáz is van elég. Hamarosan itt vannak a segélycsapatok, de már nemigen tudunk segíteni...

— Szóval a kettes szintre még le lehet jutni?

— Oda le, ha a mérnök engedélyt ad.

— Hol a mérnök?

— Itt vagyok, Pali bácsi, de bár ne lennék...

— De nagyon is jó, hogy itt van... Adjon nekem engedélyt, hogy ötödmagammal leszálljak.

— Voltak már lenn, nem tehetünk többet... Az öreg Terebes csapatakának a munkahelyéig már nem lehet eljutni.

— Azt tetszik tudni, hogy az alsó szint vége, ahol Terebesék fejtenek, feljebb esik, mint ahol a víz betört?

— Tudom... Hogyne tudnám, de ez most nem számít.

— Várja meg, hogy mit akarok mondani... Talán emlékszik még arra a vajatra, amit félbehagytunk, mert erősen iszapos volt. Ott dolgoztam én is. Egyszer beszakadt alattam az iszapréteg s kis hijja, hogy alá nem sülytem. Majd később észrevettük, hogy az a nyílás egy vízvájtá kürtő... Maga nem tudhat róla, mert titokban tartottuk, de egyszer virtusból — egy liter pálinkáért leereszkedtem rajta az alsó szintre... Elég kacsakaringós, nem mondom, de átfér rajta egy ember... Én megpróbálnám...

A mérnök megmarkolta Mahorka vállát, mélyen a szemébe nézett.

— Nem bánom, de a kettes szintig én is lemegyek... Három ember jelentkezzen.

Felszerelték magukat kötéllel, villanylámpákkal és már zuhant is velük a felvonó lefelé.

A mérnök az aknatoroknál maradt. Alulról odahallatszott a víz morajló, bugyogó zúgása. Mahorka a három bányászal végigment a kettes szint folyosóján. A legutolsó vajat bejárata, ahol a kürtő volt, már régebben le volt zárva ácsolatfával. Előbb ezt kellett kibontani, azután a kürtőt, ami már betemetődött. Úgy dolgoztak, mint a megszállottak. Végre szabadá tették a kürtő fejét. Érezték, hogy áramlik fel rajta a levegő. Mahorka kötelet kötött a derekára, övébe dugott két villanylámpát és belecsúszott a kürtőbe.

— Amíg feszül a kötél, csúsztassatok. Ha meglazul, azt jelenti, hogy lent vagyok. Három rándítás, akkor lassan húzzatok a kötélén... A fene tudja, hogy rándítok-e még én egyet is, dehát úgy kell nekem... én neveztem el ezt a vajatot a pokol tornácának...

Kényszeredetten elvigyorodott, azután eltűnt a kürtő szájában. A kötél még sokáig feszült, azután meglazult. Mahorka lenn volt az alsó szint s vélső vajatában, de ott egy árva lelket sem talált. Itt a víz még csak térdig ért. Tapogatódzva, az ácsolatfákba fogódzva húzódott kifelé a folyosóra, közben állandóan kiáltotta az elveszettek nevét. Kinn a fo-

lyosón csak néhány métert gázolt előre. Itt már érezhető volt a gáz. Visszafordult. A feje zúgott, a füle tele volt szíve dobogó hangjaival. Menekülönni kell innen. Itt már nincs élet. S amikor ujra derekára hurkolta a kötelet, hogy felvonassa magát, akkor hallott valami vékonyan, alig hallhatóan szivárgó hangot. Mintha valaki énekelne volna... Igen, most már egészen tisztán hallja:

— Szépséges Szűzmária két karodat tárd ki, vezess fiacskádhoz, mennyországot látni...

Csend.

Ez lehetetlen. Csak hallucináció lehet. Hiszen egy gyermek hangját hallja... Az igaz, hogy Szokol Jóska még nem hallotta énekelni...

Szétépté a zsebkendőjét, bedugja orrát és megindul a folyosó felé, összeszorított szájjal, a két égő villanylámpát magasra tartva. Bevilágít az első vajatba, ott nem lát senkit. A másodikhoz már félig úszva jut el. Ez a vajat felfelé emelkedik s végében a villanylámpák sugárkévéjében megpillantja a szénfalnak támaszkodó, derékig vízben álló négy embert.

*

Órák teltek el s micsoda gyötrelmes órák voltak ezek Mahorkáné számára is. A karácsonyfa gyertyácskái már csonkig égtek. A gyerekek ajándékaikkal játszadoztak, míg anyjuk a fájdalmas rózsafüzért mondta a fel-fel szikrázó csillagszórók alatt. Azután ágyba tette őket és a szokásos esti mese helyett az imádság után elkezdett beszélni nekik a bányáról, az ő sokat dolgozó, mindig veszélyben forgó apjukról, a szénről, amely fényt ad és meleget s ott a bánya mélyén úgy tud csillogni a karbidlámpa fényében, mint a valóságos csillagok.

— Fekete csillagok! — ismételte újból és újból reszkető asszonyi szívvel.

*

Már régen elmúlt éjfél, amikor Mahorka vizes ruhájában, iszapos arccal, reszketve hazaérkezett. Vele jött Szokol Jóska is, a senkitlen fiatal bányász.

Mahorkáné még fenn virrasztott és egy hang sem jött ki a torkán, mikor a két ázott, iszaptól bűzlő ember belépett a tiszta konyhába.

Lerángatta ruhájukat és ujra öltöztette őket, de azok még akkor is reszkettek a kimerültségtől, amikor már benn ültek a jól fűtött szobában, a terített asztalnál.

Jóska alig evett valamit. Szüntelenül csak a csillogó karácsonyfát nézte. Mahorka bőven töltögetett a vörösborból és nagyokat hallgatott. Amikor azonban felesége kiment a szobából, hogy a sáros ruhákkal valamit tegyen, Mahorka megszólalt.

— Azért egyet nem értek, te Jóska... Hogy volt neked kedved még énekelni is?

— Kedvem?... Nem kedvem volt nekem, Palibácsi! Hanem félttem. Nagyon félttem, hogy meghalok. Félelmemben énekeltem. Nem is tudom, hogyan jutott eszembe éppen ez az ének... Talán azért, mert arra gondoltam, hogy milyen fiatal vagyok és még oly kevés örömöm volt az életben. Még karácsonyfám se volt nekem... Soha talán... Emlekszem egy karácsonyra a háború alatt. Apám a fronton volt, anyám meg mosogatni járt egy vendéglőbe. Azon a karácsonyestén sem volt otthon. Elmentem hát én is hazulról. Kóboroltam az esti utcán és elkerültem valami templom elé. Nagyon sokat barangoltam, mert a templomban már az éjfélí misére készülődtek. Egy gyermekkórus gyakorolt a félig homályos templomban, ahol az oltár két oldalán két hatalmas kará-

csonyfa állott. Néztem a színes villanygyertyákat, mintha az enyéim lettek volna. Közben a fülembé mászott a gyermekek éneke:

*Mennysország ajtaja, nyílj ki csak egy cseppet,
Nyílásodon által lopva hogy belessek.
Szépséges Szűzanya két karodat tárd ki,
Vezess fiacskádhoz, mennysországot látni...*

— Hát ez jutott ott lenn az eszembe, meg az, hogy mennyire örült anyám akkor, amikor hazaérkezve — azon a karácsonyéjszakán — elmondtam neki, hogy templomban voltam. S mert más ajándékot nem tudok neki adni, eltanultam egy éneket. El is énekeltem, de annyira kezdett sírni, amikor hallotta, hogy többet nem is mertem énekelni. Csak most, ott lenn a föld alatt, mert arra gondoltam, hogy már nemsokára találkozom meghalt anyámmal — éppen karácsony éjszakáján — s ő biztosan megkérdezte volna tőlem: tudod-e még azt az éneket kisfiam... Hát ezért próbáltam meg, hogy menne-e még?

— Hát ment... — nyögte ki Mahorka, de csak azért szólalt meg, hogy ki ne buggyanjanak a könnyei, mert szégyenkezett volna, ha Szokol Jóska őt sírni látja.

— Ment — folytatta Jóska — és nem tudom, hogy van Pali bácsi ezekkel a dolgokkal, de ha én nem énekelek, maga nem talál meg, visszamegy és akkor én most nem ülnék itt a karácsonyfa alatt... Mégis csak jó volt, hogv azokban a gyötrelmes percekben az anyámra gondoltam... És neki énekeltem...

Mahorka Pál meggyújtott egy gyertyát a karácsonyfa tetején, megkerülte az asztalt, odaült Jóska mellé, átölelte a vállát.

— Nem énekelnéd el most... mégegyszer, az én kedvemért?... De várjál csak: előbb mondd el a szöveget, hátha én is bele tudnék segíteni, bár én nem szoktam, tudod... dehát ez olyan nagy, olyan... olyan szent és felséges éjszaka...

Szokol Jóska lágy, még fiús hangja alatt botladozva bujkált Mahorka Pál darabos basszusa:

„Mennysország ajtaja, nyílj ki csak egy cseppet...”

Az ajtó kinyílt, belépett rajta Mahorkáné. Nekidőlt az ajtófélfának, mert alig tudta elviselni, hogy asszonyi életében először van igazi karácsony a házukban. S hogy az az ajtó, az a piciny ajtó urának szívében, ha csak egy cseppet is, ha csupán egy hasadéknnyit is, de kinyílt.

A KIS ÚT

Nem vagyok vallásos ember, de szeretnék az lenni, mert irigyelem azokat, akik hisznek. Látom az életben: igaz az, hogy boldogok, akik hisznek, mert egész életüknek van valami biztos egyensúlya, van valami céljuk, amiért érdemes élni, minden aggodalom között van valami reményük, és minden csapás között is van valami vigasztalásuk.

Mindez nekem nincsen meg. Azt mondják, a hit kegyelem dolga, és imádkozni kell érte, az Istenhez. Sajnos, én ezt fából vaskarikának tartom. Mert: hogy imádkozzam valakihez, azaz, hogy beszéljek valakihez, akinek a létezésében nem hiszek?

Valamiben hisz minden ember. Az egyik abban, hogy „csak az a tied, amit megeszél“, — a másik abban, hogy a boldogság titka a sok pénz, — a harmadik abban, hogy a hús-nem-evés frissen tartja a szervezetet, — a negyedik abban, hogy a sport elsőrendű hazafias kötelesség, — az ötödik, hogy a helyes lélegzés a jó egészség legfőbb feltétele, stb.

Ez a hit aztán bizonyos határozt cselekvésre indítja az illető hívót, e cselekedetek ismétlődése állandósult érzületet, magatartást vált ki, amely természetesen különböző értékű és rangjelzésű.

Őn, tanár ember lévén, foglalkozott filozófiával és tud a legfőbb Értékekről, az Igazságról, a Szépségről, és a Jóságról. Őn tudja, hogy ezek a legfőbb javak az életben, és hogy ezek birtoklásáért érdemes az összes többi javakat elcserélni. Ha Őn ezt nemcsak tudja, hanem hiszi is, ez a hit rányomja bélyegét, (vagy mondjuk inkább: fémjelét) egész magatartására. Ha hiszi, hogy az Igazság a legfőbb érték, akkor tanul és keres, és kutat és kísérletezik, ha mindiárt kol-dússzegény is marad mellette. — Ha hiszi, hogy a Szépség a legfőbb jó, akkor elmélyed benne, átadja magát neki, ha meg is kell koplalnia érte, és ha ki is nevetik érte az emberek. — Ha hiszi, hogy a Jó a javak legkiválóbbja, akkor keresi és szereti a fegyelem igáját, és szívesen vállalja terhét, ha szorítja is. És élete e hitének vallása lesz, és boldog lesz eme hitvallásában.

Igen, — mondja Őn — csakhogy éppen az a baj, hogy minden mondat ezzel kezdődik: „*ha hiszi*“. Hiszen éppen ebben van a nehézség...

Ez a nehézség egyetlen módon küzdhető le, — de így leküzdhető — ha egy akaratí ténnyel megcsinálja a szellemi világban, ami az anyagi világban nem sikerül, — ha megcsinálja a „fából vaskarikát“. Azaz, ha elkezd úgy cselekedni, *mintha* a lelkében levő tudat élő hit lenne.

Ehhez elsőször is határozottá, biztossá kell ezt a tudatot tennie, el kell mélyednie benne, vagyis gondolkodni, *elmélkedni* kell az Igazság, Szépség, Jóság mibenlétéről, értékéről és érvényesítésük lehetőségeiről és módjáról, — a cselekedeteket az ebben kikristályosított elvekhez szabni, ezek szerint megbírálni és javítani. Rövid idő alatt meg fogja tapasztalni, milyen nagy életformáló ereje van hitének, de azt is, hogy *életének* milyen nagy hitnövelő és elmélyítő ereje van.

Tulaidonképen már nem is kell hozzátenni mást, mint a személyes Istenben való hit szempontjából levonni a következtetést.

Mindenkiben, aki emberi (tehát nem vegetatív, nem animális) életet él, van — vagy volt — valami homályos tudat egy legfőbb lényről, akivel valamilyen viszonyban van, akitől kap, vagy kaphat valamit, akitől függ, és akinek tartozik valamivel. Ez a tudat az Isten ősi hívása bennünk. A kérdés az, hogy *akariuk-e* ezt a homályos tudatot élő hitté tenni? Ha igen,

érvényesíteni kell az előbbieken említett életszabályt: „elmélyedni, szerinte cselekedni“, a többi *magától* jön. („Ez a magától, ez a kegyelem“, mondja Reményik Sándor.)

Sertillanges híres művében (*Hitelenek katekizmusa*) egy szép imát ajánl a becsületesen kereső hitelenek figyelmébe. Talán az Ön lelkének is hasznára válik:

„*Mi Atyánk*

ha vagy: merhetek Hozzád fordulni.
Ha vagy: akkor szent a Te neved,
és szenteltség is meg.

Ha vagy: akkor a Te országod a rend és szépség. Jöjjön el hozzánk a Te országod.

Ha vagy: akkor a Te akaratod törvénye a világoknak és a lelkeknek. Legyen meg hát akaratod mindnyájunkban és mindenben itt a földön is, miként a menyekben.

Ha vagy: add meg nekünk a mindennapi kenyerünket, az igazság kenyerét, a bölcseség kenyerét,

az öröm kenyerét, a természetfeletti kenyeret, amely azoknak ígértetett, akik feltögni képesek. Ha vagy: akkor rengeteg vetkem, mulasztásom van Veled szemben. Bocsasd meg vétkeimet, engedd el adosságaimat, amint én is szívesen megbocsátok azoknak, akik én ellenem vétének.

Ha vagy: ne engedj át engem a jövőben kísértéseknek, hanem ments meg minden rossztól.“

Nem gondolja, hogy ennyit el tudna mondani bizalommal és bensőséggel, ha egyelőre még nem a hívők, hanem a keresők oldalán van is?

Végül néhány sorral reflektálunk még levelének bevezető soraira:

A vallásosság valóban megadja mindazokat a pszichológiai javakat, amelyeket Ön felsorol (biztonság, remény, megnyugvás stb.), de válásosnak lenni nem ezért kell, hanem, mert Isten *van*, és az Ő léte a mi életformánk fellebbezhetetlen meghatározója. F.

NAPLÓ

SZENT ERZSÉBET MAGYARSÁGA. Gábrriel Asztrik, a középkori francia-magyar szellemi kapcsolatok kitűnő ismerője, egyik alapvető tanulmányában nagy meggyőző erővel mutatott rá, hogy Szent Erzsébet magyarságának tudata annál erőteljesebben domborodik ki, minél jobban távolodunk Nyugat felé. Míg ugyanis a német szerkönyvek, breviáriumok, és imádságoskönyvek hajlandók mindenestül német köztulajdonnak tekinteni szentünket, addig a francia, flamand és spanyol irodalom hasonló termékei mindenütt határozottan kiemelik magyar származását, közlik genealogiáját és közvetlen ősei mellett nem mulasztják el távolabbi őseinek: Szent István és Szent László királyoknak, úgyszintén Szent Imre hercegnek megemlítését sem. (Szent Erzsébet nyugati szemmel. Regnum, 1937. 80—96.)

Gábrriel bizonyítása kimerítő; ahhoz nincs hozzátenni valónk. Mi nem is erről az oldalról akarjuk megközelíteni a kérdést: nem nyugati, hanem magyar szemmel akarjuk vizsgálat alá vonni Szent Erzsébet magyarságát; pontosabban szólva rá akarunk világítani arra a hatásra, melyet szentünk életével és példamutatásával a középkori magyarság vallási életére gyakorolt.

Azon kell kezdenünk, hogy Szent Erzsébet a magyar föld szülötte volt s az életszentség első indításait magyar földön és magyar környe-

zetben nyerte. És itt nem annyira felmenő rokonaira, a szent királyokra és unokánővéreire, Csehországi Boldog Agnesre († 1282), mint inkább közvetlen környezetére gondolunk. Mert atyja, II. András király, bármilyen könnyelmű és erélytelen volt is az uralkodásban, vallási kötelességeit mindig híven teljesítette. Béla bátyja egymaga három szentet nevelt az Eg számára (Kinga, Jolánta, Margit), Kálmán öccse pedig lángoló keresztvesztézi buzgalmával és Boldog Szalomével élt szüzi házasságával legkövetesebben valósította meg magában a középkori lovagi eszményt. Bizonyos, hogy ebben a családi körben nyert indítások nagyon korán felkeltették a fogékonylelkű gyermek vallási érdeklődését. Talán nem járnunk messze az igazságtól, ha feltesszük, hogy azok a kedves epizódok, vallásos génuszának első játékos megnyilvánulásai, melyeket a későbbi legendaírók általában wartburgi tartózkodásához fűztek, javarészükből még a magyar királyi udvarban játszódtak le. Különösen áll ez az ismert rózsalegendára, melyet Temesvári Pelbárt, Laskai Osvát és az Erdy-kódex ismeretlen karthauzi szerzője egyaránt magyar környezetbe helyez. És nehogy azt higgyük, hogy ezt csak a magyar elfogultság mondhatja a magyar szerzőkkel, emlitenünk kell, hogy a kölni breviárium 1522. évi kiadása, továbbá a löweni és toszkánai életrajz, nemkülönben Fritzlar Hermann, a XIV. század ismert laikus misztikusa szintén a magyar föld csodatevő humuszából virágoztatja ki a bájos legendát. Valószínűleg Lemmens Leonárd tudós ferences kutatónak lesz tehát igaza, aki egyenesen a szentéavatási pör aktáira vezeti vissza az elbeszélés magvát.

A legendák előadása nyomán annyit mindenesetre van jogunk megállapítani, hogy szentünk már meglehetősen fejlett vallási érzékkel hagyta el atyja udvarát. Vallásosságában egyelőre persze még több volt az ösztönösség, mint a tudatosság, de mindenesetre szilárd alap volt, melyen biztosan lehetett továbbépíteni. A Tübingiába költözés ebben a tekintetben nemhogy szakadást, de még számottevő megrázkódást sem idézett elő nála. Ugyanezt kell mondanunk érzelmi és nyelvi áthangolódásáról is. Németül német anyja és mellette lebzselő testvérei: Berthold kalocsai érsek, Eckbert bambergi püspök és Henrik isztriai örgróf oldalán bizonyára korán és kifogástalanul megtanult. Még fokozottabb mértékben áll ez magyar tudására. Nem szabad ugyanis felejtünk, hogy András király teljes mértékben osztotta családjának és fájának büszke nemzeti önérzetét s bizonyára gyermekeibe, köztük a kis Erzsébetbe is korán beleszepesztette ezt. Volt tehát rá gondja, hogy gyermeke új környezetében se érezze hiányát a magyar szónak. A már említett Fritzlar Hermann, nem tudni, milyen alapon, azt állítja, hogy elválásukkor András úr tizenhárom nemes magyar kisasszonyt rendelt lánya mellé részben játszótársul, részben társalgóul, kiket azután a fejedelmi udvar később mind illően kiházasított.

Biztosabb hírünk szól arról, hogy a királyúr lánya vallási és erkölcsi életének iránváltását továbbra is megbízható magyar kezekben, bizonyos Farkas és Dávid nevű udvari káplánok kezében hagyta, akik a hagyomány szerint egészen Lajos fejedelem haláláig Wartburgban maradtak. Ezt magától IV. Béla királytól tudjuk, aki egy 1244-ben kelt oklevélben engedélyt adott Farkasnak és Dávidnak, hogy akkor már régen jobb hazába költözött huga tiszteletére templomot építsenek. Igaz, újabban kétségek merültek fel az oklevél hitelessége ellen, de Fejérvataky László és Karácsonyi János elég tekintélyek hozzá, hogy tanúskodásukra továbbra is hivatkozhatunk. IV. Béla egy másik, még ifjú király korában kibocsátott leveléből viszont arról értesülünk, hogy egyidőben Berthold ispán és felesége teljesített szolgálatot az akkor már özvegy

Erzsébet oldalán s ezért a király hálából megerősítette fiait atyjuktól nyert sopronmegyei adománybirtokaikban.

De ezen állandó, vagy legalább huzamosabb magyar lakók mellett átmeneti magyar vendégek is elég sűrűn fordultak meg a türingiai fejedelmi udvarban. A híres aacheni búcsújáróhely ugyanis már abban az időben is meglehetősen számmal vonzotta magához a magyar zarándokokat, bár igazi felvirágzása — magyar vonatkozásban — csak jó másfélszázaddal később, a XIV. század második felében következett be. Az aacheni búcsújárók legtöbbje azután alattvalói kötelességének érezte, hogy hosszabb-rövidebb időre királyura lányának fejedelmi lakába is betérjen.

Arra, hogy Erzsébet távozása után visszalátogatott volna hazájába, csak egy esetet tudunk. Kevéssel Lajos fejedelemmel való egybekelése után, 1222 őszén történt. A reinhardsbrunni évkönyvek még azt is tudni vélik, hogy az ifjú pár éppen Szent Mihály napján, szeptember 29-én kelt útra. A kor szokásának megfelelően természetesen fényes kísérettel és nagyszámú szolgaszeméllyel jöttek. Hasonlóan a király is minden tőle telhetőt megtett, hogy vendégei minél otthonosabban érezzék magukat udvarában. Valósággal tejbe-vajba fürösztötte őket, bár az ország gazdasági helyzete akkoriban mindennek, csak kielégítőnek nem volt mondható. Ne felejtjük, hogy az aranybulla kibocsátását mindössze néhány hónapnyi köz választotta el a látogatás idejétől.

Erzsébetnek csak most volt alkalma találkozni mostohaanyjával, Jolánta konstantinápolyi császárlánnyal, Portugáliai Szent Erzsébet majdani szénanyjával, aki szintén a legszívesebb házigazdának mutatta magát. A fényes mulatságok, lovagi tornák és vadászatok egymást váltották. Így az idő gyorsan mult: a szívesen látott vendégek már harmadik hónapja időztek magyar földön, mikor végre rá tudták magukat szánni a hazaindulásra. Persze nem mentek üres kézzel. András úr, mint tizenegy évvel előbb, most is utolérhetetlen gavallérnak bizonyult. Az urak mellett a szolgákat is dúsan megajándékozta. Lányát és vejét pedig olyan tömördek kincessel és drágakövel halmozta el, hogy elszállításukra külön kocsit kellett szerkeszteni.

Szent Erzsébet tehát Türingiába költözésével nem veszett el sem családia, sem hazája számára. Az érintkezés közötté és az itthoni magyar világ között továbbra is megmaradt, aminthogy a magyar szó sem halt el távoli környezetében. A fejlődés azonban kétségtelenül az érintkezés ritkulásának irányában haladt. A rohamosan érő szent egyre inkább meghalt, nem a magyar haza, hanem általában a földi haza számára. A marburgi évek már túlnomóan a földi hazától való elszakadásnak és az égi hazába való készülődésnek évei voltak. Szentünk még csak 24 éves volt — pontosan annyi, mint Lisieuxi Szent Teréz —, de már teljesen készen állott az átköltözésre. Úgy érezte magát, mint az indulni készülő vándormadár: teste szerint még itt lent időzött, de lelke szerint már a másik hazába vándorolt. Családiával és hazájával való kapcsolata is mindinkább ezt a vándormadárhangulatot öltötte magára. Megbízható értesülések szerint András király a Marburgból érkező lesújtó hírek hatása alatt elhatározta, hogy hazahozatja kedves lányát. Egy előkelő urakból összehívogatott követséget menesztett tehát Türingiába. A követség vezetőjét az idegen legendaírók erősen eltorzítva Panias, Panvas, Paman, Pavian néven említik. Ebből formálta gróf Mailáth János a Bánffy-nevet, melvet aztán Montalembert és általában a nyugati írók is elfogadtak. Karácsonyi János ellenben, mindenesetre több igazsággal, IV. Béla kis-király kedvelt tárnokmesterét, Pósa ispánt sejtí benne. Az idők változását mindennél jobban mutatja, hogy a tíz évvel előbb Wartburgban járt

magyar követség még olyan elbűvölően szépnek és megejtőnek találta Erzsébet fellépését, hogy egyenesen a francia királynéval, akkori fogalmak szerint az elegancia megtestesülésével hasonlította össze, most ellenben szegényes öltözkéiben és fonásközben alig akart ráismerni. Nem csoda, hogy Pósa úr csodálkozásában összezsugorította kezét és így kiáltott fel: „Mióta a világ világ, még nem történt, hogy királyleány gyapjút font volna.“ És azonnyomban kérlelni kezdte a fejedelemnőt, hogy térje ki magát ebből a lealázó szegénységből és térjen vissza atyja szép és gazdag országába. De Erzsébet határozottan nemmel válaszolt a nógatásra. Lehetetlen — mondotta — ithagyni a férje emlékével megszentelt drága földet, a kórházat, kedves szegényeit, betegeit s mindennekfölött a szent szegénységet, melynek öltönyét már magára öltötte. Pósa úr egyideig még erőltette a dolgot, de mikor látta, hogy semmire sem megy, fájó érzéssel szívében és keserű könnyekkel szemében visszaindult hazájába. Erzsébet pedig afölött érzett örömben, hogy az utolsó nehéz kísértést is kiállotta, újból kezébe vette rokkáját és vidám lélekkel tovább folytatta abbahagyott munkáját.

A nyugtalan vándormadár már csak rövid ideig maradt itt a földön. 1231. november 17-én tért be végleg az örök hazába. Rövid pályájának befejezése után rögtön megkezdődött földöntúli pályája, mely még most, hét és félszázad múltán is állandóan terebélyesedőben van. Híre-nevé gyorsan szétfutott a világban és szelleme ellenállhatatlan erővel hódított. Legkorábban tulajdon véreit igézte meg. Az Árpádházban mindjárt a szenttéavatás után meglehet Szent Erzsébet-kultusz fejlődött ki. Megindításában és továbbbszításában IV. Béla királyunknak volt főrésze. Lám alig hogy a szenttéavatás megtörtént, jelentékeny anyagi áldozatokkal hozzájárult, hogy szent huga tiszteletére Győrött ferences, Nagyszombatban pedig klarissza kolostort emeljenek. És példája ellenállhatatlanul vonzott. Ennek egyik tünete, hogy ettől kezdve az Árpádház egymást felváltó nemzedékeiben mindig akadt legalább egy lány, aki az Erzsébet-nevet viselte. IV. Béla Erzsébet lánya mint Henrik bajor herceg felesége és a későbbi Ottó magyar király anyja a bajor földön hagyott maga után igen jó emléket. V. István király és a kun Erzsébet hasonló nevű lánya viszont Nápolyban terjesztette az életszentség jó illatát. De Türingia kedvesemlékű fejedelemasszonyának nevét viselte az Árpádház utolsó „aranyágacsakája“, ifjabb Magyarországi Szent Erzsébet is, aki a svájci tössi domonkos apáca kolostorban fejezte be szenvedésekben és megpróbáltatásokban gazdag életét. Jellemző, hogy Anjouházi királyaink ebben a vonatkozásban is követték jámbor elődeik példáját. Nagy Lajosnak Erzsébet volt az anyja és felesége és Zsigmond király is Erzsébet-névre kereszteltette egyetlen lányát, a sorsüldözött V. László anyját.

A pusztá név átvétele azonban magában csak üres burok; legfeljebb külső tiszteletadásról tanúskodik. Az igazi tisztelet a névvel fémlelt szellem átvételével és hűséges utánaélésével kezdődik. És derék Árpád-házi királyaink, hercegeink és hercegnőink lelkes Erzsébet-kultuszában éppen ezzel az esettel állunk szemben.

Ismeretes, hogy a szent fejedelemasszony életének legnagyobb és legmesszebbre kiható élménye a ferences szellemmel való találkozása volt. Úgy érezte, hogy élete csak azóta nvert értelmet és tartalmat, mióta a wartburgi várhegy lábánál fészket vert eisenachi testvérek révén alkalmat nvert mélvébb bepillantást vetni a mozgalom mozgató erőibe. Szent ámulattal figyelt fel az új kinyilatkoztatásra és olthatatlan szomjúsággal szívta magába ígéit. Habozás nélkül a *poverello* követői közé szegődött német földön elsőnek öltötte magára harmadrendjének bűnbá-

natra intő öltönyét és azontúl minden lépését szigorúan a ferences eszményhez igazította. Különösen a krisztusi szegénység gondolatának szépsége és merészsége fogta meg ellenállhatatlan erővel lelkét. De ugyancsak a ferences szellemmel való találkozásból forrászott meleg és bizalmas odatapadása Krisztushoz, forró szenvedésvágya s mindenekfölött a szegények, szenvedők s főleg a belpoklosok iránt érzett határtalan szeretete.

A ferences mozgalom rohamos terjedése azután kitűnő összekötő kapocsul kinálkozott az idegenbe szakadt magyar királylány és ithon maradt rokonai közt. Ma ugyanis már nem kétséges, hogy az első ferences rajok nem Délről, Olaszországból, hanem Nyugatról, Németországból jutottak el hozzánk. Az is minden kétségen felülállónak látszik, hogy felkerekedésükben és magyarországi fészekrakásukban annak a Szent Erzsébetnek volt főrése, akit a poverello a krisztusi szegénység eszméjéért való lángolásáért és határtalan felebaráti szeretetéért tulajdon köpenyének odaajándékozásával tüntetett ki. Ez viszont kielégítő magyarázatát adja annak a meleg szeretetnek, mellyel az uralkodó ház tagjai a poverello magyar fiait mindjárt kezdetben felkarolták. És itt nemcsak IV. Bélára kell gondolnunk, aki huga mintájára korán magára öltötte a harmadrend ruháját, hanem egész családjára. Jellemző, hogy még a könnyelmű Kun László, vagy a világias gondolkodású Kunigunda cseh királyné sem tudta kivonni magát a korszellem hatása alól. A maga módján mindegyik kivette részét a kisebb testvérek pártolásából. Sőt akárhányan magukat is odaáldozták az Assisiből kiáradó új szellemnek. IV. Béla lányai közül Boldog Kinga és Boldog Jolánta mint klarissza apácák fejezték be erényekben gazdag életüket, a harmadik, Henrik bajor herceg felesége Erzsébet nevű lányát már tizenhárom éves korában a kláraszűzek landshuti kolostorába adta, a negyedik, Szent Margit asszony pedig margitszigeti kolostorában idézte gyakran szent nagynénje szellemét. „Ismét meggondolja vala — olvassuk legendájában — Szent Margit asszony Szent Erzsébetnek, az ő barátjának és szerelmes nénjének szentséges életét, kinek szentséges érdemeivel teljes az Anyaszentegyház.“ Az unokák népes seregéből különösen Mária nápolyi királyné nevét kell kiemelnünk, mint aki egyenesen ferences szentet nevelt az ég számára: Szent Lajos toulousei püspököt.

Abból a nagy tekintélyből, melyben a királyi család még a XIII. század zilált viszonyai közt állott, önként következett, hogy nagyarányú ferencespártolása a társadalom részéről készséges követésre talált. Főúri családaink gazdag adományaikkal egymás után tették lehetővé a kisebb testvérek templomainak és kolostorainak megépítését. Jellemző, hogy még olyan garázda oligarchák, mint a kőszegiek, sem tudták kivonni magukat a korszellem hatása alól. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a birtokaikon belül fekvő kaproneai, kőszegi és lékai kolostorokat csak ők rakathatták Szent Ferenc fiai számára.

És ahol a kisebb testvérek megjelentek, ott megjelent Szent Erzsébet szelleme és kultusza is; ott mélyebbé és bensőségesebbé lett a vallási élet, szelídebbre hangolódtak az erkölcsök s tevékenyebb tüzesedett az irgalmas szeretet. Ott könnyebben kinyíltak a kezek és bővebben jutatták az alamizsnát. Még nagyobb változás volt, hogy az egváni jótékonykodásról fokozatosan az intézményes megoldások keresésére toldott át a hangsúly. A tatárjárást követő korszakban nálunk is feltűnően nagy számban létesültek kórházak, menhelyek, árvaházak és lelenccothozók. És hogy mindez mennyire Szent Erzsébet szellemében és tiszteletére történt, mutatja, hogy középkori szociális intézményeink túlnyomó része az ő mennyei pártfogása alatt működött. Például a mohácsi vész

megelőző korból ismert kórházainkból legalább két tucat az ő nevét viselte.

Szent Erzsébet tehát holtában még kevésbé vezett el a magyarság számára, mint életében. Sőt halála után még könnyebben megtalálta az utat nemzetünk szívéhez. A földi fejedelemszony mennyei eszményévé, a keresztény nőiség és az irtalmas szeretet utolérhetetlen eszményévé fiamult, akire csak szent vágyakozással és az utánzás eltökélt szándékával lehet feltekinteni. Erthető tehát, hogy tisztelői igyekeztek őt minél kézzelfoghatóbb formában maguk elé állítani s az imádság és az elmélkedés mellett egyre gyakrabban nyultak az irodalmi és művészi alkotás eszközeihez. A középkor végén két nagy ferences írónk: Temesvári Pélbárt és Laskai Osvát, kódexíróink közül pedig az Érdy-, Tihanyi- és Guary-kódex ismeretlen írói, illetve fordítói emeltek neki méltó emléket. De a próza mellett hamar megszólalt a költészet is s latin és magyar himnuszaival maradandóan beleírta nevét középkori himnuszköltészetünk gazdag történetébe.

Ugyanez a helyzet művészeti téren. A kassai gyönyörű Szent Erzsébet-templom mellett, a marburgi mellé, se szeri, se száma azoknak a művészi alkotásoknak, melyek a körző, az ecset és a véső segítségével igyekeztek méltó módon megörökíteni az irtalmas szeretet utolérhetetlen hősét.

Túlzás nélkül állíthatjuk tehát, hogy Szent Erzsébet sem életében, sem halálában nem vezett el számunkra. Igaz, földi életének nagy részét idegen földön töltötte, de ezzel is mérhetetlen szolgálatot tett a magyarság ügyének. Páratlanul szép életével ugyanis az elképzelhető legjobb propagandaszolgálatot tette nemzetünknek. Hiszen hányan vannak ma is, akik a magyar nevet csak Szent Erzsébettel kapcsolatban ismerik. És valljuk be, hogy ennél kedvezőbb, reánk nézve nagyobb megtisztelést jelentő kapcsolatot nehéz volna találnunk. — így —

AZ ÚJ RUBRIKÁK ÉS A MISSALE. A Szenszéknek a rubrikák (szertartási törvények) egyszerűsítését eszközöző, 1955. március 23-án megjelent és 1956. január 1-én életbe lépett rendelkezése erősen érinti a Missalet is (a Breviariumot még jobban), és így érdekli a misekönyvet használó híveket is. Több oldalról kifejezett óhajnak teszünk eleget, amikor az alábbiakban összefoglaljuk azokat a jelentősebb módosításokat, amelyeknek figyelembevételére segítséget nyújthat a még régi rubrikákat tartalmazó misekönyveknek az új előírásoknak megfelelő használatához.

Változás történt a liturgikus napok rangjában. Az új rendelkezés ugyanis megszüntette az ún. semiduplex fokozatot. A semiduplex rangú vasárnapok és pünkösd vigiliája duplex rangúak lettek, a semiduplex rangú ünnepek pedig simplex rangúak. (Az ünnep és köznap szót itt és a továbbiakban liturgikus értelemben használjuk.) Az eddig simplex rangú ünnepek pedig egyszerű megemlékezésekké lettek. Az utóbbi intézkedés következménye elsősorban, hogy megszaporodott a köznapok száma. Az eddig simplex ranggal szereplő ünnepeken ugyanis ezentúl a köznapról mondjuk a misét, megemlékezéssel a szentről.

A **vasárnapok.** Advent valamennyi vasárnapja elsőosztályú lett. Rajtuk kívül elsőosztályúak még (ezek régen is azok voltak): a nagybőjt első vasárnapjától fehérvasárnapig bezárólag terjedő vasárnapok, és pünkösd vasárnapja. Ezek a vasárnapok minden ünnepet kizárnak. Ha azonban advent 2., 3. vagy 4. vasárnapjára esnék elsőosztályú ünnep, akkor lehet az ünnepről misézni. (Ez a helyzet az idén december 8-án.)

A **vigiliák** száma lényegesen kevesebbedett. Csak a következők maradtak meg: karácsony és pünkösd vigiliája, mint kiváltságoltak,

— husvét vigiliája a vigilia nevet viseli ugyan, de éjtszakai szertartásával minden más ünnepet kizáró ünnepnek számít —, áldozócsütiörtök, Szűz Mária mennybevétele, Keresztelő Szent János, Szent Péter és Pál és Szent Lőrinc vigiliája, mint ún. köznséges vigiliák. Ezeket, ha ezentúl vasárnapra esnének, nem vesszük előre a megelőző szombatra, hanem ebben az esetben egészen elmaradnak.

A nyolcadok (oktávok) közül csak karácsony, husvét és pünkösd nyolcada maradt meg, a többi megszűnt. A husvét és pünkösd nyolcada alá eső (eddig semiduplex rangú) napok duplex rangúak lettek, semmiféle ünnepnek nem engednek és megemlékezés sem vehető rájuk. A karácsony nyolcada alá eső semiduplex napok szintén duplex rangúak lettek, de karácsony nyolcada ezentúl is a régi módon ünneplendő. Karácsony nyolcadát tehát a rubrikák egyszerűsítésének általános szabályai nem érintik, de a könyörgések számának háromban való maximálása reá is érvényes.

A nyolcadok megszüntetése különleges intézkedéseket eredményezett a következő napokra: Jan. 2. és 5. közé eső napok, ha nem esik rájuk ünnep, köznaponként szerepelnek, amelyeken január 1-nek miseszövegét kell mondani (de természetesen Credo és a karácsonyi Communicantes nélkül). Jan. 7. és 12. közé eső napok szintén köznapok, amelyeken jan. 6-nak miseszövegét kell mondani (szintén Credo és a vízkereszt Communicantes nélkül). Január 13-án az új rubrikák szerint A mi Urunk Jézus Krisztus keresztségének emlékeztétét ünnepeljük. Ennek miseszövege teljesen azonos a régi vízkereszt nyolcadik napjának miseszövegével. Ha jan. 13. vasárnapra esik, akkor Szent-család ünnepét üljük, Urunk keresztségéről ekkor még megemlékezés sincs. Az áldozócsütiörtöktől pünkösd vigiliáig terjedő napok (ha ünnep nem esik rájuk) szintén köznapok, amelyeken áldozócsütiörtök miseszövegét kell mondani (szintén Credo és áldozócsütiörtök Communicantes nélkül).

A könyörgések. Lényeges módosítást jelent a könyörgések (orációk) számára és a megemlékezésekre vonatkozó előírás, amely kifejezetten a könyörgések számának csökkentését célozza. Három könyörgésnél több sohasem lehet. A könyörgésekre vonatkozó szabályokat a következőkben foglaljuk össze:

1. Sohasem maradhatnak el, tehát egybeesésénél mindig kell venni megemlékezést a következő liturgikus napokról: vasárnapok, nagyböjt és advent hétköznapjai, a szeptemberi kántorböjti napok és a nagyiltániák (búzaszentelő).

2. Semmiféle megemlékezés sem vehető a következő liturgikus napokon (természetesen az 1. alatt említettek kivételével): elsőosztályú vasárnapok, elsőosztályú ünnepek, kiváltságos köznapok (hamvazószerda és nagyhét első három napja), kiváltságos vigiliák, valamint az énekes miséken és az ünnepélyes votiv misén.

3. Csak egy megemlékezést engednek (tehát összesen két könyörgés lehet): a másodosztályú duplex ünnepeken és a nem elsőosztályú vasárnapokon.

(NB. Szent Péter és Pál ún. elváltathatatlan szentek, az egükről vett könyörgés maga után vonja a másikat is. Ha tehát pl. jan. 18. vasárnapra esik, bár a vasárnapi mise csak egy megemlékezést enged meg, Szent Pál után Péterről is kell venni megemlékezést.)

Credo. Megváltoztak a Credo mondásának szabályai is. Ezentúl Credo van: az összes vasárnapokon, (még akkor is, ha a szentmisét nem a vasárnapról mondjuk), az elsőosztályú ünnepeken, az Úr és a Bold. Szűz valamennyi ünnepén, az apostolok, evangelisták és egyházdoktorok

fő-ünnepén (ún. születésnapján, tehát nincs Credo pl. jan. 18-án, jan. 25-én, febr. 22-én, jún. 30-án, aug. 1-én; Mária Magdolna miséje is elvesztette a Credot) és az ünnepélyes votív misében, ha énekes.

A prefáció szabályai is módosultak. Mindig azt a prefációt kell venni, amely az illető liturgikus napnak sajátja. Ha ilyen nincs, akkor az időszakit, ha ilyen sincs, akkor a közöset. Időszaki prefáció három van: a nagyböjti, amit hamvazószórdától feketevasárnap előtti szombatig használunk, a Szent Kereszt prefációja, amit feketevasárnaptól nagycsütörtökig mondunk, és a husvétit, amit husvétit időben, áldozócsütörtök vigiliájáig bezárólag mondunk. Nem saját prefációja a karácsonyi Urnapjának, az Oltáriszentségről mondott miséknek, Urunk színeváltozása ünnepének (ezeken tehát a közös prefációt kell venni) és Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepének sem. Ugyancsak nem saját prefációja az apostolok prefációja a szent pápák miséjének. Erre is a fent említett általános szabály érvényes, tehát vagy az időszaki vagy a közös prefációt kell mondani.

Az utolsó evangélium minden esetben Szent János evangéliumának a kezdete, két kivétellel: karácsony harmadik miséjében vízkereszt ünnepének evangéliumát kell venni utolsó evangéliumnak (mert a mise evangéliuma Szent János evangéliumának a kezdete), virágvasárnap pedig a körmeneti misén kívül mondott misékben a pálmaszentelés szertartásának evangéliumát kell venni, mint amely virágvasárnapnak tulajdonképeni evangéliuma.

A gyászmisékben ezentúl csak halottak napjának első miséjében és az ún. temetési misében kötelező a Dies irae sequentia. Az évközi gyászmisékben (ha nem énekesek) mondható három könyörgés, de ez nem kötelező.

Megemlítjük még, hogy az utóbbi években néhány új ünnep, ill. miseszöveg került a Missaleba:

Május 1-én van Szent József a munkás ünnepe 1. oszt. duplex ranggal. Egészen új miseszöveget kapott. Szent József oltalma ünnepe, amelyet husvét után a harmadik szerdán ünnepeltünk törölve van, tehát megszűnt.

Szent Fülöp és Jakab apostolok ünnepe május 1-ről május 11-re került.

Május 31-én van Szűz Mária királynő ünnepe 2. oszt. duplex ranggal, saját külön misével. Szent Angela ünnepe június 1-re került át.

Egészen új miseszöveget kapott Szűz Mária mennybevételének ünnepe aug. 15-én.

Szept. 3-án ünnepeljük Szent X. Pius pápa hitvallót saját, külön misével. (Albert István)

A MODERNIZMUS ÖTVEN ESZTENDEJE. Idén van ötven éve, hogy Szent X. Pius 1907-ben döntő csapást mért a modernizmusra két nagyjelentőségű pápai iratának kiadásával: ebben az évben júl. 3-án jelent meg a „Lamentabili sane exitu“ kezdetű Syllabus és szept. 8-án a „Pascendi dominici gregis“ kezdetű enciklika. Nagy krízis korát jelentette ez a két dokumentum, amely már évtizedek óta fejlődőben volt az egyház életében.

Éppen akkor, midőn Sarto pátriárkát pápának választották, 1903-ban, általános szépszis lázában vergődött a katolikus világ, ahogyan Baudrillart akkoriban mondotta, „le plus grand péril doctrinal que l'Église a't connu depuis le protestantisme“ — a legnagyobb veszedelem a tanítás terén. melyet az egyház a protestantizmus óta ismert, szakadt rá a katolicizmusra.

Az irányzat, amelyet *modernizmusnak* neveztek, nem annyira a lekipásztorkodó papság körében, hanem inkább az intellektuális papok között terjedt: Franciaországban, Németországban, Angliában, Itáliában. Különösen nyugtalanító volt az ifjú papi nemzedék helyzete: a szeminaristák, az egyetemi hallgatók rendkívül könnyen hajlottak az új tanok felé. „Európának csaknem minden szemináriumában fiatal papok vannak, akiknek csillog a szeme az örömtől, ha találkozhatnak oly szerencsés halandóval, aki ezekben a szerény újdonságokban részesíti őket és új horizontot nyit értelmük és szívük előtt” — írta Sabatier. Helyesen állapította meg ez az élelátású protestáns tudós: a modernizmus sem nem párt, sem nem iskola, hanem irányzat. Anélkül, hogy észrevénné, túlmegy a liberális protestantizmus utolsó nyomain is. A szabadkőművesség is észrevette a katolikus egyház helyzetét. 1903-ban, amikor X. Piuszt megválasztották, írta az *Accacia* c. tekintélyes szabadkőműves folyóirat: „A szabadkőműves templom szilárd, de nem az — úgy látszik — a vele szemben álló egyház. Az egyház veszélyben van, nemcsak kívülről érik félelmetes csapások, hanem összeomlásának belső okai is vannak: gerendázatának szerkezetét természetangyák rájárik (les termites sont dans sa sharpente).” Teológiai nihilizmus, tökéletes szubjektívizmussal párosulva: ez volt a modernizmus.

Ezt akkor látjuk, ha rövid pillantással áttekintjük a modernizmus tanrendszert. Manap már hihetetlen, hogy a múlt század utolsó két évtizedében és a századforduló idején milyen tanokat lehetett hirdetni, mégpedig többnyire egyházi cenzúrával megjelent könyvekben. A szellemi vezetőket *Alfred Loisy*t, *George Tyrrell*t, akkor még jezsuitát, *Houtint*, *Le Royt* és másokat nagyon sokan ünnepeltek, mint a modern katolicizmus zászlóvivőit. Pedig ezek az emberek, igaz, hogy meglehetősen ködösítéssel, a legmegtévesztőbb eretnekségeket hirdették. Az egyházzól azt tartották, hogy Krisztus szándékától távol állott azt, mint földi társaságokat megalapítani, hiszen Krisztus azt hitte, — igaz, tévesen —, hogy egész közel van a világ vége (Lamentabili prop. 52); azt tanították, hogy *Simon Péter* soha még csak nem is gyanította, hogy Krisztus az egyház primátusát őreá bízta (Prop. 55). Szerintük az Egyház tanítóhivatalának nincs más feladata, mint a tanuló egyház, tehát a hívek közös véleményét szehtesíteni (Prop. 36). A jelenlegi egyházzól pedig kijelentették, hogy képtelen az evangélium etikáját hathatósan védelmezni, mert makacsul ragaszkodik tanításának változhatatlanságához és ez a mai haladással nem egyeztethető össze (Prop. 63). Mennyire lehetett még katolikusnak tartani az olyan exegétát, aki szerint a szentírást csak úgy lehet tanulmányozni, ha félreteszünk minden előítéletet a Biblia természetfölötti eredetéről és azt úgy magyarázzuk, mint bármely más emberi írásművet (Prop. 12)? Egyes modernisták véleménye szerint az evangéliumokban Krisztus tanításának csak gyenge és bizonytalan nyomát találjuk, mert folytonos hozzátoldások és változtatások vannak bennük (Prop. 15). Azt állították, hogy Krisztusról szóló tanítás úgy amint megfogalmazta, nem azonos azzal, amelyet maga Jézus tanított. Ugyanezek a magukat haladóknak tartó teológusok különbséget tettek a *történeti Krisztus* és a *hit Krisztusa* között, szerintük a történeti Krisztus jóval alulmarad a hit tárgyává tett Krisztus alatt (Prop. 29). Óvatos köntörfalazással, eléggé nyíltan kijelentették, hogy az Üdvözítő feltámadása nem történelmi esemény, hanem merőben természetfölötti valami; nincs bebizonyítva, de nem is lehet bebizonyítani.

Elég hosszú ideig tartott, amíg a katolikusok feleszméltek. Amint láttuk, a racionalisták, protestánsok, szabadkőművesek észrevették, hogy

a modernisták az egyház alapjait dőngetik. A katolikusok sokkal kevésbé vették ezt észre. 1896-ban Loisy még vígan írt a vezető biblikus folyóiratban, a *Revue Biblique*-ban cikkeket. Pierre Batiffol a szerkesztőnek, a világhírű szentíráskutatónak, Lagrange-nak ezt írta: „Úgy tartom, mint Ön, hogy nem kell szakítanunk Loisyval, de az az impresszióm, hogy Loisy már nem a mieink közül való.” Azonban még évekig tartott, amíg ő is és a szerkesztő is nyíltan szakítottak Loisyval; hét évig még Loisy írt lapjukba és tudományos összeköttetésben maradt velük. 1903-elején, XIII. Leó utolsó hónapjaiban az indexre-tétel veszedelmében forgott. Leghathatósabb védelmezője P. Gismondi S. J., a Gregoriana egyetem professzora és az Index-kongregáció konzultora volt. Maga XIII. Leó sem volt az indexre tétel mellett. Méltán írja róla P. Grandmaison, hogy az agg pápa gyenge kezében a vége felé kissé már meglazultak a gyeplők. Igazolja ezt George Tyrrel S. J. esete is, aki a modernizmus egyik fő-korifeusa volt. Egyik könyve nem nyerte el az angol egyházmegyei cenzurát; a jezsuita provinciális hathatós közbenjárására megkapta ugyan, de később, X. Pius uralkodása alatt összes egyéb műveivel együtt indexre került.

1903-ban túlérte volt már a helyzet; valamit tenni kellett. Pontosan négy hónappal megválasztása után, 1903. dec. 4-én a pápa Loisynek egyszerre öt könyvét tette indexre, vele együtt Houtin abbénak két könyvét. Más egyelőre nem történt. 1906-ban, három év múlva, a leghíresebb modernisták legolvasottabb művei jutottak erre a sorsra. Vollet, Laberthonnière, Fogazzaro, Houtin, Lefranc, Le Roy, Dimnet, Jean le Morin könyvei. Miért várt a pápa 1903-tól még négy évig? — kérdezték sokan. Politikai okot is véltek felfedezni, mint pl. az akkoriban kirobbanó Combes-féle szeparációs eljárást a francia egyház ellen. Pedig X. Pius már régen látta, hogy a modernség jelszava alatt papok és teológiai tanárok között szellemi mozgalom keletkezett, mely a hitet gyökerében támadta meg. A régi dogmákat elavultaknak tartották, és az emberi értelem próbakövének vetve alá azokat, belülről üresítették ki őket. Ha kevésbé erőlyes pápa foglalja el akkoriban a világegyház őrhelyét, talán akkora szakadás keletkezik Krisztus varratlan köntösén, mint 400 évvel azelőtt az ún. hitújítás korában. X. Pius már régen figyelte e rendkívül fenyegető veszedelmet, még mantovai püspök korában előadást tartott a francia modernizmus vezetője, Loisy ellen, velencei pátriárka korában írásokban hívta fel a katolikusok figyelmét a lappangó méregre. És mégis trónralépése után négy évig, 1907-ig várt. Kettős oka volt, e látszólagos habozásra. Az egyik ok a szent pápa lelkiismeretessége: két és fél év biztonszági munkája előzte meg a „*Lamentabili*” és a „*Pascendi*” megjelenését. A másik ok pásztori jó szívében keresendő; legalaposabb életfróia, Fernessole (II. 194) mutatja ki, hogy a pápa türelmesen időt engedett a hibázóknak, hogy rájöjjenek tévedésükre és kötelességükre eszméljenek. A két pápai alapokmány végeredményben azért jelent meg 1907-ben, mert a francia püspöki kar 1906. szeptemberében tartott konferenciáján kinyilvánította előtte hő óhaját, hogy szeretné, ha megjelenék a régóta kilátásba helyezett írás, amely összeállítja a katolikusok által elvetendő tételeket.

1907. július 3-án tette közzé a „*Lamentabili sane exitu*” kezdetű dekretumot, melyben a modernisták 65 téves tételét kárhoztatja. Nagy felzúdulás kerekedett, erős sajtóvisszhang, a modernisták fejei egyáltalán nem érezték magukat találva. Ekkor két hónap múlva, szeptember 8-án megjelent a „*Pascendi Dominici gregis*” kezdetű enciklika, melyben X. Pius a modernizmust minden eretnekség összefoglalatának bélyegzi,

és kimerítően és összefüggésben tárgyalja téves tanításait, rámutat azoknak forrásaira, gyógyszerül pedig a skolasztikus bölcselethez és hit-tudományhoz való visszatérést sürgeti.

A leghelyesebb mindig az ideológiai tisztánlátás: néhány évvel később, hogy a két nagyfotosszerű dokumentum megjelent, a nagy katolitus író, *Paul Bourget*, már azt írhatta, hogy szólt a pápa és a modernizmus megszűnt létezni, igaz, hogy maradtak még modernisták, de immár felismerhetők, mert téves tanításukat széttaposták és a mérleg elvesztette gyilkos erejét. A nagy szent azonban szerető türelemmel bánt a tévedőkkel, alapelve volt Szent Ágoston szava, melyet Aquinoi Tamás is magáévá tesz: „*Interfícite errores, diligite errantes*“. Csak néhány hónapi várakozás után közösi tette ki a modernizmus vezetőit, még pedig névszerint, az egyházból. Sajnos, Loisy és Tyrrel makacsul megmaradtak tévedéseikben és az egyházzal való kibékülés nélkül haltak meg. Amíg X. Pius életben maradt, szemmel tartotta őket, követeket küldött hozzájuk; nem rajta múlt, hogy békejobbját visszautasították. Méltán írta róla 1950-ben XII. Pius: „*Erroros, haereses acriter quidem compressit, errantes vero, mirabili caritate, paternoque prosequabatur affectu*“ — a tévedéseket, az eretnekségeket ugyan keményen elnyomta, de a tévelygőket csodálatos szeretettel és atyai érzelemmel karolta fel. (Radó Polikárp)

EVELYN WAUGH „HELENÁ“-JÁRÓL. Néhány esztendővel ezelőtt a *a Vigiliában* már megrajzoltuk a nagy konvertita, Evelyn Waugh író arcképét. Azóta kevés műve került el hozzánk, bevallhatjuk, hogy kevésről is tudunk. A magyar olvasó a régiak közül az „Egy marék por“, az „Egy sötét tévedés“, az „Utolsó látogatás“ címűeket ismeri. Az újabbak közül most került fordításra a „Megboldogult“. Véres szatira, furcsa frivolság, s ugyanakkor mélységes áhitat, líra, a hívő lélek szorongása jellemzi valamennyit. Ugyanezt mondhatjuk el egyik újabb regényéről, a „Helená“-ról is, amely Nagy Konstantin anyjának a Kereszt megtalálójának életét mondja el, az angliai szülői háztól egészen haláláig. Nyolcvan esztendő története perreg le előttünk, egy saíatságos szent életének nyolcvan éve, egy szent rögeszme évtizedeinek a története.

A regény, — mert nem életrajz, nem is lehet az, hisz olyan kevés a hiteles adat, — Waugh első, szinte apologetikai jellegű műve. Mint előszavában írja, ez feltett szándéka is volt. „Azt mesélik, s a magam részéről el is hiszem, hogy néhány évvel ezelőtt az egyházellenességéről közismert hölgy tért haza palesztinai útjáról. „Végre — mondta barátainak — megtudtam, ki az igazi bűnös! A kereszt megtalálásának történetét egy angol nő, valami Ellen fundálta ki. Az idegenvezető még a helyet is megmutatta, ahol az egész história megszületett. Még a papok is igazat adtak nekem, a kápolnát Inventio Crusinak, a Kereszt kitalálásának nevezik“. Engem persze nem izgat, hogy a lelkes hölgyet, aki nem tud különbséget tenni a „megtalálás“ és „kitalálás“ között, felvilágosítsam. Egyszerűen elmesélek helyette egy régi történetet“.

Ez a régi történet a „Helená“, ahogy Waugh mondja: — semmi más, mint olvasmány, vagyis legenda. Saíatságos, iróniából és mélységes hitből, frivolságból és áhitatból szőtt legenda, — a nagy angol író egyik legnagyobb remeke, amit hívő és hitetlen, protestáns és katolikus egyaránt elismer. A protestáns Richard Church csodálatraméltónak találja a művet és benne Helena „kitartásból, bátorságból, szívósságból szőtt alakját“. Robert S. J. érsek egyenesen úttörő műnek tartja: „Helenának ez az ábrázolása más írókat is arra fog majd ösztönözni, hogy szentjeiket kicsit emberibben ábrázolják. De persze ezt a feladatot csak kevesen tűz-

hetik ki maguk elé, és valószínűleg senki se ebben a formában, ahogy Evelyn Waugh Helenát örök időkre elevenné tette".

A fordításra kiválasztott rész önmagában is kerek egész, — benne van szinte az egész mű, hű képet ad Evelyn Waugh szemléletéről, írói módszeréről. Alig kell megértéséhez valamit hozzátennünk. Talán azt is felesleges elmondanunk, hogy Helena a jeruzsálemi templom építésének éveit alatti hiába próbál meg mindent a Szent Kereszt megtalálására, minden törekvése csődöt mond, minden kísérlete meghiúsul. A reménytelenség legmélyén küldi rá Isten „a jófajta álmot”, — találkozik a Bolygó Zsidóval, a Szenvedés szemtanújával, az vezeti a helyes útra. De éreznünk kell — és érezzük is, — hogy Helena makacs hite is elég lett volna ahhoz, hogy a földalatti ciszternában rábukkanjon a Keresztre.

(K. A.)

KODÁLY ZOLTÁN 75 ÉVES. Egy gazdag termésű élet aranyló őszének jelentős állomása ez az évforduló. Fölfigyvel rá az egész ország és ma már jogosan remélhetjük: Vele együtt ünnepel a magyarság aprajagya, melyért élt, küzdött és dolgozott s megköszöni ősz Mesterének egész életművét. De határainkon túlról is árad Feléje az elismerés, mert maradandó értékű alkotásai révén korunk legnagyobb zeneszerzői között tartják számon szerte a világon.

Sokszor hallotta már s ezekben az ünneplésektől zengő napokban még többször fölcsendülnek majd nagyszalontai köszöntőjének hangjai:

Amennyi fűszál van a tarka mezőben,
Amennyi csepp víz van a tenger medrében,
Annyi áldás szálljon Mesterünk fejére!

Ez az énekesrend köszöntése s ide akar sajátos színnel bekapcsolódni a musica sacra művelőinek hazai tábora is. Mert sokatmondóan igaz az a megállapítás, hogy Kodály műveinek jelentősebb fele a szentzene területéről való, tehát a jubiláló Mesternek mi elsősorban ezért vagyunk hálásak.

Ennek a szerény írásnak nem lehet feladata, hogy Kodály Zoltán egész életművét értékelje és méltassa. Sokrétű egyénisége, hosszú, fáradhatatlan munkában töltött élete, magyarság-mentő, a legkülönbözőbb területekre kiterjedő tevékenysége még sokáig fogja foglalkoztatni mindazokat, akik méltó helyet keresnek Neki az egyetemes és a magyar művelődéstörténetben. Egy nemrégien megjelent életrajza (Eörsze L.: Kodály Zoltán élete és munkássága. 1956.) csak gondosan összegyűjtött vázlata lehetne mindennek s mégis milyen lenyűgözően óriási anyagot halmoz fel.

Inkább önmagunkat szeretnők emlékeztetni arra, milyen értékeket kapott a musica sacra Kodálytól. Számbavesszük és legrágóbb kincseink közé sorozzuk művei közül mindazt, amellyel templomaink énekét magyarabbá, szentebbé, művészbé, tehát Istennek tetszőbbé tette. Részletes felsorolásukra, méltatásukra már sor kerül folyóiratunk hasábjain (Kerényi Gy.: Kodály Zoltán és a magyar szentzene. Vigilia, 1953. márc.). Most azt vegyük számba, hogy a katolikus liturgikus istentisztelet mit kapott Tőle? — Méreteiben is a legnagyobb szabású az *Orgonamiséből* komponált *Missa brevis tempore belli*, amelyet vegyeskarra, szólóhangokra és zenekarra írt. Csak egy gvakorlati hitéletet élő katolikus ember látja és érzi meg ilyen nemes intuícióval a szentmise titkait, mondanivalóját s csak a zseni tudja a muzsika nyelvén írv előttünk megjeleníteni, felénk közvetíteni. Milyen kár, hogy az előadókat rendkívül komoly pró-

báratevő mű templomaink kisebb kórusainak hozzáférhetetlen. De bí-zunk benne, hogy ennek a hétről-hétre éneklő, szereplő népes gárdának ilyen irányú türelmes várakozását is ki fogja még Kodály elégiteni. A 75 évért járó Te Deum bárcsak erre is ihletné...

Az Oltáriszentség misztériuma előtt a végigkomponált vegyeskari *Pange lingua* himnusszal és az egyneműkari 5 *Tantum ergo*-val hódol. Templomainkban ez utóbbiak a leggyakrabban felhangzó Kodály-művek. Mind az öt más-más stílusú remekmű. Páratlan szépségűk, hangulatuk csak segíti a hívő ember térdrehullását a csillogó monstancia Úr Krisz-tusa előtt.

Az Istenanyát *Assumpta est* c. motettájával, a kicsinyeknek írt *Bol-dogasszony köszöntőjével*, három kevéssé ismert ifjúkori *Ave Maria*-jával zengi. Mindezekon fölül talán legáldottabb perceinek ihletett termése a női karra írt *Ave Maria*-ja, mely sokak szerint a legszebb Kodály mű, sőt nem egy komoly egyházzenesz az egész világ zeneirodalmának leg-szebb ilyenmű alkotásaként értékeli. Bizonyos, hogy égieknek és földi-eknek ilyen mesterien megkomponált együttzengését csak az *Angyalok és pásztorok* c. művében sikerült még közel hoznia hallgatóihoz.

Az 1936-ban írt *Budavári Te Deum* Kodály egyik legnagyobbremű al-kotása. Ezt a művét Buda török hódoltság alól való felszabadításának 250. fordulójára írta. Méltán emlegetik a *Psalmus* testvérpárjaként. Szentzene ez a javából, X. Szt. Pius Motu propriojának szellemében. Mesterien al-kalmazkodik a szöveg hangulatához. A gregorián dallam motívumainak ismételt felhasználásával csak még jobban hangsúlyozza a Szerző, hogy műve elsősorban templomi zenének és nem hangversenytermek számára készült. Ma már az egész világon éneklik, imádkozzák, „és valahányszor előadják, egy percre Magyarországra is gondolnak, ha nem többet, any-nyt: mégsem lehet utolsó ország, ahol ilyesmi megterem“ (Kodály sza-vai Bartókról).

Külön kell szólnunk *Szt. István énekéről*, mellyel az „Ah, hol vagy...“ ősi szövegét a megszokott, de idegenszerű melódia helyett olyan remek magyar dallamba öltöztette, mely igazán méltó az első Szt. Király em-lékéhez. Mindenfajta kórus hozzáférhet, énekeljük is, de nem eleget. Mintha kezdene népénekként is terjedni. Húsz éve a miénk. Megtettünk-e mindent közkinccsé tétele érdekében?

Persze ezek csak kiragadott példák a gazdag termésből. Most még felsorolni sem lehet azokat a Kodály-műveket, melyek nem elégitik ki ugyan a liturgia szigorúan zárt követelményeit, de tárgyuk, hangjuk szintén a szentzene körébe utalja őket. Kicsoda ne ismerné a *Psalmus Hungaricus* korszakos jelentőségét, legeredményesebb nagykövetünket a művelt világ felé? (1944-ig 8 nyelvre lefordították és 200 külföldi város-ban előadták!) *Jézus és a kufárok*, *Adventi ének*, *Első áldozás*, a *3 genfi zsoltár*, *Szt. Agnes himnusza* — csodálatos szépségű kórusait a remek-műveknek kijáró tisztelettel veszi kezébe a szakember s áhítattal élvezik előadói és hallgatói. Bármelyik kórusművét is tanulmányozzuk, nem fogjuk kétségbevonni a zeneesztéták egyöntetű megállapítását: Palestrina óta emberi hangra így még senki sem írt, mint Kodály.

1956 tavaszán ünnepelte Vörösmarty pesti iskolája a költő halála-nak százados fordulóját. Erre Kodály két kórusművet írt, a még kiadat-lan Magyarország címerét és az Emléksorokat. Az ünnepély végén a kö-vetkezőket mondotta az ifjúságnak: „...ezt az ünnepelést nem veszem magamra, mert nem az én egyéni, személyes érdemem, ami történt, ha-nem egy ellenállhatatlan belső erő hajtott mindenre, amit tettem és te-szek. Az a nagy mult és a nagy ősök, amelyeket a ma ünnepelt Vörös-

marty olyan sokszor és jól emleget. Mert én nem tehetek róla, hogy azt teszem, amit tettem. Ilyen korban mérleget szokott csinálni az ember, közel a sírhoz, hogy mi sikerült, mi nem életében. Kévs embert érhet olyan öröm, hogy elmondhatja 73 éves korában, hogy nem hiába élt. Látva és hallva azt, amit ma is láttam és máskor is, én már ma elmondhatom, hogy nem hiába éltem. S ha még ad a Gondviselés néhány esztendő, amennyire tölem telik, folytatom, amit eddig tettem“ (magne-
tofon szalagról). — Ezek a szavak az önmagáról ritkán és kevesetmondó Kodálynak meghatott, mélyen emberi megnyilatkozása. Ide kívánczotak jubileumi emlékezésünk záróakkordjaként. A 75. születésnap bizonyára megint olyan életformáló lesz, amelyen a Mester hátránéz a megtett útra. A mérleg valóban azt mutatja, hogy mindaz a sokrétű feladat, melynek megoldására az a bizonyos „ellenállhatatlan belső erő hajtotta“, jó úton halad. „Isten kegyelme nem volt bennem hiábavaló.“ (1. Kor. 15. 10.) A magyar szentzene munkásai és hívei pedig azt kérik a gondviselő Uristentől a nevezetes évfordulón, hogy Kodály Zoltán még sok éven át dolgozhassék ilyen töretlen munkakedvvel tervei megvalósulásán, féltve szeretett nemzete felemelésén. (Dr. M. L.)

KÉTEZER ÉVVEL EZELOTT TÖRTÉNT. Cajetanál egy izgatott, kö-zépkorú férfi hajolt ki gyaloghintója ablakán, hogy szemmel tartsa a mögötte robogó, porfelhőbe burkolt lovasokat, akik félelmesen közeledtek a lassú jármű felé. És pár perc múlva egy kardcsapás alatt porba hullt az ókori Róma egyik legnevesebb alakjának, Marcus Tullius Cicerónak a feje. Másnap pedig a római plebs tombolva ünnepelte Antoniust, aki megszabadult legveszedelmesebb ellenfelétől. Az ezüst tálcára helyezett sápadt fő egy pillanatra talán fölnyitotta gúnyos szemét és szánakozva tekintett végig az ünneplő embereken, akik nem is olyan régen még a haza megmentőjének nevezték és a legnagyobb rómainak tartották.

A néphangulat változó! — gondolhatta volna a lefejezett bölcs. Mi-lyen más volt az a nap, amikor Krisztus előtt 63-ban a szenátorok ha-lálsápadtan foglalták el helyüket az ülésteremben, reszkető kézzel mar-kolták ruhájuk alatt a törüket s rettegve lestek Catilina felé, aki mind-nyájukat halálra szánta. Az utcákon fegyveresek cirkáltak, s a Palatium éjjeli őrei félve szemlélték a hulló csillagokat, találgatva, mit hoz a hol-nap. Az ülésteremben pedig egy érces hang szólalt meg, s egy férfi vádló ujjakkal mutatott az összeesküvőkre: „Mit gondolsz, meddig élhetsz még vissza türelmünkkel, Catilina?“ Az mint a megvert kutya, sompolygott haza; az emberek megnyugodtak, Róma megmenekült.

Vagy mikor 70-ben Verres ellen lépett föl, mint vádló! Nem támo-gatta más, mint néhány sértett szicíliai polgár; vele szemben pedig ott állt Hortensius, akit mindenki a legnagyobb római ügyvédnek tartott. A minden hájjal megkent Verres akkora vagyon gyűjtött össze, hogy játszva megvesztegethette az egész bíróságot... S az eredmény? Verres már az actio prima után önkéntes száműzetésbe vonult, amiből csak a halál váltotta ki.

Hogy ő sem tájékozódott mindig jól? Hogy nem volt „jellem-ember“? Igaz. De hogy nem volt hitvány zsurnaliszta és igazi kontár, mint Mommen állította, az is bizonyos. Hiányzott belőle a szilárdság, nem volt „rá-menős“ ember, s ez az önérdék korában megbocsájtthatatlan vétek, pó-tolhatatlan hiányosság volt. Ez okozta a politikus Cicero bukását.

Irodalmi művei, szónoklatai, filozófiai írásai azonban túléltek. Leve-leiből amolyan Kazinczy-féle egyéniség bontakozott ki. Minden hatásra reagált, mindig a stílus, a beszédmód tisztaságát tartotta szem előtt.

Fáradhatatlanul gazdagította a latin nyelvet, részint új szavak alkotása, részint régi kifejezések felújítása által. Nem csoda, ha már a régi rómaiak is a latin nyelv legnagyobb mesterének tartották, a reneszánsz korában pedig annyian és annyira utánózták, hogy Erasmus kénytelen volt síkra szállni ellenük.

Korunkban csak a szónoklat mesterét látják benne. Pedig ehhez a szónoki tudáshoz csak gondos filozófiai előkészületek után jutott el. Nem volt ugyan nagy filozófus, nem alkotott rendszert, nem volt áttekinthetése, de gondos önművelése tiszteletreméltó.

Még költészettel is próbálkozott. Igaz, csak amolyan alkalmi stílusgyakorlatokig vitte, de ezek fényt vetnek páratlan sokoldalúságára és széleskörű tudására.

Szerb Antal írja róla a Világirodalom történetében: „A mai ember számára Cicero keveset jelent; az irodalmi mult egyik legnagyobb tétele, de csak a multé”... Megállapításában sok az igazság. Pedig Cicero megérdemelné, hogy többet foglalkozzanak vele: stílusa és módszere mindig gyönyörűséget szerez olvasóinak. (R. L.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Hosszú idő után ismét örömmel láthatjuk könyvesboltjaink kirakatában Mauriac nevét. Új kiadásban megjelent regénye, a *Viperafészek* azonban nem tartozik a félig-meddig már klaszszikus fró legjobb művei közé. Címe kettősen is jelképes. Jelenti egyrészt az életét napló formájában elbeszélő hős, e fukar, pénz-imádó, rideg öregember szívét: „Ismerem a szívemet — írja —, ezt a szívét, ezt a viperafészeket: fojtogatva a kigyóktól, telítve a mérgükkel, vonaglásuk alatt is tovább dobog. Ismerem ezt a nyüzsgő viperacsomót, amelyet nem lehet kibogozni, amelyet késsel, kardcsapással kellene szétvágni”... — jelenti másrészt ennek az öregembernek a családját, ezt a farizeus, pénzéhes siserahadát: „Egy alázatos percemben a szívemet viperafészekhez hasonlítottam. Nem, nem: nem bennem van a viperafészek, a viperák kikeltek belőlem, egymásba gomolyodtak ezen az éjszakán (mikor az öreg észrevétlenül kihallgatja a kifosztására szövetkező család tanakodását), ők alkották ezt a borzalmas kört a tornác előtt, a föld az ő nyomukat viseli még”.

Miről szól a regény? Tartalmának összefoglalását egy Mauriacról szóló könyvből idézem (Georges Hourdin: Mauriac, romancier chrétien): „Egy férfi csak azért élt, hogy vagyont halmozzon és bosszút álljon övéin, akiket utál. Élete akonyán megírja emlékeit. Végére akar járni a dolognak. Titkon talán abban reménykedik, hogy igazolja magát felesége előtt: az majd talán megérti önvallomásait olvasva, hogy mégsem volt olyan kegyetlen és önző, amilyennek hitték. S egy napon bosszúja kisiklik a kezéből. Felesége, öreg ellensége, aki egész életét a rossz felé terelte, bevallva neki, hogy szerelem nélkül lett a felesége, előtte hal meg. Az öregember fölfedezi, hogy továbbra is szereti az asszonyt, hogy voltaképpen nem is ragaszkodott bosszújához, s a pénz valójában nem is jelent neki semmit. Szenvedélyének nincs tárgya többé, illetve az, amire szenvedélye irányul, aránytalanul kicsinek bizonyult a szívében föltörő szeretethez képest. Egyszerre kicsúsznak alóla eddigi sarkpontjai; megvilágítja néhány tiszta és érdektelen lénynak az emléke. akivel élete folyamán találkozott, s úgy hal meg, hogy Istent szólítja, valódi nevén, ami a szeretet.”

Még egy megállapítását idézem Georges Hourdin-nak. „A vén fősvénv elbeszélésének — mondja — csak egyetlen célja van: megértetni velünk lelkében a kegyelem észrevétlenül előhaladását, attól a naptól fog-

va, hogy mint vőlegény, „majdnem fizikai bizonyossággal érezte, hogy van egy másik világ, egy valóság, melynek nem ismerjük, csak az árnyékát” — egészen addig, míg hitét megvalvíva szeretetben meg nem hal”.

Az író tollát tehát célzat vezeti. De ki az „író”? Mauriac fikciója szerint maga a hős, az élete számadását végző öreg fősvény. Mauriac úgy irányítja az elbeszélő tollát, hogy annak elbeszélésével — a saját célzatát igazolja. Ha maga az öreg zsugori keresné életében a kegyelem nyomait, másként írta. Megtérése ráadásul önvallomásainak írása közben történik. A regénynek így nincs szilárd kilátópontja: ez a pont is mozgásban van, míg róla a hős elmúlt életére visszapillant. Ebből a kettős mozgásból aztán nem alakulhat ki áttekinthető, biztos vonalú kép. Hogy kép alakuljon ki belőle, ahhoz egészen másféle regényírói technika kellene, mint amilyen Mauriacé.

Ezt az állandó, zavaró „elmozdulást” az író maga is érezhette; ezért van, hogy az összerosódó vonalú ábrát minduntalan úgy akarja rögzíteni, hogy történetét szinte rárajzszögezi egy szigorúan kitervelt vázra. Az élete emlékeit író, de közben a saját végnapjai izgalmas történetét is bonyolító hős minduntalan igazolja magát, természetét, jellemét; addig retusálja önarcképét, míg a vonások valami irreális keménységet kapnak. Meglepődve beszél a saját lelke mélységeiről, lelke titkos rügóiról, anélkül azonban, hogy ezeket a mélységeket az olvasó is meglepődve tapasztalná, ezeket a titkos rügókat ő is fölfedezné. Inkább látja a hőst és történetét mozgató író konstrukciójának minduntalan ki-kütköző rügóit; látja a kitervelt szerkezetet, melyet Mauriac ezúttal nem leplezett el kellően; látja a pucér csontvázat, melyre az író ezúttal nem rakott elég húst.

Furcsa módon ezúttal még nagyszerű lélektani tudása is mintha cserben hagyta volna. A házaspár elhidegülésének és minden belőle fakadó további bajnak a forrása a regény szerint az, hogy a fiatal házások egy éjszakai beszélgetésében váratlanul kiderült: az asszony tulajdonképpen mást szeretett, de ahhoz nem engedték hozzá. Az ifjú férjben erre „egy világ omlik össze” — mint mondani szokták: ez a különben is gátlásos fiatalember ráeszmél arra, hogy nem őt, nem az ő személyét szerették, tehát voltaképpen becsapták.

Mondom, ez volna minden baj ősforrása, ez a *punctum saliens*; s éppen ez az, amit Mauriac nem tud elhíttetni velünk. Szinpadon ki lehet élezeni egyetlen ilyen mozzanatba (s ott a műfaj természete szerint ki is kell élezeni) konfliktusokat; a regény azonban szélesebb ecsetkezeléssel dolgozik. Mauriac ebben a regényében minduntalan a drámaíró fogásait alkalmazza. Ami azonban drámában helyes és jó volna, az regényben ösztövértnek, vértelennek hat.

Különben is, mindent a szinpad mértani tökéletességével rajzol föl. Így tisztázza a regény „társadalmi háttérét”; majdnem doktriner pontossággal esztergályozza ki figuráit a szociológiai előfeltételek alaoián, oly kínos és lelkiismeretes szabályossággal tipizálja őket, hogy éppen túlságos tipizáltságukban lesznek merevek, mesterkélték. A hős túlságosan is polgárrá emelkedett harácsoló francia paraszt, a Fondaudége család túlságosan is anyagi alapjaiban megrendült royalista-konzervatív-klerikális félarisztokrata nagypolgári familia; a család második nemzedéke túlságosan is a hanyatló második nemzedék — mindenütt az éles rajz, sehol semmi pasztl. Még a jelenetek is ilyen túl élesen exponáltak. Legkirívóbb az, amikor az öregúr kisemmizési terveinek keresztül húzására a család két férfitagja éppen egy templomban ad találkozt az öreg törvénytelen fiának; ott pusmogznak a szentély közelében az oszlopok misz-

tikus homályában, majd tárgyalásuk végeztével eltávoznak. „Azt hittem, most már semmi meglepetés nem érhet — írja naplójában az öreg fősvény (aki kileste őket; mert ebben a regényben mindig vannak véletlenül nyitva felejtett ablakok, hirtelen fölemelt, áruló hangok, jótékony *deus ex machinák*) —, de csalódtam: mialatt Alfréd és Robert kilépett a kapun, Hubert a szenteltvíztartóba mártotta a kezét s a föltár felé fordulva keresztet vetett“. Nyilvánvaló a tendencia: leleplezni a farizeust. Igazán semmi kifogásunk ellene — de történjék a leleplezés hitelesebben, kevésbé szinpadias kiélezéssel, epikusabban. Ilyen vagyoni ügyletek megbeszélésére még a Fonaudége családban sem szoktak éppen valamelyik templomba menni, már csak azért sem, mert hasonló ügyek megbeszélésére sokkal kényelmesebb és föltűnés-mentesebb helyek vannak.

Mindennek pedig az a célja, hogy illusztrálja a kegyelem fokozatos térhódítását a hős lelkében, hogy megmutassa, hogyan jut fokozatosan eddig a vallomásig: „Átnyargalok az állomásokon, úgy rohanok a gyermekeim szíve felé; keresztültörök mindenben, ami elválaszt bennünket egymástól. Végre kitisztult a viperafészek: úgy beléveszem magamat a szeretetükbe, hogy sírni fognak, amikor lezárják a szememet“. A döntő pontokon azonban az írói mechanizmus ezúttal üresen fut. Szavakat kapunk, amelyek mögött nem tudjuk megfogni a valóságot. A hős egyszer csak ráeszmél arra, hogy lelkében nincs is bosszúvágy; hogy a pénz már nem is jelent neki semmit. De hogyan halt ki a bosszú belőle? Hogyan halt el benne a pénz imádata? Erről nem tudunk meg semmit. Egy fél arasszal a természetes valóság fölött fut a dolog, stílusban, szavakban. Tudom: a kegyelmet nem lehet racionálisan méricskélni, magyaráztatni. Igaz; de akkor *ebben a formában* a kegyelem nem regénytárgy. Mint ahogy itt is a *deus ex machina* szerepét tölti be. Úgy kívánjuk látni, amint a természetben működik: az élet folyamában, a jellemek alakulásában, az egyéniségekben; mindennapi realitásában akarjuk látni.

A kegyelem hódításának megmutatása sokkal kevésbé meggyőző a *Viperafészek*ben, mint a „gyöngye keresztények“ — Mauriac szavai — fonákosságának leleplezése. Mint említettem, itt is kissé teoretikus; mintha túlságosan is az a szándék vezetné, hogy elméletet illusztráljon; túlságosan példatárszerű és száraz; az élet, a valóság sokkal bonyolultabb, árnyalatosabb, sokrétűbb. De azt, hogy keresztények — akár egész keresztény társadalmi osztályok —, bele tudnak csontosodni valami hamis, formalisztikus, sőt végül farizeusi kereszténységbe, Mauriac éles szemmel látta meg és illúziótlan bátorsággal ábrázolta. Bizonyára jobb lett volna, ha másként fejezi ki, s nem a hős kissé mondvacsináltan ható kritikájaként (mintha ilyenkor ő maga venné át tőle a szót), de mégis csak az első között mondta ki, lényegében mennyire téves és ferde az a túlvilági életbiztosításszerű kereszténység, amely „polgári ösztönnel azt a kényelmesebbik részt választja, hogy kikerüljön minden hősiek erényt, a kereszténységnek minden szent örölségét“. És mégis csak megmutatta, nem kis bátorsággal, hogy a kereszténység leghathatósabb ellenpropagandáját maguk a keresztények tudják szolgáltatni, hamis kereszténységükkel; megmutatta, hogy bizonyos fokig a bűnösök bűneiért és ellenségeink ellenségességéért is mi vagyunk a felelősek.

Mint a *Viperafészek* bevezető (s mintegy magyarázó) soraiban mondja: „Ellensége volt övéinek, szívét gyűlölet és féltékenyiség mardosta — s mégis azt akarom, hogy megszánjátok aljasságában is; akarom, hogy érdekelje a szívüket. Zord élete folyamán alantass szenvedélyek takarják el előle a közeli világosságot, amelynek egy sugara néha megérinti, már-már megperzseli; szenvedélyei... *de elsősorban azok a gyöngye ke-*

resztények takarják el, akik kémkednek utána, s akiket ő maga gyötör. Hányan vagyunk, akik így visszalökjük a bűnöst, s elfordítjuk az igazságtól, amely rajtunk keresztül nem ragyog többé !"

A *Viperafészek*, ismétlem, távolról sem legjobb regénye Mauriacnak. De örömmel fogadtuk új kiadását, melyet remélhetőleg további Mauriac-regényeké fog követni, A *Frontenac-misztériumé*, a *Les chemins de la meré* (annakidején *Mammon* címmel jelent meg magyarul) s a többieké.

Graham Greene regénye, A *csendes amerikai* sokakban, akik a *Hatalom és dicsőség* írójától témájában is katolikus regényt vártak, csalódást keltett. Ebben a könyvben nincs szó semmiféle kegyelmi problémáról; nincs szó a hitélet dolgairól, nem mozognak benne természetfölötti erők vagy hatalmak; vallási kérdések sem igen forognak szőnyegen. Vietnamból van szó benne, a gyarmati életéről, a távolkeleti politikai boszorkányszerű mesterkedéseiről, a franciák háborújáról, melynek tüzenél az amerikaiak igyekeznek sűtögetni a maguk pecsenyéjét, s az elnyomott gyarmatiak szenvedéseiről. Nem szerepel a regényben olyan katolikus hős, aki osztatív módon képviselné hite és vallása igazságait és értékeit. Három főalakja van: Fowler, az angol újságíró, Pyle, „a csendes amerikai” és Phuong, a bennszülött lány. Az első semmiben nem hívő, egvkedvű, fáradt, cinikus ember. A másik naív, erőszakos kultúr-barbár, vakbuzgó híve egy hazája teoretikusai által megfogalmazott Demokrácia-istennek. A harmadik ide-oda sodródó, még majdnem öntudatlan lény. Körülöttük a különös Kelet, s a szegény, agyongyötört vietnamiak, akik „elég rizst akarnak; azt akarják, hogy ne lőjenek rájuk; azt akarják, hogy egyik nap olyan legyen, mint a másik; nem akarják, hogy mi, fehér bőrűek mondjuk meg nekik, hogy mit akarnak”. S mindehhez még ott kavarog s villog a regényben, párbeszédekben, vitákban, tényekben, alakokban, képekben a gyarmati népek szabadságának, eváltalan az emberi szabadságnak, meg az *engagement*-nak, az elkötelezettségnek a problémája.

Igen, mindez ott van — mondhatja az olvasó; — de hol a katolikum? Mi itt a katolikus? Az író még csak az élet katolikus mozzanatait sem emeli ki. Semmi másról nem ír, úgy látszik, mint arról a valóságról (anynyiról a valóságból), amit bármelyik hitetlen is megláthat, rögzíthet és ellenőrizhet. Kifűnő író és remek riporter, ez tagadhatatlan. De hogy katolikus volna?...

Kifűnő író és remek riporter — válaszolhatjuk a kétkedő olvasónak — mégpedig olyan író és riporter, aki — katolikus. Nem katolikus szempontból, hanem egyszerűen katolikus szemmel nézi a világot. Katolikusok evilági érdekei és kötöttségei nem zavarják. Olyasmi például, mint „katolikus közélet” vagy „katolikus politika” eszébe sem jut. Megvesztegethetetlenül élesszemű éleklődéssel fordul a valóság felé, amely mai mi-voltában nem keresztény, hanem semleges, vagy pogány, s amelyben együtt, egymás mellett, egy történelem sodrában élnek kereszténnek és nemkeresztények. Híven, pontosan megmutatja ezeket is, azokat is, mindegyiknek éppen annyi szerepet juttatva, amennyit a valóságnak abban a részletében, amelyet az író ábrázol *de facto* visz. A keresztény, a katolikus alak nem emelkedik ki belőle, mint ahogy nem emelkedik fejfel a többiek fölé a mindennapi valóságban sem; benne van ebben a valóságban, s abban képvisel valamit: valami meleget, nyugalmat, sugárzást, anélkül hogy rendkívüli, vagy éppen szent volna; anélkül, hogy az író mintegy kanonizálná. Semmiféle kivételes megvilágítást ezek az alak-

jai nem kapnak. Az író reflektora egy jottányit sem kedvez nekik, egy másodperccel sem időzik rajtuk tovább, mint föltétlenül szükséges. Dominguezra, A csendes amerikai újságíró hősenek barátjára, félig-meddig titkárára Greene semmivel sem áldoz több figyelmet, mint az öreg kínaira vagy a francia rendőrfőnökre. Az az olvasó, aki valamiféle megszokott értelemben vett katolikus regényre számított, egyenesen bosszankodhatik, amikor tapasztalja, hogy az író még a fölvetődő katolikus vonatkozásokat sem aknázza ki; szinte átsiklik fölöttük. Fowler és Pyle vitájában például, az őrtoronyban töltött tragikus éjszakán, Fowler a kolonializmussal kapcsolatban egyszer csak ezt mondja: „Láttam egy lelkeszt, olyan szegény volt, hogy nem volt egy váltás ruhája, napi tizenöt órát dolgozott, házról házra járt a kolerajárvány idején, nem evett egyebet, csak rizst meg sózott halat, és misézett egy ócska fakupával. Nem hiszek Istenben és mégis híve vagyok ennek a papnak“. Ennyi az egész; s aztán semmi több — néhány nem is nagyon logikusan közbeszőtt mondat egy meglehetősen zaklatott, homályos dialógusban. S nem ez az egyetlen eset. Az a pap, akivel Fowler a path diemi székesegyház harangtoronyának térfokán találkozik (breviáriumát olvassa, a toronyban „keres egy kis nyugalmat“, reverendája csupa vér, mert a sebesülteket operálta) — ez a nyilván „hős“ pap sem kap többet egy percnyi fénynél; Fowler máris megy tovább, az író figyelme máris másfelé rebben.

Ahogy Fowler a toronyból lepillant, látja, hogy „közvetlenül alattuk állt, ült és feküdt Path Diem egész lakossága. Katolikusok, buddhisták, hitetlenek egyaránt... beköltöztek a székesegyház körülkerített területére“. Ilyesféleképpen van Graham Greene regényében is: együtt, egymás mellett, a földi történelem sodrában katolikusok, buddhisták, hitetlenek, caodisták, angolok, amerikaiak — és nincsenek kivételezettek.

Dehát hol akkor a katolikum? — unszol kérdésével az olvasó. Abban talán, hogy az író meglátja ebben a kavargásban a katolikusokat is? Ez végtére mégis csak kevés... S valóban, Greene regényét nem az teszi katolikussá, hogy van egy-két katolikus vagy éppen pap epizód-alakja. Hanem „a dolgok szíve“ — az ábrázolt valóság szemlélete, az író humanitásának minősége. Sehol, egy halovány célzással sem mondja, hogy ez az élet, ez a valóság pokol vagy purgatórium; nem mondja, hogy valami hiányzik belőle — egyszerűen benne látja a valóságban *ennek a hiánynak a szenvedését*, s úgy ábrázolja ezt a valóságot, hogy ezt ki is érezzük belőle.

Három jelentősebben kiemelkedő alakja van: Fowler, Pyle és Phuong. Fowler semmiben nem hisz, és elutasít magától minden elköteleződést, minden *engagement*-t. Végül, anélkül hogy akarná, mégis állást kell foglalnia; mert végül, bizonyos végső kérdésekben, mégis állást kell foglalni. Lehetetlen mindvégig a tökéletes és hibátlan közöny sivatagjában élni. Aki közönyös, aki semmiben nem hisz, az boldogtalan; s a boldogtalanság lehet szenvedés, de nem lehet *habitus*. Fowler világa embertelen világ; és az embertelen világ istentelen világ. Fowler sivatagban él; és végül elindul, kifelé a sivatagból. Hová fog elérni? Nem tudjuk; ez a történet már túl esik a regényen. De azt csalhatalanul érezzük, hogy Phuong ópium-pipáiban nem fogja megtalálni a boldogságát — legfőljebb új sivatagot.

Pyle éppen az ellentéte Fowlernak: aktív, naív, öntudatlanul erőszakos és kártékony idealista, aki robbanóanyagokkal boldogítja az emberiséget s ártatlanul megölt asszonyok és gverekek hulláin át menetel a maga lombik-demokráciájának műanyag-boldogsága felé. Remekül megrajzolt típusa egyfajta antihumanista humanizmusnak. Pyle hisz — de

hogyan s miben? S hogyan boldogít a hite, s kiket? A maga módján ugyan, de éppúgy sivatagban él, mint ellenlábasa, Fowler.

S Phuong, a szép vietnami lány: benne Greene utánozhatatlanul tömör művészettel tudja megéreztetni a még tiszta szellemi tudatra, emberméltósága értékére nem eszmélt emberélet szinte vegetatív báját és szomorúságát.

Mindháromukban valami hiány van; élnek, de az életük nem teljes, s legfőljebb csak teljesség-pótlékaik vannak: a „misszió“, amivel Pyle a maga naív eszméit akarja érvényre juttatni, vagy az ópium és a szerelem... Soha kevésbé boldog erotikát, mint *A csendes amerikaié* (de nem ifjúsági olvasmány!) — száraz, hamuizú szerelem ez, maga is sivatagi kilátástalanság, reménytelenség. Mint ahogy az a regény heppi-
endje is.

„Hát nekem is bele kell lépnem az élet véres sarába, hogy meglás-
sam a szenvedést?“ — kérdezi az utolsó lapok egyikén Fowler. A *csen-
des amerikai* végén így érzi az ember: egy szenvedő világ vonaglik, tá-
molvog, gyötrődik az élet véres sarában; emberek a maguk külön-külön
léthiányának a purgatóriumában, amelynek szinte szimbolikussá növő
pokoltornáca ez a történelmi purgatórium: a vietnami háború. Valami
ilyesmit érzünk, ez sűt ki a regényből: hogy a világ, ez a világ, *A cse-
des amerikai* világa „sóhajtozik és vajódik“, s ezekben az emberekben
nem is a tudat, nem is a lélek, hanem valahogyan maga a lét, a létük
sír és sóvárog, vakon és öntudatlanul, „a mulandóság szolgai állapotából
Isten fiainak dicsőséges szabadságára“.

Heinrich Böll regénye, az *Ádám, hol voltál?* nem kevésbé remek mű,
mint Greene *Csendes amerikaija*. Első látásra minden ellene szól: há-
borús regény, s mit lehet még újat mondani a háborúról? — az 1944-es
német összeomlásról szól, s mit lehet még újat mondani a németekről,
a német militarizmus szétzúzódásáról? — javarészt itt, Magyarországon
játszik, s mit lehet ezekről a dolgokról olyasmit mondani, amit mi ma-
gunk, a saját szemünkkel ne láttunk, a saját bőrünkön ne tapasztaltunk
volna?

Mi újat? Alighanem semmit, és Heinrich Böll regénye nem is azért
remek, nem is azért egyike az utóbbi évek legmonumentálisabb írásainak,
mert sosem hallott ujdonságokat, vadonatúj borzalmakat és kataklizmákat
tud a háborúról. Hanem azért, *ahogyan* a dolgokat látja és ábrázolja;
itt is, mint Greene-nél, az író humanitásának a minőségénél fogva.

Mottója Theodor Haecker pár mondata: „A világhátrahagyottak sok celt
szolgálhat. Többek között azt is, hogy alibit igazoljunk Isten előtt. Ádám,
hol voltál? — En, kérem? A világháborúban“. A másik mottó pedig
Saint-Exupéryből való: „Régebbi élményeim kalandok voltak: postautakat
szerveztem meg, legyőztem a Szaharát, Dél-Amerikát... A háború azon-
ban nem igazi kaland, csak holmi kalandpótlék. A háború: betegség.
Mint a tifusz.“

Ennek a tifusznak a valórávált lázálma, amit emberek élnek végig:
ez a regény. De ez a lázálom, tifusz, örület egyúttal, valami rejtelmes
gondviseléssel az ember alibije is Isten előtt. Az örület gépezete már
teljesen céltalanul forog, pusztán magáért az örületért, az ember fölé
nőtt esztelenség tehetetlenségével: mindennek vége, de még emberek ez-
reit vezénylik tökéletesen kilátástalan vállalkozásokba, de még a magyar
városok zsidó lakosságát összefogdossák, de még a haláltábor foglyait le-
mészárolják, de még a békés német falut összelövik, de még a szegény,

nyomorult katonát, aki végre hazatért a pokolból, a szülőház küszöbén megölik. Ez a tifusz, a betegség.

De ott vannak benne az Ádámok és az Évák: az emberek, akik helytállnak vagy csak vergődnek az örület forgószélében, s akikből ez az örület a nemesség, erkölcs és hősiesség póztalan, egyszerű és megrendítő tetteit csiholja ki. Ott az orvos, aki nem hagyja el menthetetlen betegét, mellette áll, pulzusát fogva, míg pozdorjává nem lövik a rögtönzött kórházat. Ott az altiszt, akit parancsnoka elküld tokaji borért Magyarországra, s aki a palackokkal zsúfolt koffert hűségese cipeli magával mindhalálig, csak azért, mert teljesíti a parancsot. Ott a lány, akit beterenek a lágerba, a szadista énekbarát parancsnok elé, s aki a Minden-szentek litániáját énekelve hal meg. S ott van Feinhals, az egyszerű, derék, jelentéktelen ember típusa, azoknak a százaknak, ezreknek, tízezreknek a képviselője, akiket egyetlen vezényszóval áldoz föl a Téboly, s akik ezzel a sátni tébollyal szemben a maguk jelentéktelen, mindennapi, esendő, eltaposott kis emberségében mégis az ember nagyságának szimbólumává emelkednek.

Az Ádám, hol voltál? alig kétszáz lap; de ezen a kétszáz lapon, a modern regénytechnika jelzésekre szorítkozó sűrítésével egy hatalmas éposz pereg le előttünk, nem kivonatosan, vagy apró kockák kaleidoszkop-játékára tördelve, hanem teljes sodrával és hömpölygő erejével. Témája Böllnek sem katolikus, hősei közt sincs kiemelt hordozója vagy képviselője a katolicizmusnak; szemlélete viszont mélységesen katolikus — mint Greene, ő is katolikus szemmel (s nem szempontból) látja az eseményeket, a világot, az embert — minden embert, akár katolikus, akár nem. Űgy írja meg, amit ír, anélkül hogy erről akár egyetlen *ki-mondott* célzást is ejtene, hogy érezzük a látszólag vak történelem rejtett értelmét, a Gondviselés emberi távlatához szokott szemnek alig-alig fölismerhető munkáját a történelemben — azt, hogy ez a sok borzalom és véletlen és tragédia valahogyan, a „dolgok szívében” mégsem pusztán fátum, hanem egy görbe vonalakkal végtére is egyenesen író Szándék műve. Feinhals brutális értelmetlenséggel bukik ardra a végre elért szülői ház küszöbén — de a Történelemnek értelme van. Ezzel az érzéssel tesszük le Heinrich Böll remek regényét. (*)

SZINHÁZI ŐRJARAT. Igazi irodalmi sikerrel dicsekedhet, a Madách Színház. Egy Németországból Hollandiába menekült s onnan is elhurcolt zsidó család tragédiája pereg le előttünk az „Anna Frank naplója” című, Goodrich és Hackett amerikai szerzők által dramatizált sorstragédiában. A kis Anna Frank tizenkétéves, amikor családjával egy holland vállalkozó házában padlásterébe menekül és alig tizenöt éves, mikor onnan is elhurcolják és megölik. A kislány közben naplót ír, mint az más hasonlókorú, közlési vágygal megáldott gyermekekkel is megtörténik, és csodák csodája, ez a napló, amelyet az egész menekült kolónia kipusztítása után az egyedül életben maradt apa megtalál, a világirodalmi dokumentumok legszívhezszólbóbb írásává válik. Biztos színpadi éleslátás és szerkeszteni tudás kellett aztán ahhoz, hogy ezekből a naplósorokból drámát merjenek írni, hogy a várakozásnak és a „nem történik semmi” eseménytelenségnek ilyen világszerte átütő sikere legyen. De sokszor a görög végzettragédiákban is alig van szembeszökő, könnyen kitapintható eseménysorozat, Racine drámái is ilyen látszólagos eseménytelenséggel bánuúsznak az emberi lélek legmélyére. Igen, mert az antik végzettragédiákban is és Racine klasszikus eredetű témáiban is előre tudjuk a hősök végzetét, életük történetét s csak azt lessük aggódva, hogyan tel-

jesül be az a tragédia, amitől lelkünk mélyén szeretnénk megszabadulni látni az előttünk ágálókat. És sajnos, Anna Frank esetében is tudjuk, hogy a vég, a végzet elháríthatatlan. Éppolyan elháríthatatlan, mint a teljesen ártatlan Antigone, a teljesen ártatlan Melinda vagy Ofélia esetében. Hatalmas malomkövek jönnek működésbe és a közéjük szorulókat szétmorzsolják.

Anna Frank naplóját — azt hiszem — nem írhatták volna meg a dramatizálók, ha előtte Amerika drámairodalma meg nem teremti Thornton Wilder által „A mi kis városunk“ végtelen egyszerűségű aprócska remekművét. Ez a metafizikai távlat lebeg aureolaszerűen a kis Anna Frank feje fölött is, aki bár a világ legszörnyűbb gyűlölet-erőszakának lesz áldozata, mégis azzal végzi-hagyja abba kicsinyke naplóját, hogy ő mégis hisz az emberi jószágban. S mindnyájan érezzük, hogy ez bizony az összes kortársak részére megszégyenítő.

A Madách Színháznak sikerült az utóbbi évek legeggyöntetűbben művészi megfogalmazását megtalálni ehhez a mondanivalóhoz. Egy fiatal rendező, Adám Ottó és nyolc színész érdeme, hogy lélekzetviasszafojtva lessük nyolc vergődő emberi sors haláltusáját a cseppet sem díszes színpadon. Nem a díszes színpadot hiányoljuk, hisz külföldön még realisztikusabban pórén játszották és játsszák a Frank-család drámáját. Dicséretül mondjuk, hogy a külsőségtől mentességében ismerhessük el a színpadművészet valódi és megtalált jelentését. Egy házaspár szerepében Timár József és Kiss Manyi produkálja a már-már hangtalan és szinte eszköztelen belső átélésből fakadó szerepkivetítést. Két fiatal társuk pedig, Vass Éva és Mensáros László ugyanezt a meg nem tanulható, igazi színészi tökéletességet vetíti elibénk csak úgy kapásból, valami valóban emberi dolognak a megérzéséből és visszasugározatásából. S körülöttük egy egész sor egyszerű ember — sajnos csak a nevüket sorolhatjuk föl — Pécsi Sándor, Kelemen Éva, Korompay Vali, Horváth Jenő, Lelkes Ágnes és Szegedi Szabó István élik szerepüket. (Posszonyi László)

KÉT ÉRDEKES KIÁLLÍTÁSRÓL. A közelmúlt képzőművészeti eseményei közül két kiállítás emelkedett ki: a „Konstruktív törekvések“ c. tárlat a Nemzeti Szalonban és Bokros-Birman Dezső Kossuth-díjas szobrászművész gyűjteményes kiállítása a Műcsarnokban.

A „konstruktív“ kiállítás azokat a magyar művészeket mutatta be, akik — szakítva az impresszionizmussal — új utakat kerestek. Az impresszionizmus párák és fénycsillámok játékának látta a világot, csak a légköri változások, fényeffektusok, tehát a színek érdekelték. Monet a nap minden órájában megfestette egyazon tavirózsát, valamint a roueni dómot. Az impresszionizmus végül is kimerítette önmaga lehetőségeit, és nyilvánvalóvá vált, hogy a „pointilizmussal“ (Seurat, Signac) eljutott a teljes sfkszerűségig, dekorativitásig, — további folytatása már nem volt lehetséges. Ezt ismerte fel Van Gogh, Gauguin, de legtudatosabban Cézanne, akik túlléptek az impresszionizmuson. Cézanne „az impresszionizmusból valami olyan szilárdat és állandót akart teremteni, mint a múzeumok művészete.“ Az impresszionista művész a pillanat elröppendő gyönyörének élt, Cézanne-ék pedig „a világ jelenségeinek változatlan arculatát, a dolgok szilárd szerkezetét, a mulandó külső alatt az isteni, szilárd magvat kutatták... A világ állandó lényegének ábrázolása szinte vallásos élményként ébredt fel egyes festők lelkében“ (Csabai István). Még az impresszionizmus hedonista életörömének olyan vérbeli mestere, mint Renoir is, megvallotta egy ízben, hogy „csak akkor tudta igazán

önmagát adni, amikor elszakadt az impresszionizmustól és visszatért a múzeumokhoz.“

Az impresszionizmus meghaladásának vágya a fiatal magyar művészeknél is jelentkezett a század első évtizedében. Az új eszméket Kernstok Károly és Czöbel Béla hozta magával Párizsból. Ezek a művészek a tárgyak tömegét, súlyát, térbeli elhelyezkedését igyekeztek érzékeltni, formai zártagra, plasztikusságra, határozott képépítésre törekedtek. Ezek az elvek rövidesen meggyökeresedtek nálunk, és a „konstruktív“ képfogalmazás XX. századi művészetünk egyik leglényegesebb és legjellegzetesebb irányzatává vált.

A kiállítás az ötven év előtti kezdetektől („Nyolcak“) a mai fiatalokig (Kondor Béla, Giron Emmánuel) felsorakoztatja azokat a művészeket, akik a Cézanne-nal kezdődő utat járják. A kiállított képek egy-két szürkébb és érdektelenebb darab kivételével szépek, azonban a válogatás a kiállítás címének és szándékának nem mindenben felelt meg. Valószínűleg a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt a képek összegyűjtésében bizonyos tervszerűtlenség és rendszertelenség nyilvánult meg. Néhány legnyilvánvalóbb hiányosságra szeretnénk rámutatni: egy képet sem állítottak ki Galimberti Sándortól, sem feleségétől, akik pedig először csinalták Magyarországon kubisztikus szellemű műveket. Tihanyi Lajos kiváló portréi közül (Kosztolányi, Kassák, Fülep Lajos, stb.) egyet esm látunk. Mellőzték Scheiber Húgót, ezt az önmagát szétaprózó tehetséges művészt, akinek munkássága azonban torzóváltában sem elhanyagolható. Nem mutattak be Bernáth Aurél berlini expressionista dolgaiból, sem Berény Róbert összefogottabb korszakából semmit, pedig erre pl. hatalmas „Nő csellóval“ című képe kiválóan alkalmas lett volna. Megfeledeztek Moholy-Nagy Lászlóról is, akire pedig a külföldi szakirodalom mindig vissza-visszatér, és akinek nemzetközi hatása igen nagy.

Ha a kiállítás címe „Szép modern magyar szobrok és képek“ lett volna, semmiféle kifogást nem emelhetnénk, de így ezt a kiállítást csak előmunkálatnak és ízelítőnek tekinthetjük egy elkövetkező átgondoltabb és nagyobb alappal meg szervezett „konstruktív“ kiállításához.

Bokros-Birman Dezső kiállítása bebizonyította, hogy ez a művész — Medgyessyvel és Ferenczy Bénivel együtt — idősebb nemzedékbeli szobrászaink triumvirátusához tartozik. A fiatal Bokros szobraira Thomas Mann figyelt fel, a nagyvenéves Bokros szobrairól Karinthy Frigyes azt írta, hogy „különlegesekek, megdöbbentőek és lenyűgözőek“, az öregedő Bokros művészetét pedig Genf és Párizs is elismerte 1948-ban.

Egy róla írott tanulmány ezt a címet viseli: „Korunk képe Bokros szobraiban.“ Valóban, Bokros a mi legkorszerűbb művészünk. Munkái a modern ember idegérzékenységet, nyugtalanságát, sebzettségét, a világban való helyét-nem-találását fejezik ki. Meghasonlott, fájdalmas világ Bokrosé, a modern irodalomból Füst Milánhoz áll közel. „Könyörgő“ című szobra Füst panaszos kórusait, zsoltárait idézi emlékezetünkbe, de még a groteszk iránti vonzódásukban is rokonok ők ketten. Egyik Bokros-féle nő fej ajkai keserű gúnnyal lebiggyednek, „Madame sans gêne“ c. szobra brutális testtartással mered a világba. (Gondoljunk Füst Milán „Gúnydal Pergolára“ c. versére.) Cilinderes, „Ulysses“-e (ez a példátlanul merész mű) azt hiszem, azért nem Odüsszeus, hogy a cím Joyce-ra is utaljon egy kicsit. Teliesen egyéni utakon jár Bokros, se őse, se tanítványa, — semmiféle klikkhez nem tartozik. Sokszor mellőzték, régen is,

a közelmúltban is, de szerencsére alkotókedvét sem a hivatalos körök értetlensége, sem a betegeskedés nem apasztotta el.

Ami a rendezést illeti, itt is akad némi dohogni valónk. „Híd“, „Akrobata“, „Négykézlábon álló“ c. korai szobrai hiányoznak, azután Ujvári Péterről készített szobra is. Erről az utóbbról írta — teljes joggal — Rabinovszky Máriusz, hogy csak a „Quattrocento szobrászai alkottak ilyen portrékat, melyeknek valóságstiszta életteliségéből a gótika kifürkészhetetlen misztikus tüze áradt.“

A kiadott kis Bokros-katalógus egyszerűségében is izléses. Kis és szegény ország vagyunk, nem áll módunkban olyan művészeti kiadványokat kibocsájtani, mint a nagy országok. De azt megtehetjük, hogy szellemesen, ötletesen, európai ízléssel tervezzük meg művészeti nyomtatványainkat. Hogy ezen a téren biztató fejlődés mutatkozik, ezt a Kasák-, Gadányi- és most a Bokros-Birman-kiállítás katalógusa jelzi. Tehel Péter előszava élénk, minden szárazságtól mentes. Látszik, hogy a szerző nem esztétikai penzumot írt, hanem szívügye a művész munkássága. (Dévényi Iván)

A CSALÁD PROBLÉMÁI az 1957-es francia katolikus szociális hét előadásában. — Közismert tény volt a második világháború előtt a francia családi élet válsága. Hogy csak a legfeltűnőbb adatot említsük: amíg a XVIII. század végén az akkori európai átlagnak megfelelően 40 ezrelék volt a születések arányszáma Franciaországban is, ez a szám hamarosan csökkenni kezd, 1901-re már csak 21,4, a harmincas évekre pedig olyan alacsony lesz, hogy 1935-ben a halálozások száma felülmúlja a születéseket. (Ennek okát abban is kell keresnünk, hogy ekkor a házasságok száma is nagyon csökken az első világháború folytán megfoglyatkozott születések következtében.) 1941-től kezdve azonban a helyzet megváltozik, s ma a születések arányszáma 19 ezrelék (ez egyike a legmagasabbaknak Nyugat-Európában, 1955-ben már Olaszországot is felülmúlja), a népszaporodás évi átlaga kétszázezer. Emellett azonban élesen jelentkeznek a családi élet különböző problémái, éppen ezért érthető, hogy a francia katolikus „vándorló egyetem“ (így szokták emlegetni a szociális hetek intézményét) 1957 nyarán Bordeauxban a családi élet kérdéseiről tanácskozott.

Elsősorban is rámutattak arra, hogy a születések számának örvendetes növekedését céltudatos intézkedések előzték meg: 1939-ben kiadták a Család Törvénykönyvét, amely általánossá tette a családi pótlékot, születési segílyt nyújtott. Majd később külön családügyi minisztériumot szerveztek, adókedvezményt biztosítottak a sokgyermekes családoknak.

Az anyagi intézkedések mellett nagy jelentőséget kell tulajdonítani a közfelfogás változásának. A második világháború után általánossá vált a fiatalabb korban való házasságkötés. Nem számítanak hozományra, igen gyakran mindkét házastárs munkába jár, s így közösen vetik meg jövőjük anyagi alapjait. Az első gyermekekre nem kell évekig várni, s a legtöbb családban 2—3 gyermek van. És a gyermekek számában a lelkiileg is vezető házastársak járnak élen, akik legnagyobb részt valamelyik katolikus ifjúsági mozgalomban szilárdították meg komoly erkölcsi fel fogásukat.

A múlt századhoz viszonyítva sok szempontból mutat a családok élete jelentősen más vonásokat. A régi családi élet szilárdsága nagy mértékben feltétlen apai tekintélyen és a biztos jövedelmet nyújtó ingatlan birtokon nyugodott. Ezt ma már csak zártabb falusi településeken lehet megtalálni, másutt nagy változások következtek be. A két világháború

folytán az anyagi alapok bizonytalanokká váltak, egyre általánosabbá vált a nőknek az otthonon kívüli munkavállalása. Az így meglazult családi keretek, a társadalom erkölcsi leromlása sokban magyarázza a fiatal-ság nagy függetlenségvágyát. Ezt az is növeli, hogy a családi otthon szerepköre egyre szűkebbre szorul: ma már csak a falusi gazdaságoknál és a kisiparosoknál megélhetési alap is egyúttal, a nevelés nagy mértékben más intézményeknek feladatává vált, a megnövekedett szórakozás-igény az otthonon kívül keres kielégítést.

Mindezzel párhuzamosan azonban egyre több oldalról hangoztatják a család társadalmi fontosságát. A pszichológusok, gyermekgyógyászok megegyeznek abban, hogy az otthon bensősége, a szülői szeretet éppúgy szükséges a gyermek lelki fejlődésének, idegrendszere egyensúlyának és főleg erkölcsi kialakulásának, mint a test számára a táplálék. Megállapításukat megdöbbentő alatokkal támasztja alá a fiatalkorúak bírása: a legtöbb fiatal bűnöző beteg, vagy szétomlott család gyermeke.

De nemcsak a gyermek fejlődésének, hanem a felnőttek kibontakozásának, személyiségük megszilárdulásának is igen fontos tényezője a családi élet. Statisztikai megfigyelések igazolják a kiegyensúlyozott családi viszonyok közt élő munkások jobb munkateljesítményét. A nemzetgazdaságtan rájött arra, hogy a fogyasztást, az életszínvonalat nem az egyéneken, hanem a családokon kell mérni. A politikusok törekvése is mutatja, hogy felismerték feladatukat a családi otthon szilárdságának biztosításában.

A szociális hét záróközleménye hangsúlyozza, hogy a helyes törekvéseket tudatosan egybe kell hangolni. Legsürgősebb feladatként a következőket sorolja fel:

1. A házasságra nevelni kell a fiatalokat elsősorban a családon belül, de azután külön szervezetekben is.

2. Családi tanácsadókat kell felállítani, ahol az ellentétek, nehézségek megoldására szakavatott iránymutatást lehet találni.

3. Határozottan fel kell szólítani a közvéleményt és a hatóságokat a nyilvános erkölcstelenség elleni küzdelemre.

4. A különböző családi egyesületeknek, a szakszervezeteknek gondosan kell őrködniük az anyagi kedvezmények megvédésén, megszilárdításán.

5. Mind az egyéni, mind pedig a hatósági törekvéseket támogatni kell a lakásinség megoldására.

6. A családdanyák támogatását meg kell szervezni minden társadalmi réteg, főképp a falusi lakosság számára.

7. A családi egyesületeknek törekedniük kell arra, hogy az őket érintő kérdések megoldásában nagyobb befolyásuk legyen.

Ezek a feladatok jelzik egyúttal a főbb nehézségeket is. Az előadások ezekkel részletesen foglalkoztak, azonkívül rámutattak arra, hogy a családi élettel kapcsolatos jogi kérdések rendezésében is tekintettel kell lenni a megváltozott viszonyokra, főleg az örökösödésnek és a házastársak rendelkezésének szabályozásában. Egy orvos arról beszélt, hogy a születendő gyermekek nemének előre való meghatározására, az átöröklő tulajdonságok módosítására való törekvések, a mesterséges megtermékenyítés gyakorlása ugyancsak gondot ad azoknak, akik sértetlenül meg akarják őrizni az emberi személy jogait és méltóságát. De ebből a szempontból a legsúlyosabb kérdés ma a születésszabályozás, illetve a fogamzásgátlás. A családtaanok életét mérgezik meg a visszaélések, s ezen a téren azok tudnak helytállni, akik gyermekkoruktól kezdve következetesen építik

magukban az erkölcsi alapot, a jellemvonásoknak, az érzelmeknek és a szexuális tényezőknek egyensúlyát.

A sokoldalú fejtegetések jogossá tették a záróközlemény öntudatos befejezését: „A katolikusok továbbra is szolgálni akarják a család ügyét, amint továbbra is szolgálják a hazának, a nemzetek közösségének és az Egyháznak ügyét azzal, hogy szervesen beleillesztik ezekben — megvédve természetesen függetlenségüket — a családokat, amelyek isteni terv szerint a szeretet kibontakozását valósítják meg.” (U. M.)

„KLASSZIKUS ÁLMOK”: ez volt a címe annak a Parthenon kiadásban megjelent antológiának, amelyben tizenhárom éve Balázs János a magyar költészet antik ihletésű remekeit gyűjtötte össze, ez volt a címe a kötetet bevezető tanulmánynak is, mely „a magyar költészet és a klasszikus kultúra” kapcsolatait rajzolja meg. A tanulmány írója, Keresztury Dezső maga is költő: klasszikus álmok álmodója. Keveset ír és későn kezdett írni. Ötvenen túl van már, és versei mostanáig csak folyóiratokban jelentek meg, kötetet csak most formált belőlük, kettőt is egymás után. Az egyikben „Dunántúli hexameterek” cím alatt (Magvető Bp. 1956.) 1946-tól 1956-ig írott s részben legalább folyóiratokban megjelent hexameterait fogta össze, a másikban („Lassul a szél”: Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1957.) az elmúlt nyáron írt harminchét szonettjét adja a község elé.

„Az antikvitás élő hagyomány”, minden költőben új és új nászt ül, termékenyít és termékenyül. Keresztury „próbált dallamú” versét a benne való megtermékenyülésnek új, sajátos attitűdjé ihlette. Ha a déakosok, ha Berzsenyi, ha Vörösmarty, ha a Nyugat költői számára az antikvitás vágyott álom vagy nehezen megívott és kiérdemelt hódítás, Kereszturynak otthona, kiröpítő és hazaváró félszke a „lány pannón táj”, ez az „embernél öregebb” csodálatos világ, a benne és belőle élő ősi ritmusú falusi élet, a dédapák, nagyapák és apák megszentelt hagyománya s a tájból, vérből testébe, „észnel bölcsőbb ösztönébe” szűrődött világkép. Otthona, félszke, amelybe riadtan menekül: „más, méltóbb végzet elé” — nem valami rokokós, könnyű elmével álmodott idill, hanem a mélység, az őszinteség, a megnyitottság, a „teljes élet” hona, ahol élő és éltető egységben él a győtrelemmel teljes valóság (a „kínba kövült táj”) s a munkás „embererő”, amely — maga is az örök törvénynek szolgájaként csupán — átöleli és alakítja a természet világát; nyomában „megszépül a szükség”, odaadásában széppé lesz „még a halál is”.

Keresztury otthona nem zárt, szigetszerű világ, mint a romantikusok Senkiszigete, mint Vörösmarty multakba enyésző tündérvilága. A létnek mély és titkos mélységeit nyitja ugyan meg, de falvait betonutak hálójá szövi össze a messi földek városaival. Ez a költő az igazi humanista alázatával fogadja és építi magába a modernet, megnyílik előtte, mert benne is mindig-újuló valóság élő erőinek alkotását látja és tiszteli. Megnyílik előtte, s hogy torzságán, riasztó idegenségén erőt vegyen, arra megintcsak az otthon „életadó hagyománya”, a szőlőtszemző, követ porlasztó ősök lelke ösztökéli.

„Így nő fel a társak, elődök, utódok termő egységében a férfi: megérti az ember törvényét, s az örök muláson alélva merengő orszvétéből biztos erő forr: nem siratója, orvosa lesz, úgy készül, a kinnak.”

A táj, a hagyományos élet és a belőlük érett bölcsesség ritmusát mélyen az olvasója írja a hexameterek és disztichonok sokármyalatú s mégis monoton zeneje. Keresztúrnak anyanyelve ez a vers. Nem olyan színesen, zengően szól rajta, mint Vörösmarty, vagy Radnóti tette, de egyszerű bensősége megragad s magával sodor. Ezt az egyszínű, pusztán árnyalatokkal jatszó verset nehezebb élővé, érdekessé tenni, mint a színekben pompázó hosi hexametert vagy az urbánus könnyedséggel csevegőt. Valljuk meg, Keresztúrnak is csak néhány versében sikerült remeket alkotnia belőle. Idegen színt ritkán kever bele („éjnusú ür”, „jég víz fojt, tömb fény vág, trombita szélbe kiáltok”), inkább az a veszély fenyegeti, hogy elvontta válik, vagy prozába szürkül, akár a bölcselkedés fennkölt, akár a mindennapok banális prozájába („a táj csupa bensőség”). Az a néhány költemény azonban (niszen az egész gyűjtemény csak huszonhat darabot foglal magába), amelyben valóban szóvá érett a költői élmény (VIII., XII., XIII., XIV., stb.) — „enyhe olajja”, mint „édes mandula csonthéjában sok keserű íz” — valóban jó vers, élő, elevenítő, „fényzavú emlék”. És a többit sem olvastuk hiába. A hexameter és a disztichon nagylelkű forma: az egész a részek kapcsolata csupán, s a sorok emelik és árnyalják, de nem rontják s nem árnyékolják be egymást. Há kopottnak, fakónak érzünk egy szót, egy képet, egy mondatot, szavak, képek és mondatok sora kárpótol érte. A „záradékok” megalkotására Keresztury különös gonddal ügyel. Bennük mindegyik versére ráüti a lírai hitel pecsétjét.

Mi indíthatta a pannón tájak, a klasszikus álmok költőjét arra, hogy szonetteket írjon? A hexameter anyanyelve volt, a szonett új nyelv, új világ, más életérzés képviselője. Formáival nehezen küszködik. Válogat, keresi azt, ami a magáé, vagy legalább számára rendeltetett. S kereső ujjá nem azoknál a formáknál állapodik meg, amelyek a klasszikus valóságélmény régivel-rokon kifejezésének lehetőségét megadnák. Ilyenféle szonett talán csak egy van a gyűjteményben, a „Füred”, mely nyugalmával, színével, jambusaiban is ősi belső ritmusával a „Klasszikus álmok” szonettjeit idézi. Nem, a tapogatózó, tévedésektől bizonytalan, kereső sorokban új valóságlátás keres kifejezést. Nem gyökerében más ez az új világkép, a réginek testéből szakadt, de keserűbb, fájdalmasabb, harmoniátlanabb a réginél. Úgy érezzük, hogy még nem is talált ebben a kötetben az előző ciklussal egyenlő értékű kifejezést. Talán, mert meg sem értett még olyan tisztává, keserűségében is sugarassá, mint az előző.

Szerető figyelemmel hajlunk e szonettek fölé, s újra csak azt kérdezzük, miért kellett az „otthon” egyensúlyának megbomlania Keresztury költészetében és egyéniségében. Tudjuk, már a régi tanulmány is arról vallott, hogy a modern klasszicizmus mélyén, ha békés birtok is, az „antikvitás és a kereszténység” meg az „antikvitás és a laikus modernség” kettős feszültsége feszül. Úgy hisszük, ezek a feszültségek törték szét a „Dunántúli hexameterek” harmoniáját, ezeknek a vajúdásából valók a „Lassul a szél” szonettjei. Hogy mit érlel — művészileg és emberileg — ez a válság a klasszikus álmok költőjéből, arra egyszer talán majd új versek új kötete adhat feleletet. (Tótfalusi István)

Felelős kiadó: S á á d B é l a

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

A Pasqualina-cikkről. A Vigilia novemberi számában kis naplócikket közöltünk Mater Pasqualináról, aki a Szentatya körüli személyes szolgáltatásokat ellátja. A cikk olvasóink egy részében, amint a hozzánk érkezett öt levélből látjuk, félreértést okozott. Megértjük őket, sőt bizonyos jóleső érzéssel olvassuk, hiszen félreértésük ugyanabból a szeretetből, Szentatyánk személyének és tekintélyének szeretetéből ered, amely cikkírónk tollát vezette. Gondosan újra átolvasván a cikket, most már a félreértők szemével is, mi is találtunk egy-két, hogy úgy mondjuk franciás kifejezést, amelyet magyar fül másként ért. A francia *suggester* ige jelensége nem azonos a hipnozisra utaló szuggerálással, hasonlóképpen franciául az angoltól eredő *chef*-nek sem főnök a magyar mása, amit a magyar vendéglátóipar szaknyelve is igazol, „chef”-nek nevezvén a szakácsmestert, aki főnök ugyan, de csak a konyhában. Ezeknek a szavaknak pontatlan értelmű átültetésétől eltekintve, nem tudjuk osztani a félreértők véleményét. A legegyszerűsebben vizsgálva a kérdést sem látunk semmi megbotránkoztatót abban, hogy egy olyan férfiú körül, mint a Szentatya, aki az egész világ katolicizmusának s mondhatni az egész emberiségnek gondját-baját hordozza és átérzi lelkében és aki nemrég a halál küszöbéről tért vissza, szüksége van egy földi értelembe vett „örzőangyalra”, aki egészségére és testi épségére vigyáz és háztartását rendben tartja. Más, az ő korában lévő öregurak egyébbel sem törődnek, mint különféle betegségeikkel és azok gyógykezelésével. Ő annyira a nyájának él, hogyha nem vigyáznának rá, még a saját maga legelemibb kíméletét is elhanyagolná. Kérdezzük: mi van ebben rendkívüli? Annak pedig, aki azt mondja, ha így is van, miért kell azt a nyilvánosság elé tární, az alábbiakban válaszolhatunk:

Mater Pasqualináról és a Szentatya körül betöltött fontos szerepéről mi már több évvel ezelőtt magából az Osservatore Romanoból értesültünk először. A novemberi Vigilia cikkben említett balesete kapcsán emlékezett meg róla a Szentszék félhivatalos lapja. De a világlapok azóta is egész sor intimitásról szóló közleményt és képet közöltek a katolikus egyház fejeiről, lefényképezték őt vállán két kedves madarával is. Mindez a mai embernek abból a természetes igényéből származik, hogy előljáróit, feljebbvalóit emberi közelségben szeretné látni, felfedezni bennük azt, ami minden emberben közös. A Szentatya sok egyébrez hasonlóan a modern embernek ezzel az igényével szemben is a legteljesebb megértéssel viseltetik és ezért nem emelt soha kifogást az olyan közlemények ellen, amelyek az ő emberi személyiségével kapcsolatosak. Előfordult, hogy egy élelmes fotoripporter valami magasabb párkányról rá „hallózott” és a Szentatya mosolyogva belenézett a fényképezőgépbe. Egy más alkalommal pedig, mikor egy csupa kétméteres néger óriásból álló kézilabda-csapat tisztelgett nála, nem kergette el őket, amikor gyermekes örömeikben a történelmi múltú vatikáni fogadóteremben elkezdtek előtte vidáman „fejelni és passzolni”.

Lehet, hogy mindez kissé szokatlan vagy éppen bántó egyesek számára. Bizonyos, hogy a mi északibb, tartózkodóbb, az ünnepélyes barokk kor emlékeiből sokat megőrzött vallásosságunknak és tekintélytisztelőnknek nem mindig könnyű megérteni az olaszok könnyedebb, vidá-

mabb, gyermetegebb vallásosságának élénkebb és intimebb formáit. Ez a meleg vallásosság azonban közel áll az evangélium szelleméhez. Mi katolikusok a Szentatyáról mindig úgy emlékezünk meg, mint Krisztus földi helytartójáról. Krisztus földi helytartójának lenni azonban egyet jelent a krisztusi út követésével. És nézzük meg, mit mond az evangélium Jézusról. Ő körülötte is ott voltak és el is kísérték minden útján a bibliai szent asszonyok, a Máriák, Magdolnák, Veronikák, akiknek szerepe ugyanaz volt, hogy ennek az első kis krisztusi közösségnek háztartását rendben tartsák. Akadt köztük zsémbes is. Gondoljunk csak Mártára, hogyan fölcsattant, mikor azt látta, hogy huga Mária — szorinte — csak az Úr lábainál „lebzsel“, miközben ő agyondolgozza magát. Az evangélium semmi kétséget nem hagy aziránt, hogy szemrehányásnak éle elsősorban Jézus felé szól. És lám, az Úr nem utasította vissza felháborodottan a szemrehányást, hanem valószínűleg csak szeliden ránézett, talán el is mosolyodott és amit mondott, azt mai szavakkal így valahogy lehetne kifejezni: Ne morgolódj Márta, hiszen derék teremtes vagy te, tudom én azt, de hát ebben nincs igazad. Vagy gondoljunk Zakeusra, az élelmes fotóriporter bibliai elődjére, aki miután aprótermetű volt és a sokaságtól nem láthatta Jézust, felmászott egy fügefára és onnan kiabált rá. És ime, az Úr Jézus megállt a fa alatt és azt mondta neki: szállj le gyorsan, mert hozzád megyek ma ebédelni. Pedig Zakeus az akkori zsidó társadalom legmegvetettebb kasztjához tartozott, a vámosokhoz és Jézus mégis elment hozzá, vállalva azt, hogy nemcsak a farizeusok, hanem a saját hívei is sokan megbotráncolnak rajta.

Persze a pápa, aki ma már egy világegyháznak, egy hatalmas intézménynek feje, nem járhat meztláb az utcán, mint ahogyan az Úr Jézus tette. Neki vállalnia kell a hatalomnak és a pompának bizonyos elkerülhetetlen külsőségeit, amelyeket Jézus teljesen elutasított magától. Ez is emberi igény a hívek felől. De a kereszténység feje azért még nem szfinx, hanem ember, Krisztus szolgája és követője és annál jobban szerethetjük és tisztelhetjük, mennél inkább emberinek érezzük. Hiszen az Úr Jézus is azért követelheti tőlünk, hogy olyanok legyünk, mint ő — szószerint mondotta ezt — mert Isten létére mindenestől emberként járt közöttünk.

D. L. Békéscsaba. — Minek a szentségek, mikor Krisztus úgys megváltott bennünket? — Nem tud Ön erre a kérdésre talpraesetten megfelelni az illető okoskodónak? Pedig egyszerű és kézenfekvő hasonlattal lehet megvilágítani számára a kérdést. Tudniillik, ugyanolyan ez, mintha valaki azt hozná fel, hogy minek a szobában a kapcsoló, mikor úgys feltalálták már az elektromosságot. Krisztus a megváltásban megnyitotta az utat a mennyország felé, de nekünk magunknak kell rálépünk erre az útra. Végtelen kegyelemkincset halmozott fel számunkra, de ennek el kell hozzánk jutnia. Ennek eszközei a szentségek. Maga Krisztus rendelte azokat, a kereszténységet, a bűnbocsánatot és az Oltárszentséget kimondotta azzal a megokolással, hogy a megváltás kegyelmeiben részesüljünk.